

ΧΡΟΝΙΑ 1

ΑΡΙΘ. 3

ΙΔΕΑ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΛΑΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΠΥΡΟΥ ΜΕΛΑΣ : Για τή νίκη—Με τήν ἀλήθεια.

ΚΡΙΣΕΙΣ ΤΩΝ κ. κ. Κ. ΠΑΛΑΜΑ, Ι. ΓΡΥΠΑΡΗ, Α. ΔΕΛΜΟΥΖΟΥ, Γ. ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ, Π. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ, Μ. ΣΤΡΙΓΓΑΡΗ.

ΠΕΤΡΟΥ ΒΛΑΣΤΟΥ : Ὁ Καβάφης ὁ σταϊκός.

ΓΙΑΝΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΗ : Ἱστορικός Ὑλισμός καί Σπινοζική Μεταφυσική. Μέρος Γ'.

ΓΙΩΡΓΟΥ ΘΕΟΤΟΚΑ : Λογισμοί.

Κ. ΤΣΑΤΣΟΥ : Ἡ Ἑλληνική Ἰδέα σὸν Παλαμικό Δωδεκάλογο. (Μέρος Β' καί Γ').

ΜΠΟΓΔΑΝ ΡΑΔΙΤΣΑ : Τραγικές ἀντιφάσεις στή διανοήση τῶν Βαλκανίων.

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΘΕΜΑΤΑ, ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ, ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΑ.

ΜΑΡΤΗΣ 1933

ΤΙΜΗ ΔΡ. 10

ΕΚΔΟΣΗ ΚΑΙ ΤΥΠΟΣ Μ. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ-ΔΘΗΝΑΙ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ Μ. Ι. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ ΣΤΑΔΙΟΥ 14-ΑΘΗΝΑΙ

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

ΔΡΧ.	ΔΡΧ.
Ἀριστοτέλους. — Πολιτικῶν τὸ Γ' (Πολίτης, Πολιτεία, Πολίτευμα) . . . 20.—	Ριμπὼ Τ. — Προβλήματα ψυχολογίας συναισθημάτων. 30.—
Βράϊλα Ἀρμένη Π. — Περί ἐνότητος τῶν Δογικῶν Ἰστοιχείων. 10.—	Ρισσάρ Γ. — Ὁ σοσιαλισμὸς καὶ αἱ κοινωνικαὶ ἐπιστῆμαι 30.—
Ἐκκερμαν Τ. Ρ. — Συνομιλία Ἐκκερμαν μετὸν Γκαίτε. 30.—	Ρισσέ Κ.ο. — Δοκίμιον Γενικῆς Ψυχολογίας. 35.—
Θόμψον Ἀρ. — Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἐπιστήμην. 25.—	Ρόγκ ντε Φουρσέ. — Ἡ Φιλαργυρία. 30.—
Κάρολαβλ. — Οἱ Ἥρωες. 35.—	Ρουσσώ — Περί τῆς ἀνισότητος τῶν ἀνθρώπων. 15.—
Κορδάτου Ι. — Ἡ κοινωνικὴ σημασία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 25.—	Ρωσσέλ Β. — Τὰ προβλήματα τῆς φιλοσοφίας. 25.—
Λίππς Γ. — Ἡ ἐλευθερία τῆς Βουλῆσεως. 35.—	Ρώση Στ. — Ἱστορία τῆς Παιδαγωγικῆς. 25.—
Μάρξ Κάρολ. — Κριτικὴ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας. 50.—	Σαντεπὶ ντε λὲ Σοσαϊγ. — Ἱστορία τῆς Θεησκείας (Σίναϊ καὶ Ἰάπωνες). 15.—
Μπέρξον Ε. — Φαντάσματα καὶ ὄνειρα. Ψυχὴ καὶ σῶμα. 25.—	Σοπενάουερ Ἀρθ. — Ἐπὶ τῆς Θεησκείας. 24.—
Νορντάου Μ. — Ψυχολογικὰ Παράδοξα. 15.—	Στούαρτ Μίλλ Ι. — Ὁ Ὀφελιμισμὸς. 20.—
Νορντάου Μ. — Ψυχολογικὴ Φυσιολογία τῆς Μεγαλοφυΐας καὶ Ἰδιοφυΐας. 16.—	Ταγγόρ Ραρ. — Ἡ Θεησκεία τοῦ ποιητοῦ 30.—
Ντεμπάυ Α. — Ὑγιεινὴ καὶ φυσιολογία τοῦ γάμου 20.—	Τζέϊμς Βέλλιαμ. — Ἡ θεωρία τῆς συγκινήσεως. 30.—
Ντεμπάυ Α. — Ὑγιεινὴ τῶν ἡδονῶν καὶ τέρψεων. 15.—	Τζέϊμς Βέλλιαμ. — Ὁ Πραγματισμὸς. 35.—
Ριμπὼ Τ. — Αἱ ἀσθένειαι τῆς προσωπικότητος 30.—	Τολστόε Α. — Αἱ νέαι ἰδέαι. 15.—
	Φινὼ Ζ. — Ἡ Ἐπιστήμη τῆς Ἐθνικῆς. 30.—
	Φουρνιέρ Βύζεν. — Ἀτομικισμὸς. 30.—

ΕΥΚΟΛΙΑΙ ΠΛΗΡΩΜΗΣ - ΒΙΒΛΙΑ ΜΕ ΜΗΝΙΑΙΑΣ ΔΟΣΕΙΣ
ΖΗΤΗΣΑΤΕ ΚΑΤΑΛΟΓΟΝ ΔΩΡΕΑΝ

ΧΡΟΝΙΑ Α ΤΟΜΟΣ Ι ΜΑΡΤΗΣ 1933 ΑΡΙΘ. 3

Ι Δ Ε Α

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ — ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΣΚΕΨΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΛΑΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ:
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ «ΙΔΕΑ»
ΕΚΔΟΤΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ Μ. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ
ΣΤΑΔΙΟΥ 14 - ΑΘΗΝΑΙ
ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ: Μ. ΣΑΛΙΒΕΡΟΝ - ΑΘΗΝΑΣ
ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ ΔΡ. 10.—
ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ: ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ
ΓΙΑ ΕΝΑ ΧΡΟΝΟ ΔΡ. 120.— Α. Α. 0.12-0
ΓΙΑ ΕΞΗ ΜΗΝΕΣ ΔΡ. 70.—
ΤΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΔΕΝ ΕΠΙΣΤΡΕΦΟΝΤΑΙ.

Ο ΑΓΩΝΑΣ ΜΑΣ

ΓΙΑ ΤΗ ΝΙΚΗ
ΜΕ ΤΗΝ ΑΛΗΘΕΙΑ

ΤΟΥ Κ. ΣΠΥΡΟΥ ΜΕΛΑ

Ὅσοι μᾶς παρακολουθοῦνε, σ' αὐτὴ τὴν προσπάθεια, ξέρουν, ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή, πὼς ἐρχόμαστε νὰ κινήσουμε πόλεμον — αὐτὸ τὸν ἀπαραίτητον καὶ σωτήριο πόλεμον, ποὺ οἱ ψυχὲς λαχταροῦσαν καὶ τὰ πράγματα καρτεροῦσαν χρόνια καὶ χρόνια. Ξεδιπλώνοντας καὶ ἀνεμίζοντας τὴν πύρινον σημαίαν τῆς ἀλήθειας, νὰ ριχτοῦμε ὀρμητικὰ, μὰ σταθερά, κατὰ τῆς ψευτιᾶς, ποῦ, μὲ πληθὺς μορφές, σκλαβώνει καὶ πνίγει τὴν ἑλληνικὴν, τὴν ἀνθρώπινον ψυχὴν — τὴν ψυχὴν μας. Θέλουμε νὰ τὴν λυτρώσουμε. Ποθοῦμε νὰ τῆς ἀποδόσουμε τὴν λευτερίαν καὶ τὴν δημιουργικὴν δυνατότητα.

Οἱ δοῦλοι τῆς ψευτιᾶς ξεσηκώθηκαν ἀπὸ τὴν πρώτη λέξιν τῆς

«Ίδέας». Καταλάβανε καλά πώς είναι τὰ τελευταῖα τους, ὁ ἀγῶνας γιὰ ὅλα. Καὶ βαλθῆκανε μὲ τὰ μεγάλα τους ὄπλα. Τὴ συγκοφαντία, τὴ διαβολή, τὸν προσωπικὸ διασυρμό. Εἶναι γνωστὸς ὁ μῦθος μὲ τὸ χοῖρο, ποὺ προκάλεσε τὸ λιοντάρι νὰ παλέψουνε. Πῆγε, κυλήστηκε στὴ λάσπη ὡς τὰ ρουθούνια, καὶ τοῦ φώναξε: "Ἄν κοτᾶς, ἔλα! . . . Καὶ ποῦ; Καὶ πῶς; Κι' ἀπὸ ποῦ νὰ σὲ πιάσω; . . . Ἡ «Ίδέα» κάνει, μιὰ φορὰ γιὰ πάντα, τὴ δήλωση, πὼς θὰ πολεμήσει μὲ τὸν πιὸ σκληρό, τὸν πιὸ ἄκαμπτο, τὸν πιὸ ἀδι-ἀλλάχτο τρόπο, πὼς θὰ κρατήσει ὅμως ἀσπληγῶς τὸν ἀγῶνα της στὸ καθαρὰ διανοητικὸ ἐπίπεδο. Θὰ συζητήσει τὰ πάντα, δὲ θ' ἀφήσει οὔτε τὸ πιὸ μικρὸ ἐπιχείρημα στοὺς ἀντίπαλους. Μὰ δὲ στέργει νὰ κατεβάσει, κατὰ τὸ γνωστὸ τρόπο τῶν καφενοβίων συζητητῶν, τὰ ψηλότερα ζητήματα στὴ λάσπη τῶν προσωπικῶν. Δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει πνευματικὴ ζωὴ, χωρὶς πνευματικὸ ἦθος. Ἡ δημιουργία κι' ἡ ἐπιβολὴ του εἶναι ἀπὸ τὶς πρῶτες προϋποθέσεις τοῦ ἀγῶνα μας.

*
**

Μὲ τὶς βασικὲς της ἀρχὲς καὶ τὴ μελέτη «Ἔθνος καὶ ἀνθρωπότητα» ἢ «Ίδέα» ἔβαλε ξάστερο τοὺς ἀντικειμενικοὺς σκοποὺς στὸν πνευματικὸ της πόλεμο κι' ἐπιχείρησε ν' ἀναγνωρίσει τὶς θέσεις τῶν ἀντιπάλων. Πόσοι ἐχθροί, πόσα μέτωπα! Μὰ ποιὸς τοὺς φοβᾶται; Ἡ ἀλήθεια εἶναι κακὸ στοιχείο: Ὅσο χτυπιέται, τόσο θεριεύει. Μάταια πασχίζουν νὰ κλείσουνε τὴ ζωὴ, στὴν πιὸ καυτερῆ της οὐσία, στὴν πιὸ γνήσια ὁρμὴ της, μέσα σ' ἀσφυχτικά καὶ στεῖρα καλοῦπια, παλιὰ ἢ καινούργια. Ἡ ἀδιάλλαχτη συντήρηση μάταια γυρεύει ἀπὸ τὸ τέρας τῆς βίας τοὺς πιὸ ἀπαίσιους μορφασμούς, του γιὰ νὰ τρομάξει τὴ ζωὴ, νὰ τὴν παγώσει, νὰ τὴν φυλακίσει μέσα στὶς πεθαιμένους διατυπώσεις τῶν περασμένων. Κι' ὁ ἐπαναστατικὸς μυστικισμὸς μάταια γυρεύει, ἀπὸ τὸ ἴδιο τέρας, νὰ σύρει, μὲ τοὺς ἴδιους μορφασμούς, τὴ ζωὴ, σκλάβια σχηματικῶν ἀληθειῶν, στὰ ματωμένα ἐργαστήρια τῶν πιὸ ἀμφίβολων καὶ καταδικασμένων πειραματισμῶν. Ὀνειρεύου-

ται ὅλες τὶς δυνατὲς κι' ἀδύνατες ἐπαναστάσεις: Καὶ δὲ βλέπουν αὐτὴ τὴν ἐπανάσταση, τῆς ἀληθινῆς ζωῆς, ποὺ βρουχιέται ὑπόκωφα, ὅλη φοβέρα, τὴν ἐπανάσταση, ποὺ γίνεται στὰ πνεύματα καὶ τὶς συνειδήσεις—τὴ μόνη ἐπανάσταση ποῦρχεται, φτάνει, γιὰ νὰ σαρώσει τὴν πολύμορφη ψευτιά, τοὺς συντηρητισμοὺς ἢ τοὺς λενινισμοὺς, κάθε σχῆμα ποὺ μικραίνει καὶ στενεύει τὰ ὄρια τῆς ζωῆς στὰ καλοῦπια μιᾶς τάξης ἢ μιᾶς πρόληψης, νὰ τὴ λυτρώσει ἀπὸ τοὺς βιαστὲς της καὶ νὰ τὴν ἀποδώσει στὸν ἑαυτὸ της. Δὲ βλέπουνε τὴν ἐπανάσταση τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ὀλοκληρωμένου ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀλήθειας του, ἐναντίον ὅλων τῶν ταξικῶν μετώπων καὶ τῆς μιξέριαις τους! Αὐτὸ τὸν πόλεμο κηρύξαμε, ἀπόλυτα βέβαιοι πὼς θ' ἀνοίξουμε, σύντομα, βαθιὰ κι' ἀγεφύρωτα ῥήγματα στὶς παρατάξεις τῆς ψευτιᾶς καὶ τῆς πλάνης, γιὰ νὰ ὀρμήσει χαρούμενα, ἡ σκλαβωμένη ζωὴ, στὸν παρθενο γῶρο τῆς λεύτερης δημιουργίας. Ποιὸς μπορεῖ ν' ἀντισταθεῖ στὴ ζωὴ καὶ στὴν ἀλήθεια της; Ἐνα πρὸς ἓνα θὰ πέσουν τὰ ὄχυρά τους, σὰν τὰ κάστρα ποὺ φτιάνουν μὲ χῶμα τὰ παιδιά, ὅταν παίζουν.

*
**

Σήμερα στήνουμε τὸν ἀγῶνα μπροστὰ στὸ πρῶτο. Ἐγκαίνιάζουμε τὴ μεγάλη μάχη γιὰ τὸ γλωσσικό. Τὸ βαθὺ κι' ἀνεξάντλητο σύνθημα τοῦ δημοτικισμοῦ εἶναι γραμμένο πάνω, πάνω, στὴ σημαία μας. Καὶ πὼς θάτونه διαφορετικά; Τί ἀγῶνα θὰ μπορούσαμε ν' ἀναλάβουμε γιὰ τὴν ἀπολύτρωση ἀπὸ τὴν ψευτιά καὶ τὴν ἀπόδοση τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως στὸν ἑαυτὸ της, χωρὶς νὰ καθαρῶσουμε πρῶτα τὸ γλωσσικὸ ἔδαφος ἀπὸ τὶς μιξέριες, τὶς πλάνες καὶ τὶς προλήψεις ποὺ τὸ σκεπάζουν; Πὼς μπορεῖ νὰ νοηθεῖ πνευματικὴ ζωὴ καὶ δημιουργία χωρὶς τὴν ὀλοκλήρωση τῆς νίκης τοῦ δημοτικισμοῦ; Πὼς νὰ ἐπιζήσουμε σοβαρὰ, πὼς τὸ ἔθνος θὰ μπορούσε ποτὲ νὰ μορφωθεῖ ἀληθινὰ καὶ ν' ἀναπτύξει τὶς πνευματικὲς του ἰκανότητες, ἂν δὲν ἐπικρατήσει, πανιοῦ, ὁ δημοτικισμὸς, ἂν ἡ ζωντανὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ δὲν ἀπλωθεῖ σ' ὅλους, χωρὶς καμμιά ἐξαίρεση, τοὺς κλάδους τῆς ἐθνι-

κῆς ζωῆς; Πῶς νὰ φανταστοῦμε πὼς μπορεῖ νὰ λείψει ποτὲ ἡ πνευματικὴ ἀναρχία χωρὶς νὰ φύγει ἀπὸ τὴ μέση τὸ πρῶτο της τὸ βασικὸ ξεκίνημα — ἡ γλωσσικὴ ἀναρχία; Πῶς θὰ μπορούσαμε νὰ χαράξουμε κατευθύνσεις καθαρὲς στὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς νέας γενεᾶς, νὰ λευτερώσουμε τὴ νιότη ἀπὸ τὴ σύγχυση τῶν ἰδεῶν ποὺ παραδέρνει, νὰ τὴν προικίσουμε μὲ σίγουρες πνευματικὲς καὶ ἠθικὲς ἀξίες, χωρὶς νὰ τῆς δώσουμε τὴ φυσικὴ τῆς γλώσσα, γιὰ τὴ διανοητικὴ τῆς ζωῆς καὶ τὴν καλλιτεχνικὴ τῆς δημιουργίας; Πῶς θὰ μπορούσαμε τέλος ν' ἀφήσουμε τὸ δημοτικισμὸ ἔρμαιο τῶν ἀνέμων, ὅπως παρουσιαζότανε τὰ τελευταῖα τοῦτα χρόνια τῆς πνευματικῆς μας νέκρας; Νικητῆς καὶ τροπαιοῦχος στὴν ποίηση, στὸν πεζὸ λόγον, στὸ μυθιστόρημα, στὸ διήγημα, στὸ δράμα, στὴν ἱστορία, στὴ φιλοσοφία, σ' ὅλες τὶς μορφὲς τοῦ λόγου καὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἀκόμα καὶ στῆς ἐπιστήμης τὴν περιοχὴ, ὅπου ἀνάδειξε γεροὺς μαχητῆς, φαινότανε σὰ νὰ κοιμᾶται στὶς πλούσιες δάφνες του, ὅταν μιὰ τελευταῖα κυβερνητικὴ μεταβολὴ— αὐτὴ μόνον— ἔφτασε νὰ δώσει στοὺς βρυκόλακες τῶν περασμένων τὸ τρελλὸ κουράγιο νὰ φανταστοῦνε πὼς μποροῦνε νὰ δοκιμάσουνε μιὰ ἐπιθετικὴ ἐπιστροφή, νὰ τὸν χτυπήσουν, ὕπουλα, στὴν πὶδ βαρύντιμη κατάχτησή του — τὴν ἐκπαιδευτικὴ! Ὁχι, ὁ ἀγῶνας τοῦ δημοτικισμοῦ μπορεῖ ν' ἄγει ξεπεράσει τὴν ἡρωϊκὴ του περίοδο, μὰ δὲν τέλειωσε. Κι' ἀκριβῶς γιὰ τὴν ξεπέρασε τὴν ἡρωϊκὴ περίοδο κι' ἔχει μπεῖ στὴ μεθοδικὴ καὶ συστηματοποιημένη προχώρηση, χρειάζεται νὰ συνεχιστεῖ μ' ἀγρυπνὴ καρτερία κι' ἀλύγιστη ἐπιμονή. Νὰ γιὰ ἐρχόμαστε ν' ἀνορθώσουμε, περήφανη κι' ἀδιάλλακτη, τὴν ἰδέα τοῦ δημοτικισμοῦ.

*
* *

Εἶναι τὸ ζωντανὸ κέντρο κι' ἡ πλατύτατη βάση στὸ μεγάλο καὶ καθολικὸ πόλεμον ποὺ κινοῦμε. Εἶναι τὸ ὑποβλητικώτατον σύμβολόν του. Ποιὰ πραγματικότητά μπορεῖ νὰ ἐκφράσει, μὲ τρόπο πὶδ ἀνάγλυφο, ἀπὸ τὸ δημοτικισμὸ, τὴ βαθύτατη ἀνάγκη τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς νὰ βεβαιώσει τὸν ἑαυτὸν της, μὲ τὴ ζωντανή, τὴ

γνήσια μορφή της, ἔξω ἀπὸ τὰ φτιασιδία ὁποιοῦδήποτε μασκάρεματος; Καὶ ποῦ ἄλλοῦ ξεσκεπάζεται καλύτερα τὸ παιγνίδι τῶν δούλων τῆς ψευτιᾶς, ὄλων τῶν δούλων τῆς πολύμορφης ψευτιᾶς, ποὺ σκλαβώνει καὶ πνίγει τὴν ψυχὴ μας, ἀπὸ τὴ στάση τους ἀπέναντι τοῦ δημοτικισμοῦ; Ποῦ ἄλλοῦ μπορεῖ νὰ φανεῖ, μὲ τρόπο πὶδ ἑάστερον, τὸ πόσον μακρυνὰ βρίσκονται ἀπὸ τὴ ζωντανὴ ζωὴ, ποῦρχεται σήμερον νὰ γυρέψει τὰ δικαίωμά της, οἱ ἔχθροὶ τοῦ ἀγῶνα μας γιὰ τὴν ἀπολύτρωση—ὄλοι του οἱ ἔχθροί, χωρὶς ἐξαίρεση, δεξιὸι κι' ἀριστεροί; Τί κάνουν οἱ κομμουνιστές, αὐτὴ τὴ στιγμή ποὺ μιλοῦμε; Τί ἄλλο παρὰ νὰ ἐκμεταλλεύονται, μὲ τὸν πὶδ αἰσχρὸν τρόπο, τὸ γλωσσικὸ ζήτημα; Τὴν ἐθνικὴ γλώσσα, μιὰ ἔκφραση ἀπὸ τὶς πὶδ πνευματικῆς τῆς ἐνότητάς μας καὶ τῆς βαθιάς μας ψυχικῆς ἀλληλεγγύης, γυρεύουνε νὰ τὴ μεταβάλουνε σὲ διαβολικὴ μηχανὴ ταξικοῦ πολέμου. Ὁ,τι ἀπὸ τὴ φύση του τὴν ἴδια εἶναι καμωμένο νὰ μᾶς ἐνώνει θέλουν νὰ τὸ μεταβάλουν σὲ μέσον καλλιέργειας τοῦ μίσους καὶ τῆς διαίρεσης. Τ' ὄργανον τῆς πνευματικῆς δημιουργίας καὶ τῆς προκοπῆς θέλουν νὰ τὸ κατεβάσουν στὸ ρόλον τοῦ ὑπερέτη μῆς στεῖρας δημοκοπίας. Εἶναι σὰ νὰ θέλουνε ν' ἀλλάξουνε τὸ γάλα τῆς μάνας μας σὲ φαρμάκι. Ὁ δημοτικισμὸς, σ' ὅ,τι κλείνει μέσα του δυναμικὸ, καθολικὸ καὶ γνήσιον, σύψυχον δρθώνεται νὰ χτυπήσει, κατακέφαλα καὶ τελειωτικά, τὴν ἀνόσια τούτη ἐπιχείρηση. Ἔχει ὅλη τὴ δύναμιν νὰ μὴν ἐπιτρέψει ν' ἀσελοῦν ἔτσι ἀπάνω στὴν ἐθνικὴ γλώσσα. Δὲ θ' ἀφήσει ποτὲ τ' ὄργανον τῆς πνευματικῆς προκοπῆς, τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς λύτρωσης τοῦ λαοῦ, νὰ γίνῃ ἐργαλεῖον ταξικῆς τύφλας καὶ δουλείας στοὺς δημοκόπους. Τοὺς παίρνουμε τὸ λάβαρον τοῦ δημοτικισμοῦ, ποὺ ἀτιμάζεται στὰ χέρια τους, ἀπὸ μιὰ βάνουση κι' ὀλέθρια ἐκμετάλλευση, γιὰ νὰ τὸ δόσουμε ὅπου ἀνήκει: Στὸ ἔθνος ὀλόκληρον. Ζαίρουμε πῶς, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ξεσηκώνονται τὰ «συνεργαζόμενα ἀστικά σωματεῖα» κι' ἀρνιοῦνται νὰ τὸ πάρουνε κι' ἐπιχειροῦνε νὰ σηκώσουνε, στὸν τόπον του, τὴ χιλιοξεφτισμένη, ξεθωριασμένη πατσαβούρα τῆς καθαρεύουσας. Ἀπὸ μιὰ μεριά χαίρομαστε, ποὺ ἦρθαν ἔτσι τὰ πράγματα, γιὰ νὰ ἰδοῦν ὄλοι καθαρὰ τὴ γραμμὴν μας καὶ νὰ μᾶς νοιώσουν. Γιὰ τὴν θὰ χωρίσουμε τὰ τσανάκια μας,

μιὰ γιὰ πάντα, κι' ἀπὸ τὶς ἀστικὲς αὐτὲς ὀργανώσεις. Γιατὶ θὰ σηκώσουμε τὴ φωνὴ καὶ θὰ τοὺς ποῦμε: Εἴσαστε, τὸ ἴδιο, σὰν τοὺς κομμουνιστὲς—ἂν μὴ καὶ χειρότερα—ἐχθροὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀλήθειας. Ἡ ἐπιχειρήσή σας, μὲ τὸ γλωσσικό, εἶναι δυὸ φορὲς πῶς ἀνόσια ἀπὸ τὴ δική τους. Ἄν αὐτοὶ μεταχειρίζονται τὴ γλώσσα τῆς μάνας μας γιὰ νὰ στραβώσουν τὸ λαό, νὰ τὸν κάμουνε δούλο τῆς δημοκρατίας καὶ νὰ βάλουνε τὸ μαχαίρι μιᾶς ἄγριος διαίρεσης, ἔσεἰς τί ἐπιχειρεῖτε; Νὰ τοῦ στερήσετε ὀλότελα τὴ φυσικὴ του γλώσσα! Ποιὸς ὁ σκοπὸς σας; Γιατὶ λυσσατε κατὰ τοῦ δημοτικισμοῦ; Γιατὶ τὸν συκοφαντεῖτε κι' ἐπίτηδες τὸν μερδεύετε μὲ τὸν κομμουνισμό, μὲ τὴν ἀθεία καὶ μ' ὄλες τὶς πληγὲς τῆς γῆς; Τί θέλετε νὰ κάμετε; Γιατὶ ὁ δημοτικισμὸς ἦτανε καλὸς γιὰ τὸν ἀστικὸ κόσμο, γιὰ σᾶς, πρὶν ἀπὸ τὸ 1910, ὅταν θέλατε νὰ καταλύσετε τὰ τζάκια τοῦ παλαιοκομματισμοῦ καὶ νὰ μῆτε κυρίαρχοι στὴν πολιτικὴ ζωὴ καὶ τώρα γυρίζετε τὸ τροπάρει καὶ στέκεστε ἀντιμέτωποι στὴ δίκαιη ἀξίωσή του, νὰ ἰδεῖ τὴ γλώσσα του, τὴν ἐθνικὴ μας γλώσσα, καθιερωμένη σ' ὄλες, χωρὶς ἐξαίρεση, τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς; Ἡ μήπως εἶναι ἀλήθεια αὐτὸ πὺ σᾶς κατηγοροῦν οἱ κομμουνιστὲς—καὶ γιὰ τὴν νὰ μὴν εἶναι— πὺς θέλετε νὰ κρατᾶτε τὸ λαὸ στὸ σκοτάδι, ἔξω ἀπὸ κάθε πνευματικὴ ζωὴ, γιὰ νὰ μὴν ἔχει ἀξιώσεις καὶ νὰ στέργει, σὰν ἐξουθενωμένος ραγιαῖς, τὶς πῶς ἄγριες ἐκμεταλλεύσεις; Ποιὸ ἐγχείρημα εἶναι πῶς φριχτὸ ἀπὸ τοῦτο; Καὶ πὺς μποροῦμε νὰ μὴ τὸ πολεμήσουμε μ' ὄλη τὴ δυνάμη μας, γυρεύοντας τὴν ἀναγνώριση τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ στὴ ζωὴ, σ' ὄλη τὴ ζωὴ, τὴν πνευματικὴ καὶ τὴν ἄλλη, πέρα γιὰ πέρα; Ἐρχόμαστε, στ' ὄνομα τῶν αἱμάτων καὶ τῶν ἰδρώτων πὺ χύνει, γιὰ τὸ συνολικὸ ἀγαθὸ, νὰ γυρέψουμε δικαιοσύνη. Καὶ καμμιά δυνάμη δὲ θὰ μπορέσει νὰ μᾶς ξαρματώσει, πρὶν δοῦμε ν' ἀρχίσει νὰ ἐπικρατεῖ αὐτὸ τὸ πνεῦμα.

* *

*

Τὸ γράμμα τοῦ ὑπουργοῦ κ. Παπανδρέου στὴν «Ἰδέα» γι' αὐτὰ τὰ ζητήματα ἦρθε, πολὺ ἐπίκαιρα, νὰ μᾶς θυμίσει τὸ ῥόλο

τῆς πολιτείας. Ὁ κ. Παπανδρέου ἀναμφισβήτητα εἶναι ἀπὸ τὰ πῶς προοδευτικὰ στοιχεῖα τῆς πολιτικῆς μας ζωῆς. Τὸ διάβα του, ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖο τῆς παιδείας, ἔχει ἀφήσει ἀχνάρια φωτεινὰ. Ἔκαμε ὄσα κανέννας, πρὶν ἀπ' αὐτόν, Ἕλληνας ὑπουργός, γιὰ τὰ γράμματα, γιὰ τὴν τέχνη, γιὰ τὸ θέατρο, γιὰ τὴν ἐκπαίδευση. Κι' ἂν καταλαβαίνουμε καλὰ τὸ γράμμα του, μᾶς λέει πὺς θ' ἄκανε καὶ τὸ μεγάλο, τ' ἀποφασιστικὸ βῆμα, γιὰ νὰ ὀλοκληρώσει τὴ θέση τοῦ δημοτικισμοῦ στὸ ἐκπαιδευτικὸ μας σύνολο, ἂν εὔρισκε τὸ ἔδαφος ἔτοιμασμένο, ἀπὸ τὴν τεχνικὴ μεριά, πὺ παρουσιάζει τὸ ζήτημα. Καὶ γι' αὐτὴ τὴν τεχνικὴ προετοιμασία μᾶς προσκόλεσε νὰ δουλέψουμε, σηκώνοντας δημοσία τὴ συζήτηση, ἀνάμεσα σ' ὄσους μποροῦνε νὰ ποῦνε κατὶ διαφωτιστικὸ. Υἱοθετήσαμε, μὲ τὴ μεγαλειότερη προθυμία, μιὰ πρωτοβουλία, πὺ εἶναι τόσο σύμφωνη μὲ τὸν ἀγῶνα μας. Ἀμέσως πῶς κάτω περνοῦν στὴ σειρά, ὄπως τὶς λάβαμε, οἱ γνῶμες κορυφαίων στὴν ποίηση, στὸν πεζὸ λόγο καὶ στὴ διάνοξη. Ἔτσι ἀνοίγουμε σήμερα τὴ συζήτηση. Διαφωνοῦμε μ' αὐτοὺς πὺ δὲν πιστεύουν στὴ χρησιμότητά της. Προετοιμάζει τὰ πνεύματα, δημιουργεῖ ἀτμόσφαιρα, χρήσιμη στὴν πολιτικὴ, ὅταν ἐπιχειρεῖ νὰ δώσει λύση σ' ἕνα μεγάλο πρόβλημα. Μὰ πρὶν ἀπὸ κάθε ὑπόδειξη τεχνικὴ καὶ κάθε συμπέρασμα, ἡ «Ἰδέα» ἔχει νὰ διατυπώσει μιὰ βασικὴ ἀρχή, μιὰ θεμελιακὴ προϋπόθεση σὲ κάθε μας ἐνέργεια γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ δημοτικισμοῦ στὴν ἐκπαίδευση: Ὅτι θεωρεῖ—καὶ μαζὶ της ὄλος ὁ διανοούμενος κόσμος, ὁ ἄξιος τοῦ ὀνόματος—ἀδύνατη καὶ καταδικασμένη σὲ ναυάγιο κάθε ἀπόπειρα γιὰ τέτοια ὀλοκλήρωση, μακάρι βασισμένη καὶ στὸ τελειότερο τεχνικὸ σχέδιο, ἂν οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες κι' οἱ ἀνώτεροι λειτουργοὶ τῆς πολιτείας δὲ δεῖξουνε, μὲ σταθερότητα καὶ εἰλικρίνεια, πὺς εἶνε βαθιὰ ποτισμένοι ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ δημοτικισμοῦ κι' ἂν δὲν τὸ φουσήσουν ἀποφασιστικὰ σ' ὄλα τὰ ὄργανα καὶ τὶς λειτουργίες τῆς πολιτείας. Τί θὰ τὰ κάναμε τὰ νομοσχέδια καὶ τὶς ἀγορεύσεις, ἂν πίσω ἀπ' αὐτὰ δὲν ὑπάρχει ζωντανὸ κι' ἄγρυπνο τὸ πνεῦμα τοῦ δημοτικισμοῦ; Τὰ νομοσχέδια εἶναι μερικὰ χαρτιά καὶ οἱ ἀγορεύσεις μερικὰ λόγια. Τὰ χαρτιά πέφτουνε στὸ καλάθι καὶ τὰ λόγια τὰ παίρνει ὁ ἄνεμος. Μόνον τὸ ζωντανὸ πνεῦμα στερεώνει τὶς μετρορρυθμίσεις καὶ τὶς κάνει ἀποδοτικές.

δημιουργικές. Κι' αυτό το πνεῦμα, πρὶν ἀπ' ὅλα θ' ἀξιώσουμε ἀπὸ τὴν πολιτεία καὶ τοὺς λειτουργούς της. Θὰ τ' ἀξιώσουμε μ' ἀλύγιστη ἐπιμονὴ ἀπ' ὅλους, ὅπου κι' ἂν στέκονται. Εἶναι καιρὸς νὰ τὸ νοιώσει βαθιὰ ὁ πολιτικὸς κόσμος ἂν θέλει νὰ ὑπερετήσῃ τὴ μεγάλην ὑπόθεσιν τῆς κοινῆς σωτηρίας. Εἶναι καθυστερημένος. Εἶναι πίσω, πολὺ πίσω ἀπὸ τὴ ζωὴ, πού προβαίνει μὲ γοργότατο ρυθμὸν, δημιουργώντας κάθε μέρα, καινούργιες ἀνάγκες. Εἶναι καιρὸς νὰ πάρουν τὸ βῆμα της. Τί περιμένουν; Ἡ ἀποσύνθεσιν συντελεῖται ραγδαία κάτω ἀπὸ μάτια μας. Τὸ θρησκευτικὸ αἶσθημα τὸ νέκρωσε μιὰ ἀτροφικὴ διδασκαλία σὲ πεθαμένη γλώσσα, τὸ κοινωνικὸ αἶσθημα τὸ μαράζωσε μιὰ παιδεία, πού θέλει νὰ συγκινήσῃ τὴ διψασμένη ψυχὴ τοῦ νέου μὲ προκατακλυσμιαία ἀπολιθώματα, τὸ πολιτικὸ αἶσθημα τὸ χαντάκωσε ὁ μακαρονισμὸς τῆς γραφειοκρατίας, τὴν ἀνεπιστημιακὴ διδασκαλία τὴν πέθανε καὶ τὴ σαβάνωσε ἢ καθαρεύουσα. Ἔτσι μπορεῖ καὶ ψαρεύει ὁ κομμουνισμὸς πολὺ εὐκόλως τὴν πελατεία του. Δὲ γυρεύουμε τίς καταστροφικὰς λύσεις τῆς μονοκοντυλίας. Δὲ ζητᾶμε νὰ κάμουνε γιὰ τὸ δημοτικισμὸν κάτι ἀνάλογο μ' αὐτὸ τοῦ Κεμάλ, πού καθιέρωσε μ' ἓνα διάταγμα τὴ λατινικὴ γραφὴν. Εἴμαστε λιγώτερο φανατικοί, γιὰ τὸν τρόπο τῆς λύσεως καὶ περισσότερο ἀδιάλλαχτοι γιὰ τὴν οὐσία της.

Ζητᾶμε νὰ ὑπάρξῃ τὸ ζωντανὸ πνεῦμα πού θὰ ἐπιβάλλει καὶ θὰ γονιμοποιήσῃ τὴ λύσιν. Ὅποιαδήποτε κι' ἂν εἶναι ἡ τεχνικὴ ἐμφάνισιν αὐτῆς τῆς λύσεως γυρεύουμε νὰ προϋπάρξῃ, καθαρὰ κι' ἀκλόνητα, κηρυγμένη, δηλωμένη, ἢ συνείδησιν πὼς ἡ καθαρεύουσα εἶναι καταδικασμένη, σὲ γλήγορον θάνατον, καὶ σ' αὐτὲς τίς ἐπίσημες ἐκδηλώσεις πού κρατιέται ἀκόμα. Γυρεύουμε νὰ δοθῇ φανερὰ τὸ σύνθημα πρὸς ὅλους ἀπὸ τὴν πολιτεία. Ζητᾶμε νὰ συνταχθοῦνε καὶ νὰ δημιουργηθοῦνε, ὅπου δὲν ὑπάρχουνε, μ' ἐντατικὴ καὶ συστηματικὴ ἐργασία, στελέχη τοῦ δημοτικισμοῦ σ' ὅλες τίς κρατικὰς λειτουργίας. Γυρεύουμε, σὰν πρώτη ἀπόδειξιν, γιὰ ἓνα τέτοιον πνεῦμα, νὰ μπορεῖ ἓνας ἱερωμένος νὰ μιλήσῃ δημοτικὰ στὸ ποίμνιό του χωρὶς τὴ φοβέρα πὼς θὰ τοῦ βγάλουν τὰ ράσα· νὰ μπορεῖ ἓνας καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιον νὰ κάνει τὸ μάθημά του στὴ δημοτικὴ, χωρὶς νὰ τοῦ κολλᾶνε τὴ ρετινιὰ τοῦ κομμουνιστῆ.

καὶ νὰ γυρεύουνε τὸ κεφάλι του· νὰ μπορεῖ ἓνας δικαστὴς νὰ διατυπώσῃ τὴν ἀπόφασιν στὴ γλώσσα τῆς μάνας μας χωρὶς νὰ κιντυνεύῃ τὴ θέση του· νὰ μπορεῖ ἓνας πολίτης ν' ἀναφερθῇ στὴ δημοτικὴ σὲ μιὰ ὑπερσεία, χωρὶς νὰ πετάξουνε τὴν ἀναφορὰ του στὸ καλάθι· νὰ μπορεῖ ἓνας ὑπουργός, στὸ βῆμα, νὰ μιλεῖ δημοτικὰ, χωρὶς νὰ θεωρηθῇ πὼς προδίδει τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀξιωματοῦ. Μονάχα σὰ φανερωθῇ ἀπὸ τώρα ἓνα τέτοιον πνεῦμα μποροῦμε νὰ ἐλπίζουμε πὼς δὲν εἴμαστε μακριὰ ἀπὸ τὴ λύσιν καὶ νὰ συζητήσουμε σοβαρὰ τὴν τεχνικὴ ἀποψη. Καὶ γι' αὐτὸ τὸ πνεῦμα θ' ἀγωνιστοῦμε, ἄμεσα κι' ἀδιάλλαχτα, βέβαιοι πὼς εἶναι τὸ θεμελιον, ἢ ἀρχὴ γιὰ κάθε ζωντανή, μεταρρύθμισιν.

ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΛΑΣ

Ο Κ. ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΠΑΜΑΣ

Φίλε κύριε Διευθυντὴ τῆς «Ἰδέας».

Τὸ γράμμα τοῦ κ. Παπανδρέου τὸ δημοσιευμένον στὸ 2^ο τεῦχος τῆς «Ἰδέας» μὲ τὰ συγχαρητήριά του πρὸς αὐτή, μοῦ φέρνει στὸ νοῦ κάποιον μου λόγο, δὲ θυμοῦμαι πιά, πού καὶ πὼς βαλμένο, γιὰ τὸν κ. Παπανδρέου, ὅταν ἦταν ὑπουργός τῆς Παιδείας. Ἐτόνιζα, νομίζω, πὼς ἦρε μὲ πρωτόκουστη στὰ χρονικὰ τοῦ Κράτους σφραγίδα γιὰ τὴν προαγωγὴν τῶν Καλῶν Γραμμάτων. Μπορεῖ σὲ κάποιες τῆς λεπτομέρειες γιὰ τὴν ᾠθησιν τῆς προαγωγῆς αὐτῆς νὰ στοχάζομαι κάπως διαφορετικὰ· μὰ τί πειράζει ἂν τὸ κύριον καὶ οὐσιαστικὸν ἀντικείμενον τοῦ πράγματος μοῦ προξενούσεν ὅμοια ἔξαιρετικὴ ἐντύπωσιν. Ἀναμφισβήτητον πὼς ἡ ἐμφάνισιν τῆς «Ἰδέας» σας εἶναι σταθμὸς γιὰ κάποιο νέον ξεκίνημα πρὸς τὴν ἔρευναν τῶν προβλημάτων τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς. Ἡ σφραγίδα τοῦ κ. Παπανδρέου ὅσο κι' ἂν ἀναφέρεται σὲ καθωρισμένα σύνολα ἔχει κ' ἐδῶ τὸν τόπον της.

Πρῶτ' ἀπ' ὅλα τὸ ἐκπαιδευτικὸν μας ζήτημα ὁ κ. Παπανδρέου τὸ βλέπει τραβημένον χειροκρατούμενον ἀπὸ τὰ δύο ἄκρα, καθὼς τὰ βλέπει, πρὸς τὸ μέρος τοῦ καθενός· ἀπὸ τοὺς κομμουνιστὰς πού θέλουν ὅλους τοὺς ἄλλους ἀντιδραστικούς (δηλαδή, σοβαρὰ, καθυστερημένους ὀλότεια γιὰ ὅλα τῆς ἠθικῆς ἢ τῆς αἰσθητικῆς τὰ σημεῖα) καὶ ἀπὸ τοὺς ἀντιδραστικούς πού ὀνομάζουν ὅλους τοὺς ἄλλους κομμουνιστὰς χωρὶς νὰ γελοῦν. Ὁ κ. Παπανδρέου

αντιτάσει στις δυο αυτές λανθασμένες ιδεολογίες δύο ιδεολογικά κίνητρα, συνυφασμένα με την αλήθεια : την εξέλιξη και τη ζωή. Και το ιδανικό της αληθείας το αντικρύζει συντροφευμένο με τριαδικό επιτελείο : τη Σύνθεση, το Μέτρο, την Ίσορροπία.

Σωστά και λαμπρά.

Μο έδω τολμώ να επικαλεσθώ την αγίαν αυτή Τριάδα για να σταθώ κάπως παράμερα προς τα φωτεινά του συμπεράσματα.

Ό κ. Παπανδρέου κράζει καθαρά : Πρέπει να τελειώνουμε. Είναι καιρός. Πρέπει να επισπεύσουμε τη νίκη του Δημοτικισμού. Δε μας χρειάζεται πια η επίσημη καθιέρωση της διγλωσσίας και στην Παιδεία.

Άλλ' η διγλωσσία αυτή έτσι μας ήρθε σα μιὰ επίσκεψη ξένου, και σάν ξένος είναι δυνατό μ' ένα σπρώξιμο να διωχτεί ; Η βία, έστω και καθιερούμενη ως αρχή, έχει τον τόπο της έδω, και η εξέλιξη που την επικαλείται ο κ. Παπανδρέου, είναι για φηγούρα ;

Το περπάτημα του Δημοτικισμού είναι ρυθμός, κάτι ανάλογο με το ρυθμό της τέχνης. Καθώς τον εμποδίζει να προχωρήσει κάποιο πρόσκομμα, ανάλογο, κάποια γληγοράδα που δεν ήρθε ή ώρα της κινδυνεύει να του στραβώσει το δρόμο ή να τον κάμει να γλιστρήσει ο Δημοτικισμός δε βιάζεται ούτε πρέπει. Κ' αίσθητά και ανεπαίσθητα, προχωρεί. Δεν είναι τίποτε ίκανό να τον αλλάξει. Προσωρινά βέβαια μύριες δυσκολίες του παρουσιάζονται. Μα δεν τα χάνει. Το πνεύμα που τον οδηγεί τον πάει μπροστά. Έδω και πενήντα χρόνια . . . Δύστε του όσες θέλετε συνθέσεις και συμπλέγματα που του πλαταίνουν και του βιθαίνουν το κύριο χαρακτηριστικό του, τη γλώσσα· περάστε τον απ' όλα τα ιδανικά που τώρα μας συγκινούν· με όλα μπορεί να συγγενέψει, να συνταιριαστεί· το κύριο χαρακτηριστικό του, σάν το πρόσωπο με τα μάτια του, παραμένει και διευθύνει : η γλώσσα· από την όποια στην πνευματική ζωή όλα τα στοιχεία πηγάζουν ενσαρκωμένα. Ό Δημοτικισμός έδω και πενήντα χρόνια, ο Δημοτικισμός περπατούσε μπουσουλίζοντας, παρ' όλα του τα περασμένα, σάν ένα παιδάκι. Τώρα με αντίκειο περπάτημα προβαίνει σα να θέλει να πιάσει όλα τα πόστα. Πολλά χρειάζεται ακόμα να πιάσει και να κατακτήσει. Γύρω του μπορεί να θορυβούν και να φοβερίζουν για να τον ξαφνίσουν, να τον τρομάξουν. Ούτε ξαφνίζεται ούτε πια είναι στο χέρι του να τρομάξει. Προχωρεί. Δική του καλή κακή—πάντα η καλή λογαριάζεται—όλόκληρη η λογοτεχνία. Η φιλολογία, αν τη θέλετε, με το άλλο της τ' όνομα. Ό στίχος τον ανυψώνει· ο πεζός λόγος τον πλουτίζει. Βρίσκεται στη λυρική μέθη, στην επικήν ορεξη, ποίηση, αφήγηση, ιστορία. Το δράμα και στο βιβλίο και, το σημαντικότερο, στο θέατρο μόνος και γνωρίζεται και ακούεται. Στα θεωρητικά μελετήματα, στα δοκίμια, δουλεύει. Στη φιλοσοφίαν αγάλια αγάλια φανερώνεται με τόλμη θαυμαστή. Άγάλια αγάλια. Σε μερικά είδη κυμαίνεται στην αρχή. Θα πάει και στη μέση και στα βαθύτερα. Και μόνο η προσπάθεια που φανερώνεται παντού αξίζει. Στην εφημερίδα, ως βρίσκεται

και άταχτα και ανώμαλα. Είναι παραδειγματικό και χαρακτηριστικό κ' εκεί στην επικαιρότητά του το περπάτημα του. Θάρθει καιρός που θα ταχτοποιηθεί σα στο σπίτι του. Το σπουδαιότερο, τα δυο μας Πανεπιστήμια τον φιλοξενούν, της Άκαδημίας δεν είναι ξένος. Η πολιτική που τελευταία απ' όλους έρχεται στη διανόηση και είναι και συμφέρο της ακόμα να επιβάλλεται με την όσο παίρνει αρχαϊζουσα και ποζάτη κ' επιφανειακά σοφή διαλεκτική και ρητορική της, ανασαίνει, ξεθυμαίνει με το δημοτικισμό. Ό Μαβίλης, όταν στα 1911 μιλούσε στη Βουλή κάνοντας το χρέος του ο ποιητής για τον άγνωστο και το συκοφαντούμενο δημοτικισμό, δεν έχει γύρω του να συμπαιθούν και να σέβονται τη γνώμη του παρὰ δυο τρεις, δειλιασμένους κ' εκείνους—τόρα ο δημοτικισμός κάθεται και συμπαρακάθεται με την άνεση του και στη Βουλή και στη Γερουσία. Οι δυο κορυφαίοι της πολιτικής, ένας Χαρίλαος Τρικούπης κ' ένας Βενιζέλος μας δείχνουν χεροπιαστά την πρόοδο του δημοτικισμού· στους λόγους και στην όμιλία του Τρικούπη κανένα σημάδι πως υπάρχει κάτι που θα μπορεί να είπωθει δημοτική. Στους λόγους και στις όμιλίες του Βενιζέλου, σωρός τα σημάδια της.

Βέβαιο πως η ιστορία και η φιλολογία του δημοτικισμού θα χρειασθεί ν' απασχολήσει τη μέση και την ανώτερη Παιδεία· λυπούμαι που δεν μπορώ με την πρόεπουσαν αναλυτική σαφήνεια να μιλήσω πριν προσεκτικά και καλά ξετάσω το ζήτημα, για τη θέση που της λείπει και που πρέπει να καταλάβει στην εκπαίδευση ο δημοτικισμός. Βέβαιο πως δεν περιμένουμε τίποτε από τη σκέψη που έχει το θάρρος ένα μαζί παιδαγωγικό και φιλολογικό άριστούργημα σάν τα «Βουνά» λ.χ. του κ. Ζ. Παπαντωνίου, να το παρουσιάζει χειρότερα με την καταφρόνηση που προόξήντα χρόνων βλεπόταν η «Πάπισσα Ιωάννα» του Έμμανουήλ Ροΐδη· Άλλ' είναι κάτι ανάλογα σφαλερό με την πεποίθηση πως ο δημοτικισμός αδύνατο να προκόψει αν δεν παραδώσει στη φωτιά κι' αν δε βγάλει όλότελα από πάνω του την ιστορία και την παράδοση της καθαρύουσας. Φρονώ αυτή η ιστορία και η παράδοση αδύνατο είναι με τη βία να εξαλειφθεί. Θα χρησιμεύει κ' εκείνη, θυγατέρα πάντα, αναγνωρισμένη, αδιάφορο αν νόμιμη ή παράνομη, της αρχαίας, για να συμβάλλει στην εύδοση του όδοιπορικού του δημοτικισμού. Θα μένει κ' εκείνη, με την αρχαία, ως πολύτιμο ύλικό με το λεξικό και, όταν η ανάγκη το καλεί, με το λεκτικό της.

Για να παραμερισθεί και να λείψει η επίσημη καθιέρωση της διγλωσσίας από την Παιδεία, χρειάζεται ακόμα καιρός, ίσως αρκετός για μας, αλλά ελάχιστος, ένα τίποτε για το ρυθμό που καθως παραπάνω έσημείωσα, είναι η ψυχή του δημοτικισμού. Πρέπει να μπει στη συνείδηση των δημοτικιστών, συγγραφέων και διδασκάλων κάθε είδους, πως μαζί με την ασύγκριτη διαφορά της ζωντανής ζωής της δημοτικής, παράλληλα με την όποια ζωή της καθαρύουσας, λεπτότατο και προσεκτικώτατο πρέπει να είναι το μεταχείρισμα της δημοτικής. Πρέπει παράλληλα με τη διδασκαλία του δημοτικισμού και την πίστη και τον ένθουσιασμό που εκείνος γεννά να μη λησμονηται και

συνετὰ νὰ φωτίζει τὴ συνείδηση τὸ ὅτι ὁ δημοτικισμὸς εἶναι *γραπτὸς λόγος* καὶ ὅτι ὁ γραπτὸς λόγος εἶναι τὸ ζήτημα ποῦ μᾶς ἀπασχολεῖ. Ὁ γραπτὸς λόγος ὅσο κι' ἂν ἀκουμπᾷ, ὅσο κι' ἂν τρέφεται μὲ τὴν ὁμιλίαν τοῦ λαοῦ καὶ μὲ τὰ δημοτικὰ γραμμένα του, διαφέρει κατὰ πολὺ ἀπὸ τὴ φυσικὴ δημοτικὴ, καθὼς τὴν ἀγαποῦμε καὶ τὴ φανταζόμαστε. Ἐνα «αἰσθημα κοινωνικῆς πειθαρχίας», γιὰ νὰ μεταχειρισθῶ τὴ φράση τοῦ κ. Παπανδρέου, τοῦ εἶναι ἀπαραίτητο τοῦ δημοτικισμοῦ γιὰ νὰ συστέλλει τὴν ἐλευθερίαν του ποῦ εὐκόλως γλιστρᾷ στὴν ἀναρχίαν, καὶ νὰ διατηρηθῆται σὲ κάποια «ἰσορροπία». Πρέπει νὰ γνωρισθῆ καὶ νὰ ἐκτιμηθῆ ὅτι ὁ δημοτικισμὸς εἶναι, πρῶτ' ἀπ' ὅλα, ζήτημα γραπτῶν λόγων· καὶ ὅτι στὸ γραπτὸν λόγον ἐξυπακούονται καὶ στοιχεῖα ποῦ ὁ ἐνθουσιαστικὸς, ὀρμητικὸς καὶ μπροστῆς, σὰν ἀστόχαστα, τραβῶντας δημοτικιστῆς, τὰ θεωρεῖ ἀσυμφιλίωτα, ὅμως χρειάζεται νὰ συμφιλιωθῶν, γιὰ νὰ γίνῃ κάτι, σιμώνοντας μὲ τὸν καιρὸ του, πρὸς τὴν ἐντέλεια. Πρέπει νὰ μὴ λησμονῆται ὅτι καθὼς ἡ ἀρχαία ἐβοήθησε τὴν καθαρῆν, ὡς εἶναι σφαλερὰ καὶ ἀμέθοδα, μὲ τὸ λεξικὸν τῆς καὶ μὲ τὸ λεκτικὸν, ἀνάλογα καὶ ἡ δημοτικὴ μας πρέπει νὰ ἐξακολουθῆ βοηθούμενη ἀπὸ τὴν καθαρῆν· ἐννοεῖται, μεθοδικὰ, τεχνικὰ, μέσα στὰ ὅρια ποῦ δὲν τὸ παραστρατίζουν καὶ δὲν τὸ χαλοῦν τὸ φυσικὸν τῆς ἀπαραβίαστο νόημα.

Αὐτὰ ἤθελα νὰ σᾶς σημειώσω, ἴσως συνοπτικώτερα, ὅμως σαφέστερα, ἀμφιβάλλω ἂν τὸ κατόρθωσα καὶ φοβοῦμαι τὴν προχειρολογία. Ἄλλ' ἂν κρίνετε δημοσιεύσιμο τὸ γράμμα μου, θὰ μπορούσα ἀργότερα, προσκαλούμενος, νὰ ξεκαθαρίσω ἴσως λεπτομερέστερα τὸν λόγον μου.

Μὲ τὴν φιλίαν μου καὶ τὸ θαυμασμὸν μου

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

Ο Κ. Ι. Ν. ΓΡΥΠΑΡΗΣ

Μὲ παραξενεύει ἀληθινὰ ἀπὸ τὸ θαυμάσιο κατὰ τὰ ἄλλα γράμμα τοῦ κ. Παπανδρέου στὴν «Ἰδέαν» τὸ μέρος ἐκεῖνο, ποῦ προσκαλεῖ τοὺς «γλωσσολόγους, παιδαγωγοὺς καὶ λογοτέχνες μας νὰ σκεφθοῦν καὶ νὰ συζητήσουν γιὰ τὸ συγκεκριμένον τρόπον ποῦ θὰ γενικεύσουμε τὸν δημοτικισμὸν στὴν Παιδείαν ὀλόκληρον».

Ἐμεῖς οἱ λογοτέχνες, πρῶτοι καὶ καλύτεροι, ἔχομε ἐπιτύχει ἀπὸ πολλὰ τώρα χρόνια τὴν τέλειαν καὶ ὀριστικὴν νίκην τοῦ δημοτικισμοῦ σ' ὀλόκληρον τὴν περιοχὴν τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας καὶ τὸ παράδειγμα μᾶς ἦταν ἐκεῖνο ποῦ μετᾶδωσε τὴν πρώτην κίνησιν καὶ στίς ἄλλας περιοχάς, στὴν ἐκπαίδευσιν, στὴν ἐπιστήμην κτλ. Ὅτι εἴχαμε νὰ προσφέρωμε τὸ προσφέραμε καὶ τώρα νικητὲς δουλεύομε, ὅπως μπορεῖ ὁ καθένας μας, μέσα στὸ καταχτημένον ἔδαφος, χωρὶς νὰ ἔχομε πλὴν εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα κανένα φόβον ἐπιστροφῆς τοῦ διωγμένου ἐχθροῦ. Οὔτε ἔχουν καμιά σημασίαν κάποιες περαστικὲς βέβαια ὅσο καὶ ἀχαρακτήριστες λιποψυχίαι μερικῶν ἀπὸ τοὺς σημαντικώτερους ἔστω ἀγωνιστῆς τῆς ἰδέας, ποῦ κατώρθωσαν νὰ πιστέψωμε τώρα τελευταῖα πὼς δὲν εἶναι ἀδύνατον νὰ στέκωμε πλάι πλάι ἢ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος καὶ τὸ εἶδωλον τοῦ Μαμωνᾶ, γιὰ νὰ δέχωμετα καλοπρόσδεχτη τὴν θυσίαν τους μέσα στὸ μυριοζήλευτον τέμενος τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἀθηνῶν, γιὰ τὴν βέβαιαν γιὰ τοὺς ἄλλους ἐκείνους, τοὺς χαρτομουτζουρωτῆδες, ποῦ βρῆκαν τὸ χουζούρι τους νὰ τὰ βολεύωμε μὲ τὴν περιφημὴ «μιχτή» δὲν ἀξίζει ὑποθέτω νὰ γίνῃται λόγος· ὅπως οὔτε μὲ κείνους, ὅχι λογοτέχνες αὐτοὺς, ἀλλὰ ἐπιστήμονες καὶ περιωπῆς μάλιστα, ποῦ ἐνῶ ἔσωσαν καὶ σώθηκαν μὲ τὸ νὰ πιστέψωμε, δὲ βρῆκαν ἀπὸ μέσα τους λίγο ἀντρίκειον θάρρος νὰ πετάξωμε ἀπὸ πάνω τους τὸ χιτῶνα τῆς ἁμαρτίας καὶ νὰ ἐμφανιστοῦνε στὸ φῶς μὲ τὸ ἐπίσημον σχῆμα τῆς ἀρετῆς, καθὼς τῶκαμε καὶ στὸ ἔδω Πανεπιστήμιον ἕνας ἀληθινὸς ἀντρας, ὁ Λορεντζᾶτος.

Τοὺς γλωσσολόγους πάσι καὶ τοὺς παιδαγωγοὺς γιὰ τὴν τοὺς προσκαλεῖ ὁ κ. Παπανδρέου «νὰ σκεφτοῦν καὶ νὰ συζητήσουν» ; Τί ἄλλο ἔκαναν ὡς τώρα, ἀπὸ δεκαετηρίδες ὀλάκερες καὶ αὐτοί, παρὰ νὰ συζητοῦν καὶ νὰ διδάσκωμε καὶ νὰ φωτίζωμε, εἴτε μὲ βιβλία καὶ διατριβές, εἴτε σὲ εἰδικὰ συνέδρια, τόσο πολὺ μάλιστα καὶ τόσο ἐξαντλητικὰ ποῦ νὰ ἔχωμε ξεπεράσει ὅλες αὐτὲς οἱ συζητήσεις καὶ τὰ τελευταῖα ὅρια τοῦ κόρου καὶ τοῦ κορεσμοῦ ; ἢ χρειάζονται γιὰ νὰ δώσωμε ἐν' ἀκόμα ἐπιχείρημα σὲ κείνους ποῦ φοβοῦνται μήπως σ' ἀλήθειαν κυβερνᾷ ἀπὸ κακὴν ἀκόμα κληρονομίαν ὁ Βυζαντινισμὸς τοῦ χειρότερου εἶδους τοὺς νεοελληνικοὺς ἐγκεφάλους γιὰ νὰ διαιωνίζωμε τὰ ζητήματα ἔτσι ἀπὸ ἀπλὸν ἠδονισμὸν τῆς συζήτησης ; Ἄλλὰ πιστεύει ὁ κ. Παπανδρέου «πὼς εἶναι βέβαια μιὰ ἀπὸ τὴν ἀπαραίτητες προϋποθέσεις ἢ συγγραφὴ τῆς γραμματικῆς τῆς δημοτικῆς». Ἔστω· μιὰ μικρὴ χρηστικὴ γραμματικὴ, ἕνα πρόχειρον ὀρθογραφικὸν λεξικόν, χωρὶς νὰ εἶναι καὶ αὐτὰ ἀπολύτως ἀπαραίτητα, δὲν εἶναι ἐπὶ τέλους πράγματα ποῦ ἀργοῦν νὰ ἐτοιμαστοῦν μέσα στὴν προθεσμίαν ποῦ θὰ πῶ ἀμέσως παρακίτω, ἀφοῦ μιὰ καὶ ἀναγνωρίζει μὲ τὸ κῦρος ποῦ ἔχει «πὼς πρέπει νὰ τελειώσωμε· πὼς εἶναι καιρὸς· πὼς πρέπει νὰ ἐπισπεύσωμε τὴν νίκην τοῦ Δημοτικισμοῦ· πὼς πρέπει νὰ δώσωμε στὴν νῆαν γενεᾶ τὴν φυσικὴν τῆς γλώσσας γιὰ τὴν πνευματικὴν τῆς ζωῆς καὶ δημιουργίαν ! »

Ἐμένα τὸ συμπέρασμα μου εἶναι πὼς οἱ λογοτέχνες, αὐτοὶ προπάντων,

καί οἱ γλωσσολόγοι καί οἱ παιδαγωγοί ἐπρόσφεραν σὸν ἀγῶνα, ὅ,τι εἶχαν καί ἔπρεπε νὰ προσφέρουν· νὰ περιμένουμε καί νὰ ζητοῦμε τώρα σὸ τέλος πάλι μεθοδική καί ἐπιστημονική παρασκευὴ τοῦ ἐδάφους, κινδυνεύει νὰ παρεξηγηθεῖ σὰν ὑπεκφυγὴ καί σὰ φόβος, μπροστὰ σὲ σκιάχτρο τῆς «**πολιτικῆς σκοπιμότητος**». Βέβαια τὸ ἀναγνωρίζομε καί μεῖς δυστυχῶς πῶς τὴν πολιτεία μας, τώρα τελευταία μάλιστα, τὴν κυβερνᾷ ὁ ἀδυσώπητος νόμος της, πού στέκει πάνω ἀπὸ τὴν ἀγνότερη ἰδεολογία, πάνω ἀπὸ τὴν ἐπίγνωση καί αὐτοῦ τοῦ μεγαλύτερου ἐθνικοῦ συμφέροντος· ἀλλὰ τότε σὸν ἀγῶνα πού μᾶς καλοῦν κ' ἐμᾶς ἐπικούρους, δὲν μᾶς πέφτει πιά κανεὶς λόγος· οὔτε στοὺς λογοτέχνες, οὔτε στοὺς γλωσσολόγους, οὔτε στοὺς παιδαγωγούς, οὔτε σὲ κανένα ἄλλο ἔξω ἀπὸ αὐτὴ καί μόνη τὴν πολιτεία μετὰ ἢ ἀνευ τῆς πολιτικῆς σκοπιμότητος. Καί μιὰ πού μᾶς βεβαιώνουν καί πού τὸ πιστεύομε καί μεῖς, πῶς τὰ προοδευτικὰ στοιχεῖα πλειοψηφοῦνε τώρα στὴ Βουλὴ, δὲν ἔχει παρὰ νὰ περάσει ὁ ἀρμόδιος Ὑπουργὸς ἕνα νόμο, πού νὰ λέει μὲ δυὸ λόγια : «Ἡ ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ κράτους σ' ὅλες του τὶς σχέσεις καί σ' ὅλες του τὶς ὑπηρεσίες καί σ' ὅλη τὴν ἐκπαίδευση εἶναι ἡ δημοτικὴ, ὅπως διδάσκεται τώρα στὶς τέσσερις πρώτες τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ Σχολεῖου σύμφωνα μὲ τὸ ἀρθροδεῖνα τοῦ τάδε «περὶ . . . κτλ. Οἱ λεπτομέρειες τοῦ νόμου θὰ καθοριστοῦν μὲ Π. Διατάγματα, θὰ δημοσιευτοῦν μέσα σ' ἕνα χρόνο καί θὰ εφαρμοστοῦν ὑποχρεωτικὰ μέσα σὲ πέντε χρόνια.» Ἄν τὸ ἔφερε μάλιστα ἡ περίστασις νὰ μπεῖ αὐτὴ ἡ διάταξις σὲ Σύνταγμα πού, καθὼς λέγεται, πρόκειται, ἂν δοθεῖ εὐκαιρία νὰ τροποποιηθεῖ σὲ ὁρισμένα του σημεῖα, τόσο τὸ καλύτερο τότε· ἐμεῖς εἴμαστε βέβαιοι πῶς καμμιά του ἄλλη τροποποίησις δὲ θ' ἄξει μεγαλύτερη σημασία καί σπουδαιότητα γιὰ τὸ μέλλον τοῦ ἔθνους. Ἄς εἶναι βέβαιος καί ὁ κ. Παπανδρέου, πού τόσα τοῦ χρεωστοῦνε ὡς τώρα ἡ ἐκπαίδευσις, τὰ γράμματα καί ἡ τέχνη μας, καί πού δίνει τὴν ὑπόσχεση νὰ ὑψώσει αὐτὸς τὴ σημαίαν «γιὰ νὰ προχωρήσουμε πρὸς τὴν ὀριστικὴν, τελικὴν, γενικὴν ἐπικράτησιν τοῦ Δημοτικισμοῦ» ὅς εἶναι βέβαιος πῶς ἂν τὸ πετύχει καὶ αὐτὸ θὰ στηθεῖ μέσα στὴν Ἱστορίαν τῆς φυλῆς ἰσάξιος μὲ τὸν ἱερὸ σημαιοφόρο τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ μας ἀγῶνα.

Ι. Ν. ΓΡΥΠΑΡΗΣ

Ο Κ. Α. Π. ΔΕΛΜΟΥΖΟΣ

Φίλε κ. Θεοτοκά,

Χάρηκα πού ἀποφασίσατε νὰ βγάλετε τὴν **Ἰδέα**. Χάρηκα, γιὰ τὴν **Ἰδέαν** τὴ θέλετε ὄχι οὐδέτερο βῆμα, παρὰ μὲ δική της σταθερὴ γραμμὴ, μὲ ὀρισμένη κατεύθυνση ἀνάμεσα στὶς δυὸ ἀντιθέσεις ὅπου ἔχει στριμωχτεῖ ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου μας. Καί ἀκόμα χάρηκα, γιὰ τὴν βρίσκω σωστὴς τὶς βασικὰς ἀρχὰς τοῦ περιοδικοῦ σας. Μπορῶ μάλιστα νὰ εἰπῶ πῶς ἡ γενικὴ τους κατεύθυνσις εἶναι σχεδὸν ἡ ἴδια μ' αὐτὴν πού ὑποστήριξαν ἄλλοτε ὅσοι παραιτήθηκαν ἀπὸ τὸν Ἐκπαιδευτικὸ Ὁμιλο—τὴν ἐποχὴ πού τὸ ἱστορικὸ αὐτὸ σωματεῖο θέλησαν μερικοὶ νὰ τὸ κάμουν σωματεῖο πολιτικόν. Ἄναφέρω τὴ σύμπτωσις αὐτὴ, γιὰ νὰ φανεῖ πιὸ καθαρὰ πῶς ἡ ἐκδοσις ἐνὸς περιοδικοῦ σὰν τὴν **Ἰδέαν** δὲν ἐκφράζει μόνον τὴν ἀνάγκη λίγων προσώπων, παρὰ ἐπιβάλλεται κ' ἀπὸ τὰ πράγματα.

Ἡ **Ἰδέα**, λέτε, «φιλοδοξεῖ νὰ ἐλευθερώσει τὴ σημερινὴ νιότη ἀπὸ τὴ σύγχυσις τῶν ἰδεῶν πού τὴν περιβάλλει...» ν' ἀντιδράσει σὸν ξεπεσμό τῶν θελήσεων, τῶν πόθων καί τῶν τάσεων τῆς πνευματικῆς Ἑλλάδος, ν' ἀνορθώσει τὴν ἐθνικὴν μας αὐτοπεποίθησιν...» Συμφωνῶ μαζί σας· μόνον πού ἀντὶ **σύγχυσις ἰδεῶν** πιὸ σωστό θὰ ἦταν ἂν λέγαμε **φτώχεια**, καί πιὸ πολὺ ἀκόμα **ἐλλειψὴ ἰδεῶν**. Γιὰ τὸ κύριο γνῶρισμα στὴν τωρινὴ πνευματικὴ ζωὴ καί τῶν νέων καί τῶν μεγάλων δὲν εἶναι τόσο ἡ σύγχυσις, ὅσο ἡ **ἀπλοποίηση**. Μιὰ ἀπίστευτὴ ἀπλοποίηση στὴ ζωὴ καί τὰ προβλήματα της· ὅλα τὰ βλέπουν χωρὶς προοπτικὴν, χωρὶς βάθος· καί τὸ πιὸ βαθὺ πρόβλημα τὸ ἀντικρύζουν ἀπλοϊκὰ χωρὶς κανένα δισταγμὸν καί τὸ λύνουν μὲ μιὰ μονοκοντυλιά. Ἔτσι ρηχαίνει, στενεύει καί φτωχαίνει ἡ σκέψις μας, καί γενικώτερα ἡ συνείδησίς μας. Καί τὴν ἀπλοποίηση αὐτὴ τὴν ἔχομε παντοῦ, μὰ πιὸ χτυπητὰ στὶς δυὸ ἄκρες, στὰ δυὸ στρατόπεδα : τὸ ἕνα τῆς προοδοφοβίας καί τὸ ἄλλο τῆς προοδοπληξίας. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ τὰ τρία ἔψιλον, «ἡ Κτηματικὴ—ἐφημερὶς τῶν ἀστικῶν συμφερόντων» κ. ἄ.κ.ἄ., καί ἀπὸ τὴν ἄλλη «ὁ Ριζοσπάστης», «οἱ Πρωτοπόροι» νέοι καί παλιοὶ κτλ. κτλ.

Τὸ ἔθνος καί ὁ ἐθνισμός, ἡ γλῶσσα, οἱ ἠθικὲς ἀξίες κ. ἄ. εἶναι παραδείγματα χαρακτηριστικά. Τὸ ἔθνος ἂν δὲν κλείνεται γιὰ ὅλους μέσα στὰ ὄρια ἢ τὶς στῆλες τῆς «Κτηματικῆς», γιὰ ὅλους ὅμως, καί γιὰ τὶς δυὸ παρατάξεις, ταυτίζεται μὲ τὸ **ἀστικὸν καθεστῶς**, καί μάλιστα τὸ καθεστῶς αὐτὸ μὲ ὅλα του τὰ χάλια. Καί ὁ ἐθνισμός ταυτίζεται μὲ τὸ μῖσος τῶν ἄλλων λαῶν, μὲ τὴν περιφρόνησιν ἢ τὴν ἐκμετάλλευσίν τους καί μὲ τὴν ὁμαδικὴν ξυπασιά. Φυσικὴ συνέπεια : ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ὅποιος ἀντιμάχεται τὸ μῖσος καί τὴν ξυ-

πασιά, ὅποιος πέρα ἀπὸ τὸ ἀστική καθεστῶς βλέπει τὸ λαὸ δλόκληρο καὶ τὴν προκοπή του, καὶ γυρεύει ἢ ὀργάνωση τῆς Πολιτείας καὶ τῆς Κοινωνίας νὰ γίνεταί ὁλοένα δικαιότερη καὶ γονιμώτερη ἀπ' ὅ,τι εἶναι σήμερα, αὐτὸς δουλεύει ἀντεθνικά. Κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη πάλι μεριά τῶν προοδοπαρμένων: γιὰ νὰ καλυτερέσουμε τὴ ζωὴ καὶ τὸν πολιτισμὸ τῆς, πρέπει νὰ διαλυθεῖ, νὰ λείψει τὸ ἔθνος καὶ ὁ ἔθνισμός, καὶ μπορεῖ νὰ λείψει γιατί εἶναι κατασκευάσμα ἀστικό. Μὰ τὸ ἴδιο ἀστικά κατασκευάσματα εἶναι καὶ οἱ διάφορες ἀξίες τοῦ πολιτισμοῦ, κι' ἔτσι κατάντησε νάχομε **ἀστικό κράτος** (αὐτὸ καὶ γιὰ τὶς δυὸ παρατάξεις), **ἀστική τέχνη**, **ἀστική θρησκεία**, **ἀστική ἠθική**, **ἀστική φιλοσοφία**, **ἀστική ἐπιστήμη** καὶ ἄλλα πολλά.

Τὴν ἴδια ἀπλοποίηση βλέπομε καὶ στὸ πρόβλημα τῆς γλώσσας. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά: τέτοιο πρόβλημα δὲν ὑπάρχει, ἀφοῦ τὸ ἴδιο γίνεται καὶ σ' ὅλον τὸν πολιτισμένο κόσμῳ ἢ δημοτικὴ γλώσσα εἶναι ἀνύπαρκτη ἢ εἶναι « προῖ-ὄν ἀμαθείας» ἢ τώρα τελευταία «δάκτυλος» κομμουνιστικός, πρόβλημα δηλ. ταξικό κ.τ.π. Κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη: τὸ γλωσσικὸ ζήτημα εἶναι ζήτημα ταξικό καὶ θὰ λυθεῖ μονάχα μὲ τὴ νίκη τῆς ἀργατιάς. Ἄς δουλέψομε γιὰ τὴ νίκη αὐτὴ καὶ τ' ἄλλα θαρθοῦν μοναχά τους: τὸ ἴδιο μὲ τὶς ἠθικὲς καὶ ἄλλες ἀξίες τοῦ πολιτισμοῦ.

Τέτοιο ἀντίκρουσμα τῆς ζωῆς χτυπᾷ πιὸ πολὺ στὴν περιοχὴ τῆς τέχνης καὶ τῆς παιδείας. Κι' ἐδῶ ἢ ζυγαριὰ γέρνει πρὸς τὰριστερά, θέλω νὰ εἰπῶ πὼς ἐκεῖ βρίσκομε τὰ πιὸ χτυπητὰ παραδείγματα. Τὸ κορυφῶμα στὴ λογοτεχνία μας τὸ ἔχομε στὸ **κοινωνικὸ ἔργο τοῦ κ. Βάρναλη**: στὸ **Φῶς ποὺ καίει** καὶ στὴν **Ἀληθινὴ ἀπολογία τοῦ Σωκράτη**. Καὶ τὰ δυὸ τους συνεχίζουν μ' ἐσωτερικὴ ἀναγκαιότητα τὴν πορνογραφικὴ ποίηση ποὺ μᾶς εἶχε δώσει πρὶν ὁ ἴδιος ποιητής. Εἶναι τὸ ἴδιο ψυχικὸ, τὸ ἴδιο ἠθικὸ φόντο. Ἐδῶ ὅμως δὲ μᾶς ἐνδιαφέρει τόσο ἢ βρωμιὰ ὅσο ἢ ἀπλοϊκότητα, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ τὴ σκεπάσει καμιὰ δεξιότητι, κανένα χάρισμα τῆς μορφῆς. Ζητήματα μεγάλα, προβλήματα σπουδαιότατα τ' ἀντικρούζει ὁ κ. Βάρναλης μὲ τὴ σκέψη μικροῦ παιδιοῦ ἢ σὰν τὸ «Ριζοσπάστη» ἢ καὶ τὰ δυὸ μαζί. Παραδείγματα ἔχετε φέρεи στὴν κριτικὴ σας ἀρκετά, μὰ ἢ κάθε σελίδα εἶναι πλούσιο δειγματολόγιο. Δὲ μένει καμιὰ σχεδὸν σοβαρὴ ἀξία τοῦ πολιτισμοῦ ποὺ νὰ μὴν τραβᾷ τῶν παθῶν τῆς τὸν τάραχο. Ἀκόμα καὶ τὸ πρόβλημα ἂν ὑπάρχουν ἢ ὄχι ἀπόλυτες ἀξίες, κι' αὐτὸ τὸ λύνει καὶ τὸ λύνει μιὰ γιὰ πάντα ἀπάνω στὸ πάτωμα μὲ τὴν ἀποδεικτικὴ δύναμη μιᾶς σαδιστικῆς σκηνῆς, ἀπ' ὅπου βγαίνει μόνο του τὸ πόρισμα: «ἂν δὲν ὑπάρχει στίς ἐρωτοδουλειᾶς ἀπόλυτον «ἴδος», ἄλλο τόσο δὲν ὑπάρχει καὶ στὰ «ὑψηλὰ ζητήματα» (**Ἀπολογία** σ. 59) Στὴν **Ἀπολογία** του ὁλόκληρο τὸν ἀρχαῖο κόσμῳ, ποὺ οἱ λόγοι μας ἄλλοτε τὸν εἶχαν κάμει τύπο νεκροῦ, ὁ κ. Β. τὸν ἔχει κάνει πλάκα: μιὰ πλάκα ὁλοῖ-σια ποὺ ἀπάνω τῆς ξεχωρίζουν μονάχα ἐκμεταλλευτῆς καὶ ἐκμεταλλεόμενοι, καὶ ὅπου «Θεός, Ἄγαθό, Δικαιοσύνη, Πατρίδα κι' Ὁμορφιά κι' ὅλα τὰ ρέστα

δὲν εἶναι παρὰ . . . **μέσα ταπεινὰ** ποὺ μὲ δάφτια κάθε κυρίαρχη φάρα στραβώνει τοὺς ὑποταχτικούς τῆς καὶ πνίγει τὴν ψυχὴ τους. . . » (σ. 62).

Καὶ στὴν παιδεία μας ὅμως δὲν εἶναι μικρότερη ἢ τάση γιὰ ἀπλοποίηση. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ἢ προοδοφοβία βάζει γιὰ θέσεις τὶς γνωστῆς μοῦμιες: κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη μπαίνουν ἀπὸ καιρὸ πρωτοποριακῆς θέσεις σὰν αὐτές: 1) Χά-νουν ἄδικα καιρὸ καὶ κόπους ὅσοι γυρεύουν νὰ καλυτερέσουν τὴν παιδεία μας μέσα στὸ ἀστικὸ καθεστῶς. Γι' αὐτὸ κάθε ζωντανὸς δάσκαλος πρέπει νὰ βοηθήσει γιὰ νὰ πέσει τὸ καθεστῶς αὐτό, **τὸ ἀστικὸ κράτος** ὅπως τὸ λένε, καὶ νὰ στηθεῖ **τὸ κράτος τοῦ προλεταριάτου**. Καὶ τότε ὅλα θάρθουν μιὰ χαρὰ: σχολικὰ κτίρια τῆς προκοπῆς, μισθὸς καλός, βιβλία περιφνημα, ἐπαγγελματικὰ σχολεῖα σύμφωνα μὲ τὶς ἀνάγκες μας, κανένας μαθητῆς δὲ θὰ πεινᾷ, κτλ. κτλ. Ἀπόδειξη ἢ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση στὴ Ρωσσία. 2) Τὸ ἴδιο θὰ γίνεи καὶ μὲ τὴ γλώσσα τὴ δημοτικὴ: μόνο μὲ μιὰ πολιτειακὴ ἀλλαγή θὰ λυθεῖ ὀριστικὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα, ἀφοῦ εἶναι ζήτημα ταξικό. 3) Στὰ σχολικὰ προγράμματα πρέπει νὰ κυριαρχήσει ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς καὶ νὰ λείψουν οἱ ρωμαντισμοὶ τοῦ Σολωμοῦ, τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, τῶν κλασικῶν κ.τ.λ. Ἀπόδειξη ἢ Ρωσσία. 4) Ἡ ἰδέα πὼς ὑπάρχουν ἀπόλυτες ἀξίες εἶναι ψέμα καὶ ἀπάτη τῶν ἀστῶν, γιὰ νὰ γδέρνουν τὸ φτωχὸ κοσμάκη. Τὸ ψέμα αὐτὸ νὰ τὸ ἰδοῦν παιδιὰ καὶ δασκάλοι καὶ στὰ σχολεῖα νὰ κυριαρχήσει ἢ ἰδέα τῆς σχετικότητας, γιατί μονάχα αὐτὴ εἶναι ἐπιστημονικὰ σωστή. 5) Ἡ διοίκηση τῆς παιδείας νὰ περάσει στὰ χέρια τοῦ λαοῦ καὶ τῶν δασκάλων, καὶ 6) γιὰ νὰ θυμηθοῦμε τὸ σοβαρὸ καὶ δύσκολο ζήτημα ποὺ ἔβαλε ὁ κ. Παπανδρέου μὲ τὸ γράμμα του στὴν **Ἰδέα**: Ἀμέσως μὲ νόμο νὰ μπεῖ ἢ δημοτικὴ γλώσσα σὲ ὅλην τὴν παιδεία, ἀπὸ τὸ δημοτικὸ ὡς τὸ Πανεπιστήμιο, ὅλα τὰ διδαχτικὰ τοῦ γυμνασίου νὰ γραφοῦν μονομιᾶς στὴ δημοτικὴ κτλ. Κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη παρατάξη: Ἡ δημοτικὴ νὰ φύγει κι' ἀπὸ τὸ δημοτικὸ ἀκόμα σχολεῖο, γιατί καταστρέφεται τὸ ἔθνος κτλ. κτλ.

— Τί σημασία ἔχουν γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν προκοπὴ ἑνὸς τόπου τέτοιες ἀπλοποιήσεις, καὶ πόσο σκληρὰ ἐκδικιέται ἢ ζωὴ τέτοιο πνεῦμα, τὸ βλέπομε, τὸ ζοῦμε κάθε μέρα. Γι' αὐτὸ καὶ ἀπὸ καιρὸ ἔχει ἀρχίσει ἢ ἀντίδραση καὶ πρὸς τὶς δυὸ μεριές, καὶ ὁλοένα δυναμώνει. Μὰ χρειάζεται νὰ γίνεи συστηματικὴ καὶ πολὺμερῆ, ὅπως πολὺμερῆ καὶ συστηματικὴ εἶναι καὶ ἢ δράση. Κι' ἐδῶ ἢ **Ἰδέα** ἀπὸ τὴ δικὴ τῆς ἀποψη καὶ στὴ δικὴ τῆς περιοχὴ μπορεῖ νὰ προσφέρει πολλά. Ἡ προσπάθειά τῆς βέβαια θὰ εἶναι δύσκολη, γιατί ἢ ἀπλοποίηση—ἔταν δὲν εἶναι συνειδητὴ προπαγανδιστικὴ, πολιτικὴ μέθοδος—στηρίζεται σὲ πολὺ γερῆς πλάτες: στὸ νόμο τῆς μικρότερης προσπάθειας. Καὶ τὰ δυὸ ὅμως αὐτὰ, ἢ πολιτικολογία δηλαδὴ καὶ τὸ κυνήγημα τῆς ἀκοπῆς ἐπιτυχίας κάθε ἄλλο παρὰ σπάνια στοιχεῖα εἶναι στὴν πνευματικὴ μας ζωὴ. Κοντὰ ὅμως σ' αὐτὰ εἶναι καὶ ἀντίμαχα ψυχικὰ στοιχεῖα, ποὺ πρέπει καὶ μποροῦν νὰ νικήσουν τὰ πρῶτα, φτάνει μόνο νὰ τονωθοῦν μὲ τὴ σωστὴ τροφή καὶ τὴ σωστὴ καθοδήγηση. Καὶ θὰ δώσει κατὰ τὴ γνώμη μου ἢ **Ἰδέα**

σωστή τροφή και θα οδηγήσει καλά, αν μπορέσει να πραγματοποιήσει τις βασικές της αρχές. Γιατί όλες της οι αρχές δείχνουν πώς γενική της κατεύθυνση είναι να χτυπήσει το πνεύμα αυτό της άπλοποίησης και να βοηθήσει προπάντων τους νέους ν' αντικρύσουν σοβαρότερα τη ζωή και τα προβλήματατά της.

Με την πεποίθηση πώς η **Ίδέα** θα πετύχει στη δύσκολη αυτή προσπάθειά της,

Σᾶς σφίγγω τὸ χέρι

Α. Π. ΔΕΛΜΟΥΖΟΣ

Ο Κ. ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ

Ο κύριος Γ. Παπανδρέου, φίλος και δικός μας και της ιδέας μας, και φίλος της «Ίδέας», σηκώνει ψηλά μια γενναία σημαία, που έπρεπε να τη σηκώσει όταν ήταν Υπουργός της Παιδείας. Ως Υπουργός αυτού του Υπουργείου έπραξε, αλήθεια, πολλά και λαμπρά έργα, αλλά δεν έπραξε το κύριο, να μπάσει την εθνική γλώσσα σ' όλα τα σχολεία, αυτό που προτείνει τώρα. **Και πρέπει να τελειώνουμε**, μάς κηρύττει μεγαλόφωνα. Πρέπει να κάμουμε πιο γρήγορη τη νίκη του Δημοτικισμού και να επιβάλουμε τη δημοτική γλώσσα σ' όλη την Παιδεία. Και σ' αυτόν το σκοπό με ποιόν τρόπο θα φτάσουμε; Με τη συζήτηση των λογίων, μάς προσθέτει ο κ. Παπανδρέου. Δηλαδή—άπαντάω εγώ τώρα στον κ. Παπανδρέου—με το μόνον τρόπο, που όλα τα ζητήματα στην Ελλάδα πελαγώνουν, τελματώνουν, ξεθυμαίνουν και σβύνονται στο κενό. Αμμή, αιώνες τώρα συζητούμε οι λόγοι, από τα 1600, για το ζήτημα της μητρικής μας γλώσσας ως οργανισμού σχολικού, και δεν τελειώσαμε—και πρέπει ν' αρχίσουμε και πάλι;

Όμως οι άμοιροι αυτοί λογιώτατοι, αιώνες συζητώντας, δεν περιορίσθηκαν σ' αυτό το μάταιο κόπο, μα δουλεύοντας σκληρά πετύχανε και κάτι άλλο καλύτερο: έφαρμόσανε την κοινήν Ίδέα της ζωντανής γλώσσας στην πράξη, κερδίσανε τα Γράμματα, καταχτήσανε ποίηση και πεζό λόγο, και κοντεύουνε να καταχτήσουνε και την επιστήμη, σ' της ιστορίας το παλάτι μπήκανε καταχτητές, το χρονογράφημα και η επιφυλλίδα είναι δικά τους. Οι γλωσσολόγοι πάλι μελετήσανε και μελετάνε τη νέα γλώσσα, και οι παιδα-

γωγοί δε χρειάζονται πια συζήτηση, αφού είναι φωτισμένοι τόσο στο ζήτημα, όσο είμαστε κ' εμείς. Τί άλλο θέλετε από μάς τους λογιώτατους, κ. Παπανδρέου; Να σᾶς πείσουμε, ή να μάς πείσετε; Όλο το πνευματικό έδαφος της νέας μας Ελλάδας είναι δικό μας—και δικό σας.

Αντέχουνε μονάχα άκόμα στην κατάχτησή μας τα Παλιόκαστρα και τα Σαράβαλα. Σ' αυτά μέσα φυλάνε, και μάς αντιπολεμάνε κάποια κορακιασμένα Σκιαχτρα, με κοντάρια και σκουτάρια—σκιαχτρα είναι κ' αυτά, τα όπλα τους, και είναι τ' όνομά τους Πρόληψη τυφλή, σοφός Φανατισμός, Φθόνος που τρέφεται από τα ίδια του ξεσκλήδια, Μίσος που ζει με τα φαρμάκια του. Για να πέσουν κάτω άποσβολωμένα αυτά τα σκέλεθρα της περασμένης πλάνης, δε φτάνουν πια των λογίων οι άγώνες. Το έργο το δικό τους νομίζω πώς τελείωσε: αυτό άνοιξε το δρόμο στην Ίδέα: με τη βοήθεια του πατήθηκε το βασίλειο το πνευματικό της φτωχής Ελλάδας. Για τα παλιόσαράβαλα όμως χρειάζεται άλλη δύναμη: όχι της λογικής τα όπλα, της επιστήμης τα κοντάρια, της αλήθειας οι σάλπιγγες οι καταχτητικές, της δημοφιλίας οι άνθοί, που τις καρδιές κερδίζουνε. Σά στοιχειωμένα που είναι από των περασμένων χρόνων την Κατάρα, ξεορισμένα από τις μάγισσες και στρίγκλες του Κακού, θρεμμένα απ' το καθάριο αίμα άθώου Λαού, αντέχουν, κ' αντιπολεμάνε, όπως άντέχει κάθε σαράβαλο παλιό. Τί τα περιμένετε, να πέσουνε μονάχα τους; Τα ρείπια βαστάνε μοναχά τους, άκουμπισμένα στα ίδια τους τα μέλη, τα σακάτικα.

Η πρόληψη ή Πανεπιστημιακή, ή πρόληψη ή Ακαδημαϊκή—άλλο καινούργιο ρεποθήμελο, που μάς το στήσανε μπροστά, να βρρίσκει ή δίκια μας όργη δουλειά, και να το πολεμάει, ρημόκαστρο που μένει όρθο μ' όλα του θυμού μας τα χτυπήματα—και τέλος, πάρε άράδα κάθε έπίσημα άναγνωρισμένη πρόληψη. Το βήμα το Βουλευτικό, το βήμα το Δικανικό, το Κήρυγμα του Θείου λόγου, ή Έπίσημη γλώσσα του κράτους, όλα αυτά, και τόσα άλλα σκοροφαγωμένα σκιαχτρα, της παλιός Σκουριάς άπομεινάρια, για να πέσουνε σωρός, για να γκρεμοτσακιστούνε θέλουν άλλης λογής άρματα, άρματα από τη χυδαία δύναμη, την ύλη τη σκαιή, κ' όχι το πνεύμα: θέλουν άξίνα και λαστό, θέλουνε τανάλια, θέλουνε γροθιά-κλωτσιά.

Αυτή τη δύναμη την έχει μοναχά το κράτος, άλλο περίφημο Σαράβαλο, που γέρασε νωρίς και σάπισε όχι από την άδυναμία του, παρ' από τη δύναμη που είχε και δεν την μεταχειρίστηκε ποτέ. Αυτό μοναχά, το κράτος, θα μπορούσε στάχη να κάμει τ' άποκαΐδια του φανατισμού, που καΐνε και καπνίζουνε. Αυτό μονάχα είν' άξιο. . . ειδεμή, χάθηκε! **Φτάνει άλλη δύναμη**, και νάτη, είναι κοντά! Αυτή ξέρει τα δικά της άρματα, ποιά είναι. . . Αυτή πήρε τη γλώσσα του λαού, σπαθί της και ντουφέκι της. Κ' εσύ, Σαράβαλο μεγάλο, πόλεμα με τη σακαράκα σου, την Καθαρεύουσά σου. Τί σου χρειάζεται κι' αυτή; Δεν την κρεμάς ψηλά, να μη την τρών οι ψύλλοι; Και δεν την προσκυνάς, και δεν την λιβανίζεις;

Είπα πώς θά χαθεί, αυτό πρώτο, τὸ κράτος τὸ ἀστικό. Καὶ γιὰ ν' ἀφήσω τις μεταφορές, πιστεύω πὼς ἡ συζήτηση πρέπει νὰ πάψει. Ἡ περίφημη ἐξέλιξη, καὶ ἡ σκοπιμότητα, καὶ ὁ φόβος τῆς ἀντίδρασης — ὅπλα κούφια τῶν πολιτικῶν καιροσκοπῶν — πολὺ ἀργοῦνε νὰ φέρουν τοὺς καρπούς τους. Ὁ Λορεντζάτιος, πὺν ἀνοίξε χαλάστρα σ' ἐν' ἀπὸ τὰ σαράβαλα, κι' ὀλομόναχος πολεμάει, δὲ μπορεῖ νὰ περιμένει τὴ βοήθεια τῆς Σκοπιμότητας. Ἡ ἐπίθεσή του εἶναι ἓνα σύμβολο, πὺν δίνει μιὰ μυτιὰ στὴν ἀνιργη θεωρία τῆς ἐξέλιξης, τῆς συζήτησης, τῆς πειθοῦς, τῆς πολιτικῆς ἀνανδρίας, πὺν περιμένει νὰ πέσει τὸ κάστρο μοναχό του, σὰ νὰ εἶναι σῦκο ἀπὸ τὴ συκιά, καὶ νὰ πέσει νὰ τὸ χάψει ἡ πολιτικὴ κυρὰ σκοπιμότητα. Ὁ λαὸς δὲν περιμένει τὸ σῦκο νὰ πέσει νὰ τὸ φάει· ὁ λαὸς ἀπλώνει καὶ κόβει τὸ σῦκο μισάγουρο. Ὁ λαὸς πέφτει στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ κομμουνισμοῦ, κοπαδιαστά. Χρειαζόνται λοιπὸν μέτρα γοργά· ὄχι βῆμα σημειωτό, ἀλλὰ πηδήματα, σπρωξίματα μὲ τὴν γροθιά καὶ μὲ τὴν κατακεφαλιά. Εἶρω τί θὰ μοῦ πῆτε, καὶ καλύτερα ἐγὼ νὰ σᾶς τὸ πῶ. Δὲν ὑπάρχει ἀρχηγὸς κόμματος στὴν Ἑλλάδα ἄξιος νὰ βγάλει ἓνα διάταγμα καὶ νὰ πει: Ἡ ἐθνικὴ γλῶσσα, ἡ γλῶσσα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, εἶναι τὸ μόνον ἐπίσημο ὄργανο τοῦ Κράτους, τοῦ Σκολειοῦ, τῆς Ἐκκλησίας. Δὲν ὑπάρχει ὑπουργὸς στὴν Ἑλλάδα πὺν νὰ βγάλει ἐγκύκλιο καὶ νὰ πει: Ἡ γλῶσσα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ μπαίνει στὸ χαρτοβασίλειο. Καὶ γιατί; Γιατί ἡ κυρὰ Σκοπιμότητα θὰ τονὲ πάψει. Δὲν ὑπάρχει βουλευτὴς πὺν νὰ χτυπήσει τὴ γροθιά του στὸ βῆμα καὶ νὰ πει: Μιλῶ τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ πὺν μ' ἔστειλε ἐδῶ πέρα, κι' ὅποιος θέλει ἄς ἐρθεῖ νὸ μὲ κατεβάσει. Δὲν ὑπάρχει δικαστὴς, μήτε δικηγόρος, πὺν νὰ μιλήσει καὶ νὰ ξηγήσει στὸν κατηγορούμενο τοὺς νόμους του, μὲ τὴ γλῶσσα τὴ δική του.

Κ' ἀφοῦ ὑπάρχει τόση πολιτικὴ ἀνανδρία, πὺν σ' ὅλα τὰ ζωτικὰ ζητήματα φορεῖ τὴ μάσκα τῆς Σκοπιμότητας, τὴ μουσοῦνα τοῦ Δὲν—ἦρθε—ἡ—ώρα, τὸ κουστοῦμι τὸ ἀρλεκίνικο τοῦ νὰ κάνουμε τὸ δημοτικιστὴ, καὶ νὰ βοηθοῦμε τοῦ δασκαλισμοῦ τὴ σημαία ν' ἀνεμίζει ο' ὅλη τὴν κρατικὴν περιοχὴ, εἶναι ἢ δὲν εἶναι μάταιη κάθε συζήτηση, κάθε ἐλπίδα γιὰ τὸ μέλλον αὐτοῦ τοῦ σκουριασμένου κρατικοῦ οργανισμοῦ; Ἀφήστε το νὰ προσκυνάει τὴ σκεβρωμένη θεότητά του, τὴν περίφημή του Καθαρεύουσα. Στὸ μεταξύ, τὸ τελευταῖο μαστοράκι γίνεται σοφὸ στὰ κομμουνιστικὰ μαθήματα διαβάζοντας τὴ γλῶσσα τῆς μαννούλας του. Μὴ συζητᾶτε λοιπόν. Μουτζώστε τα. Κ' ἐσεῖς, κ. Παπανδρέου, ἂν θέλετε νὰ κάμετε τίποτα καλὸ, χτυπήστε τὴ γροθιά σας, ὡς βουλευτὴς στὸ βῆμα καὶ ὑπερασπίσετε τὴν ἀδικημένη, τὴν κατατρεγμένη γλῶσσα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ

Ο Κ ΠΑΝΑΓ. Κ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

Ἄγαπητέ Μελᾶ.

Ζητᾶς τὴν γνώμη μου — καὶ σ' εὐχαριστῶ γιὰ τὴν σημασία, πὺν τῆς δίνεις — ἐπάνω σ' ἓνα ζήτημα, πὺν ὅσο περισσότερο μὲ ἀπασχολεῖ, τόσο πιὸ δύσκολο μοῦ φαίνεται. Δὲν εἶναι βίβαια ἡ ἀφηρημένη οὐσία του, πὺν μοῦ φαίνεται δύσκολη. Ἄν πρέπει μιὰ γλώσσα, πὺν ζεῖ, ν' ἀναγνωρίζεται ὡς ζωντανή, αὐτὸ δὲν εἶναι κἂν πρόβλημα, πὺν ὑπάρχει μέσα στὴν ἴδια τὴ γλώσσα. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ ὑπάρχει μόνον μέσα στὰ μυαλὰ ἐκείνων, πὺν δὲ θέλουν ἢ δὲ μποροῦν νὰ ἔχουν σχέση μὲ τὴν ζωὴ! Ἡ γλώσσα, τὸ πιὸ ζωντανὸ στοιχεῖο στὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ, ἀνοίγει τοὺς δρόμους τῆς μονάχῃ καὶ τοὺς ἀνοίγει προσπερνώντας κάθε ἐμπόδιο στημένο θεληματικῶς ἢ τυχαίᾳ, κάτου ἀπ' τὸ φῶς τῆς πάντα καὶ πιὸ νέας ἡμέρας, ἔξω στὴν ἀνοιχτὴ ἀγκαλιὰ τῆς γῆς. Ἐκεῖ μιλάει ἡ μάνα στὸ παιδάκι τῆς καί, δείχνοντάς του τῆς ζωῆς τὰ πρώτα βήματα, «δημιουργεῖ» μὲς ἀπ' τὴν ἀνεξάντλητη πηγὴ τῆς μητρικῆς στοργῆς τῆς. Ἐκεῖ καὶ ὁ ὄνος τραγουδιέται. Ἐκεῖ ἡ χαρὰ βρίσκει ὄλο καὶ καινούργιες λέξεις γιὰ νὰ ἐκδηλωθεῖ.

Ὅλοι τὸ ξέρουν (κι' ὅσοι δὲν τ' ὁμολογοῦν): τὸ κριτήριον γιὰ μιὰ γλώσσα εἶναι ἡ ζωὴ. Ἄλλο εἶναι τὸ πρόβλημα, πὺν πρέπει νὰ μᾶς ἀπασχολήσει καὶ πὺν εἶναι ἀλήθεια δύσκολο νὰ βρεῖ κανεὶς τὴν λύση του, μιὰ λύση ἀποτελεσματικὴ. Μιὰ ὀλόκληρη παράδοση, παράδοση, πὺν θὰ ἦταν ἄδικο νὰ λέγαμε ὅτι δὲν ἄφησε καὶ κάτι οὐσιαστικὸ στὸ πέρασμά της, βαραίνει ἀκόμα σήμερα μερικὲς πλευρὲς τῆς ζωῆς μὲ τὴν ἀπαίτηση νὰ συνεχισθεῖ. Ἡ παράδοση αὐτὴ, ὅσο κι' ἂν δὲν ἦταν αὐθόρμητη στὴ γένεσή της, ὅσο κι' ἂν καλλιεργήθηκε (πάντως μ' ἀγάπη καὶ νοημοσύνη) μακριὰ ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ κι' ἀπὸ τὸ πνεῦμα του, προβάλλει πιά σὰ μιὰ πραγματικότητα, πὺν δὲν μπορεῖ ν' ἀγνοηθεῖ. Θέλησε βέβαια σὲ μιὰ περίοδο τῆς ἐθνικῆς μας ζωῆς (περίοδο στεγνὴ) νὰ ντύσει καὶ τὸν συναισθηματικὸ μας κόσμον μὲ τὰ τεχνητὰ στολίδια της, νὰ εἰσδύσει καὶ στὴν ποίηση ἀκόμα. Μὰ γρήγορα παράτησε τὴν ἀξίωσή της αὐτὴ καὶ περιορίσθηκε σὲ τρεῖς κυρίως σφαῖρες τῆς ζωῆς μας, σφαῖρες πὺν — ὅπως δείχνει ἡ ἱστορία καὶ ἄλλων λαῶν — εὐκολώτερα προσαρμόζονται στὸ συμβατικὸ καὶ τεχνητό. Οἱ τρεῖς αὐτὲς σφαῖρες εἶναι ἡ ἐπιστήμη, ἡ γραφειοκρατία καὶ ἡ πολιτικὴ ὀμιλία (στὸν τύπον, στὴν βουλή καὶ στὸ . . . καφενεῖο). Στὶς σφαῖρες αὐτὲς ἡ καθαρεύουσα κρατήθηκε καὶ κρατιέται ἀκόμα. Στὴν ἐπιστήμη μάλιστα καὶ στὴ γραφειοκρατία (εἰδικώτερα στὴ νομικὴ γραφειοκρατία) ἔπλασε ἡ καθαρεύουσα ὄρους κ' ἐκφράσεις, πὺν, ἱκανοποιώντας πραγ-

ματικές ανάγκες μας, επιβληθήκανε και πού είναι δύσκολο να εκτοπισθούν χωρίς ν' αφήσουνε κάποιο κενό και κάποια φτώχεια πίσω τους. Όπως λοιπόν θά ήταν άνοητο ν' αμφισβητήσουμε στη γλώσσα του λαού την ζωή, ποιί, είτε το θέλουμε είτε όχι, υπάρχει μοναχά της, έτσι, νομίζω, δὲ θά ήτανε λιγώτερο σχολαστικό και στενοκέφαλο, ἂν δὲν ἐπιτρέπαμε νὰ ἐκμεταλλευθεῖ (γιὰ τὸν δικό της πιά λογαριασμό) τὸ δούλεμμα, πού ἡ καθαρεύουσα ἔκαμε στὴν ἐπιστήμη καὶ σὲ ὅσες σφαῖρες τῆς πνευματικῆς ζωῆς κατώρθωσε πραγματικά νὰ κατακτήσει. Ὁ συνειδητὸς δημοτικιστὴς δὲν ἔχει λόγο νὰ μισεῖ τὴν καθαρεύουσα, ὅπως μισεῖ ὁ καθαρευουσιάνος τὴν δημοτικὴ. Πρέπει νὰ περᾶσει μάλιστα κι' ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα καὶ μόνον ἀφοῦ τὴ μάθει, θά μπορέσει ἀποτελεσματικά νὰ τὴν ὑπερικήσει. Ἔτσι θ' ἀντιλήσει κι' ἀπ' τὴν καθαρεύουσα (ἂν εἶναι δυνατό: κ' ἀπ' τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ) ὅσα στοιχεῖα εἶναι πολύτιμα καὶ θά τ' ἀφομοιώσει, πλουτίζοντας τὴν δημοτικὴ. Αὐτῆ, σὰν γλώσσα ζωντανή, εἶναι τόσο εὐπλαστὴ, πού μεσ' στὴν ἄσβεστη φωτιά της λιγώνει καὶ τὸ σκληρότερο ἀπ' τὰ μέταλλα καὶ παίρνει ὅποια μορφὴ ὁ καλὸς τεχνίτης θά τοῦ δώσει.

Μέσα ἀπ' αὐτὰ τὰ λίγα λόγια βγαίνει, νομίζω, σχεδὸν μοναχὴ της καὶ ἡ κατεύθυνση, πού πρέπει ἡ πολιτεία μὲ τὴν ἐκπαίδευσή της ν' ἀκολουθήσει στὸ γλωσσικὸ ζήτημα. Ἡ δημοτικὴ πρέπει ἀναμφισβήτητα νὰ εἶναι—καὶ εἶναι σήμερὰ εὐτυχῶς—ἡ βάση τῆς παιδείας. Ὅποιος δὲν πρόκειται νὰ προχωρήσει πρὸ πέρα ἀπὸ τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευση, δὲν ἔχει ἀνάγκη, οὔτε πρέπει νὰ μάθει ἄλλη γλώσσα ἐκτὸς ἀπὸ τὴν δημοτικὴ. Πρέπει νὰ μάθει νὰ γράφει στρωτὰ τὴν γλώσσα, πού μιλάει κι' ἀκούει στὸ σπίτι του, χωρὶς μεσ' στὴν συνείδησή του νὰ συναγωνίζονται τὴ γλώσσα αὐτὴ τύποι καὶ σύμβολα ξένα πρὸς τὴ ζωὴ του καὶ τίς ἄμεσες ἀνάγκες της, σύμβολα, πού ὡς τὰ χθῆς νοθεύοντας τὴ σκέψη του, δημιουργούσαν τὸν κωμικὸν ἐκείνο τύπο τοῦ ἀνθρώπου, πού, χωρὶς καλὰ καλὰ νὰ ξέρει γράμματα, πετοῦσε ἐδῶ κ' ἐκεῖ στὸ γράψιμο καὶ στὴν κουβέντα του μερικὲς χοντρές κι' ἀχώνευτες ἑλληνικοῦρες. Ὁ γλωσσικὸς αὐτὸς νεοπλουτισμὸς πού ἔκανε τοὺς ἀφελεῖς νὰ νομίζουν, ὅτι μερικὲς λέξεις μόνο, λίγες ἀσυναρτησιές καὶ κάποια δόση ἀρχοντοχωριάτικης ἀχαριστίας πρὸς τὴν γλώσσα τῆς μητέρας τους ἀρκοῦσαν γιὰ νὰ τοὺς δόσουν τ' ὄνομα τοῦ μορφωμένου ἀνθρώπου, ἄρχισε εὐτυχῶς νὰ ὑποχωρεῖ. Ὅποιος ἔχει κάνει στὴν Ἑλλάδα τὸν πολιτευόμενον ἢ ἔχει ἀσκήσει δημόσια ἐξουσία ξέρει ἀπ' τὰ γράμματα, πού θάλαβε στὴ ζωὴ του, πόσο ἀληθινὰ εἶναι ὅσα γράφω παραπάνου. Ἡ ἀσυναρτησία αὐτὴ καὶ ὁ γλωσσικὸς νεοπλουτισμὸς θά λείψουν τότε μόνον τελείως, ὅταν μὲ τὴν ἐπίσημη καὶ ὑποχρεωτικὴ διδασκαλία τῆς δημοτικῆς θά μάθει ὁ ἀνθρώπος τοῦ λαοῦ νὰ γράφει ὅπως μιλάει, ἀπλὰ καὶ ἀνεπιτήδευτα, ἴσια καὶ ἀληθινὰ, λιγώτερο ρητορικά καὶ πρὸ ἄμεσα.

Τί πρέπει ὅμως νὰ γίνῃ μ' ὅποιον θέλει νὰ προχωρήσει πρὸ πέρα ἀπὸ τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευση, νὰ πάει στὸ γυμνάσιο, νὰ προετοιμασθῇ γιὰ φοίτηση

ἀκαδημαϊκῆ; Πρέπει κι' αὐτὸς νὰ μάθει μόνο τὴν δημοτικὴ; Ὅχι βέβαια. Αὐτὸς ἔχει καιρὸ ἀρκετὸ καὶ πρέπει ἀσφαλῶς νὰ διδαχθῇ, παράλληλα μὲ τὴν δημοτικὴ, πού ἡ λογοτεχνικὴ ἀξία της θά τοῦ ἀποκαλυφθῇ μεσ' στὸ γυμνάσιο, ἀρχαία ἑλληνικὰ καὶ καθαρεύουσα. Πρέπει νὰ διδαχθῇ τὴν καθαρεύουσα, γιατί στὴ ζωὴ, πού τὸν περιμένει, (κυρίως μάλιστα στὴν ἐπιστήμη), εἶναι, ὅπως εἶπαμε, ἡ καθαρεύουσα πραγματικότητα. Μὰ καὶ γιὰ κάποιον ἄλλο λόγο (κι' ὅχι μόνο ἀπὸ συμβατικὴ ἀνάγκη) πρέπει νὰ τὴν μάθει. Μὲ τὴν καθαρεύουσα, πού δοκιμάστηκε στὸν λόγο τὸν ἐπιστημονικὸ, πού δουλεύτηκε κ' ἔδωσε τόσους ὡς τὰ σήμερὰ καρπούς, θά κατορθώσει νὰ πλουτίσει τὴν δημοτικὴ του, νὰ τὴν κάνει λίγο-λίγο ἀξία γιὰ τὸν καθολικὸ προορισμὸ της. Γι' αὐτὸ ὅμως πρέπει—καὶ αὐτὸ εἶναι πρὸ παντὸς τὸ πρόβλημα—στὸ γυμνάσιο ἢ δημοτικὴ νὰ εἶναι ἡ βάση τῆς παιδείας. Πρέπει νὰ καταλάβει τὸ παιδί, ὅτι μαθαίνει τὴν καθαρεύουσα γιὰ χατῆρι τῆς δημοτικῆς κι' ὅτι μόνο τότε θά τὴν ξεπεράσει, ἂν τὴν μάθει. Πρὸς τὴν κατεύθυνση ἀκριβῶς αὐτὴ πρέπει νὰ γίνῃ καὶ ἡ διαφώτιση τοῦ διδακτικοῦ γυμναστικοῦ προσωπικοῦ, διαφώτιση, πού, δίχως αὐτὴν, ἢ παράλληλη διδασκαλία δημοτικῆς καὶ καθαρεύουσας δὲν ἔχει ἀξία οὐσιαστικῆ.

Πρὶν κλείσω αὐτὸ τὸ γράμμα, πού πρόχειρα μόνον ἀποδίδει τίς σκέψεις μου, θάθελα μὲ λίγα λόγια ν' ἀντιμετωπίσω κ' ἕνα ἄλλο πρόβλημα. Ὅποιος ἔζησε τὴν ἐποχὴ, πού ὁ δημοτικισμὸς εἶχε προβάλλει μὲ προπαγανδιστικὸ φορῆα τὴν ἀστικὴ τάξη, θά ἀπορεῖ, πὼς τόσο γρήγορα ἄλλαξαν τὰ πράγματα καὶ ἡ πᾶξη αὐτῆ, πού μὲ ὄπλο τὴν δημοτικὴ ἀγωνίσθηκε ἄλλοτε γιὰ τὴν ἐπικράτησή της, χτυπάει σήμερὰ τὴν δημοτικὴ στὰ χέρια ἐκείνων, πού τὴν διαδεχθήκανε στὸν κοινωνικὸν ἀγῶνα. Σήμερὰ ἀκοῦμε τὸν ἀστό, πού ἔπαψε πιά νὰ εἶναι ἐπαναστάτης, πού ἔγινε καθεστῶς κι' ἀμύνεται κατὰ τῶν νέων ἐπαναστατῶν, νὰ συνδυάζει τὴν δημοτικὴ μὲ τὸν κομμουνισμὸ. Οἱ ἀστικὲς ὀργανώσεις μιλάνε σήμερὰ γιὰ «μαλλιαροκομμουνισμὸ» καὶ ἀρκεῖ νὰ μάθουν, πὼς ἕνας δάσκαλος εἶναι δημοτικιστὴς, γιὰ νὰ κατηγορήσουν τὴν ἐκπαίδευση ὀλόκληρη «ἐπὶ κομμουνισμῷ». Τὸ ὅτι τόσο εὐκόλα καὶ μὲ τὴν πρὸ ἐλαφριά συνείδηση ἐκτοξεύονται οἱ κατηγορίες αὐτές, οφείλεται καὶ σ' ἕναν ἄλλο λόγο, στὴν σύγχυση πραγμάτων καὶ ἐννοιῶν, πού ὑπάρχει δυστυχῶς στὸν τόπο μας. Συγγέεται ὁ κομμουνισμὸς μὲ τὸν σοσιαλισμὸ καὶ μὲ κάθε—καὶ τὴν πρὸ ἐλαφριά—μεταρρυθμιστικὴ τάση. Κάθε ἀνθρώπος, πού δὲν νοιώθει μέσα του τὴν φουσκωμένη αὐτάρκεια τοῦ καλοκαθισμένου νοικοκύρη, εἶναι κομμουνιστὴς. Τὸ ὅτι ὅμως ἡ δημοτικὴ συνδυάζεται μὲ τὸν κομμουνισμὸ καὶ γενικώτερα (αὐτὸ εἶναι τὸ σωστὸ) μὲ τὴν κοινωνικὴ μεταρρύθμιση, εἶναι καὶ μοιραῖο. Δὲν πρέπει ν' ἀναχθεῖ μόνο στὴν σύγχυση, πού πάρα πάνου ἐτόνισα. Μοιραῖο εἶναι ἡ τάξη, πού ἀμύνεται, νὰ συμμαχεῖ μὲ καθετὴ, πού εἶναι κοινωνικὰ κυρωμένο, καὶ πού, σὰν καθεστῶς κι' αὐτό, κλονίζεται κατὰ τοῦ ἀπ' τὴν πίεση τῶν νέων ἰδεῶν. Καὶ συμμαχεῖ μαζί του, ἀδιάφορο ἂν χθῆς ἀκόμα τὸ πολέμησε. Ὁ ἀστός, τὴν ἐποχὴ, πού ἀγωνίζοταν κ' ἐπαναστα-

τοῦσε στήν Εὐρώπη, χτύπησε ἀμείλικτα τὴν ἐκκλησία καὶ τὴν θρησκεία, χτύπησε ὄχι μόνο τὸ κράτος τὸ ἀπολυταρχικό, μὰ καὶ τὴν ἰδέα τοῦ κράτους, χτύπησε κι' αὐτὴν ἀκόμα τὴν οἰκογένεια στήν συμβατική της μορφή. Ὄταν ἐνίκησε κ' ἔγινε ὁ ἴδιος καθεστώς, ἐσυμφιλιώθηκε μὲ τοὺς πιὸ ἀσπονδούς ἐχθρούς του κι' ἀμύνεται μαζί τους πιά κατὰ τοῦ νέου ἐπαναστάτου, πού πήδησε κι' αὐτὸς μὲ τὴν σειρά του στὸν ἴδιο ἐπάνω στῖβο, πού ἄφισε πίσω του ἀδειανὸ ὁ ἀστὸς. Ἔτσι καὶ στήν Ἑλλάδα : ὅταν ἡ τάξη ἡ ἀστική ἀγωνιζότανε γιὰ τὴν πνευματική της ἐπικράτηση — (τὴν ἐπνιγε ἀκόμα τότε ὁ λογικωτατισμὸς, πού εἶχε ἄλλη κοινωνική προέλευση) — χτύπησε τ' ὄργανο τοῦ λογικωτατισμοῦ, τὴν καθαρεύουσα. Σήμερα πιά, πού ἔφθασε ἡ ἀστική τάξη στήν πνευματική της ἐπικράτηση, δὲν εἶναι παράξενο, ὅτι συμμαχεῖ μὲ τὸν χθεσινὸ ἐχθρὸ της. Μὲ τὰ ἴδια ὄπλα, πού πολέμησε κι' αὐτὴ, πολεμáει πιά σήμερα ὁ νέος ἐπαναστάτης κ' ἔτσι εἶναι φυσικὸ ν' ἀποκηρύξει πιά ὁ ἀστὸς τὰ ὄπλα αὐτά, πού τᾶφισε, ὅταν καλοκάθισε, νὰ πέσουν ἀπ' τὰ χέρια του. Τὸ γλωσσικὸ μας ζήτημα ἦταν ἀπ' τὴν πρώτη στιγμή κ' ἐξακολοθεῖ νὰ εἶναι καὶ ζήτημα «κοινωνικό». Ὄχι μόνον ὁ κομμουνιστής, ἀλλὰ καὶ ὁ σοσιαλιστής — κ' ἐκεῖνος, πού ζητάει μιὰ μεταρρύθμιση ἀπλῆ — θὰ χτυπήσει καὶ τὸ ἐπίσημο γλωσσικὸ καθεστώς, ἀφοῦ ἡ τάξη ἡ ἀστική ἐδείχθηκε ἀνακόλουθη καὶ δὲν κατώρθωσε νὰ τὸ ἀνατρέψει πέρα ὡς πέρα. Κ' ἡ τάξη αὐτὴ θὰ συμμαχήσει πιά μοιραῖα καὶ μὲ τὸ καθεστώς αὐτὸ γιὰ ν' ἀμυνθεῖ καὶ ν' ἀποκρούσει τὸν κοινὸν ἐχθρὸ. Δὲν πρέπει νὰ μᾶς φαίνεται παράξενο. Ἔτσι εἶναι πάντα στὴ ζωὴ. Ἡ στάση μας — ὅταν χτυπιόμαστε — προσδιορίζεται τὶς πιὸ πολλὰς φορὲς ἀρνητικά. Ἡ πολιτεία θὰ πρεπε βέβαια νὰ μπορεῖ, πιὸ πάνω ἀπ' τὶς ἀρνητικότητες τοῦ ταξικοῦ συμφέροντος, ν' ἀντλεῖ τὸ θετικὰ στοιχεῖα της πάντα ἀπὸ τὴν μεταρρύθμιση. Ἔτσι, διακρίνοντας τὸν ἐαυτὸς ἀπ' τὴν «κοινωνία», καὶ ἡ ἴδια θὰ ἐδικαιωνότανε καὶ τὶς ἐλπίδες θὰ δικαιολογοῦσε, πού στήριξαν ἄλλοτε ἀπάνω της μερικοὶ ἀληθινὰ μεγάλοι ἀστοί: ἕνας *Hegel*, ὁ *Lorenz von Stein* κι' αὐτὸς ὁ *Bismarck*. Δὲν φαίνεται ὅμως δυστυχῶς ν' ἀνταποκρίνεται εὐκολὰ σὲ μιὰ τέτοια ἀνώτερη ἐντολή. Γι' αὐτὸ καὶ «κρίνεται» σήμερα καὶ κανεὶς δὲν ξέρει, πού θὰ ὀδηγήσει ἡ κρίση της αὐτὴ!

ΠΑΝΑΓ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

Ο Κ. Μ. ΣΤΡΙΓΓΑΡΗΣ

[Ὁ κ. Μ. Στριγγάρης, πού δημοσιεύουμε τὴ γνώμη του ἐδῶ, ἄγνωστος στὸ φιλολογικὸ καὶ διανοούμενο κόσμο, εἶναι νέος γιατρός—νευρολόγος στὴ μεγάλη κλινικὴ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Χαίντελμπεργκ τῆς Γερμανίας. Δημοσιεύουμε τὴ γνώμη αὐτὴ γιὰτι χαρᾶχτηρίζει τὸν τρόπο πού καταλαβαίνουν τὸ ζήτημα οἱ σύγχρονοι εἰδικοί ἐπιστήμονες].

Δὲ μπορῶ παρὰ νὰ σᾶς ἐκφράσω τὸν ἐνθουσιασμό μου, ὅτι αὐτὸ τὸ ζήτημα πάρθηκε ἀπὸ τὴν «Ἰδέα» στὸ σύνολό του καὶ διατυπώθηκε καθαρὰ καὶ προγραμματικά: «Ἡ καθιέρωση τῆς δημοτικῆς σ' ὅλους τοὺς κλάδους τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς». Θᾶπρεπε ἡ φράση αὐτὴ νὰ γραφεῖ μὲ μεγάλα γράμματα. Ὄχι πιά δημοτικιστὲς καὶ μαλλιαροὶ καὶ κουραφέξια (ἂν μερικοὶ θέλουν νὰ γράφουν κορακίστικα, ἄς τὰ γράφουν — γι' αὐτὰ δὲ μπορεῖ νὰ σκοτίζεται ἡ γλώσσα) οὔτε ὅτι πρέπει πρῶτα νὰ φτιαχτεῖ τελικὰ ἡ γλώσσα καὶ νὰ γραφεῖ ἡ γραμματικὴ της γιὰ νὰ μπορέσει ν' ἀντικαταστήσει τὰ λογικωτατιστικὰ παντοῦ. Λὲς κι' ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Πλάτων εἶχαν γραμματικὴ καὶ συντακτικὸ δίπλα τους ὅταν δημιουργοῦσαν τὰ ἔργα τους. Εἶναι περιπτώσεις πού γραμματικὲς καὶ συντακτικὰ γίνονται μᾶλλον ἐμπόδια στήν ἐξέλιξη μιᾶς γλώσσας.

Μὰ αὐτὸ πού ἤθελα νὰ πῶ τελικὰ εἶναι τὸ ζήτημα: γλώσσα—ἐπιστήμη. Ὅλοι (οἱ ἐξαιρέσεις εἶναι τόσο λίγες, πού δὲν λογαριάζονται) οἱ ἐπιστήμονες, τὰ καμάρια μας, ντύνουν τὴ σοφία τους σὲ τέτια κρινολίνα, πού οὔτε οἱ ἀκτίνες Röntgen δὲν μποροῦν νὰ τὰ περάσουν γιὰ νὰ μᾶς τὴν κάνουν ὄρατὴ. Καὶ τοῦτο γιὰτι ἢ εἶναι ἰδεολόγοι καθαρευουσιάνοι, ἢ κι' ἂν δὲν εἶναι, δὲν ἔχουν θάρρος ἢ τοὺς λείπουν—λέει—οἱ ὄροι οἱ ἐπιστημονικοὶ στὴ δημοτικὴ!.. ἢ περιμένουν κι' αὐτοὶ τὴ γραμματικὴ!.. Ἔτσι συμβαίνει ὥστε οἱ φοιτητὲς στήν Ἀθήνα μὲ τὰ δύομιση γαλλικά τους νὰ καταλαβαίνουν ἐργασίες ἐπιστημονικὲς γαλλικὲς καλύτερα ἀπ' τὶς ἑλληνικὲς. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο βλάφτεται βέβαια ἡ ἐπιστήμη γιὰτι δὲν μπορεῖ νὰ κυκλοφορήσει ἐλεύθερα. Χρειαζεται λοιπὸν καὶ δῶ γερὸ καθαριστικό. Τὰ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα φαίνονταν ὡς τώρα τὸ πιὸ ἀπροσπέλαστο κάστρο, ἢ λαμπερὴ ἀκρόπολις τῆς καθαρεύουσας, πού ἢ φτωχὴ δημοτικὴ δὲν θὰ μποροῦσε ποτὲ νὰ πατήσῃ μὲ τὰ κατσάρια της. Αὐτὴ ἢ ἀντίληψη πρέπει νὰ καταπολεμηθεῖ στὸν ἐπιστημονικὸ κόσμο συστηματικὰ καὶ ριζικά.

Μ. ΣΤΡΙΓΓΑΡΗΣ

Ο ΚΑΒΑΦΗΣ Ο ΣΤΩΙΚΟΣ*

The pity of it, Iago,
the pity of it! . . .

Έρχονται καιροί που η ψυχή αργώνει και η τέχνη λιγόκαρδη καμπουριάζει. Στα νυχτώματα αφτά κούραση ανέλπιδη αφιονίζει τον ποιητή· σπασμωδικά πολεμά ν' αρπάξει ακόμα κανένα ψίχουλο προτού ξεστρώσουν το τραπέζι των προγόνων. Θυμάται ακόμα τα τραγούδια-τους μα πια δεν ξέρει αν τ' αγαπά ή αν τα σιχάινεται. Αν το πρώτο, δεν τολμά να τ'ομολογήσει γιατί το πλήθος τα παραγάπησε· αν τα μισεί, δεν ξέρει πώς να ξεφύγει από την επιβολή-τους.

Ό-τι μπορούσε να πει ανθρώπινο στόμα το τραγούδησαν κιόλας οι παλιοί. Γιατι κάθε πολιτισμός είναι κλεισμένος μέσα στη Μοίρα του, κι αφού την κουρσέψει πέρα για πέρα δε μένει πια τίποτε για τους ξεμεινμένους να χαμολογήσουν. Κάθε μορφή πλαστική, κάθε τύπος ποιητικός, κάθε μετρικό καλούπι, κάθε τόλμη ρυθμική, έχουν κιόλας δοκιμαστεί και κατακτηθεί· κάθε συντέλεια έχει πιά ξεστραγγιστεί.

Χωρίς να βουτήσουμε πιο βαθιά στις φιλοσοφίας τα παγερά νερά μπορούμε να ορίσουμε πως το ποίημα έχει τρία απαραίτητα συστατικά· α) τήν εξιδεασμένη συγκίνηση, το μνημονικό ξελαμπικάρισμα και μεταμόρφωμα της ζωής, β) το λεχτικό ξεδιάλεγμα που ξεκοσκινίζει για τον ποιητικό λόγο τις λέξεις που κληρονομήσανε πλούσιους αντίλαλους και βγαίνουν απο την καρδιά της αρμονίας· με άλλα λόγια τη φραστική τέχνη, γ) το μέτρο, το στιχουργικό ρυθμό (που είναι πολύ διαφορετικός από τη μουσική).

* ΣΗΜ. Διατηρήσαμε το ορθογραφικό σύστημα του κ. Πέτρου Βλαστού επειδή οι γνώμες του μ'ας είναι σεβαστές και θεωρούμε πολύτιμη τη συνεργασία του. Ζητούμε όστόσο συγγνώμη από τους αναγνώστες μας γι'αυτήν την ιδιορρυθμία.

Και νά! κάποιος που γεννήθηκε ποιητής μέσα σε κόσμο ξεθυμασμένο και σαπερό. Τί να πει και πώς να τραγουδήσει; Δεν τολμά να ξεστομίσει τη συγκίνηση-του γιατί ο ίδιος δεν έχει το θάρρος ν'αδράξει τη ζωή. Δε σήκωσε ποτέ τα χέρια-του για ν'αγγίξει τον ουρανό· η πίστη κλαίει μέσα-του μισοπεθαμένη. Είναι ο σκλάβος των αντίλαλων που βουίζουν τριγύρω-του από τα περασμένα. Η μόνη σωτηρία, η μόνη τόλμη που του μένει, είναι να κλείσει τ'αφτιά-του, ν'αρνηθεί την παράδοση, να σπάσει τα καλούπια και τους δυναστικούς ρυθμούς. Κ'έτσι φανερώνεται στα σούρουπα η ποίηση της άρνησης και η τέχνη της αντινομίας, η συγκλεισμάρα της ψυχής.

Πρώτη δουλιά της «αντιποίησης» αφτής είναι να λιγώσει τη συγκίνηση, να την ξεθωριάσει, να την ξεμυρίσει, να την αποστεγνώσει. Ο ποιητής δεν κατεβαίνει πια στα τριστρατα ν'ανταμώνει τη ζωή, μήτε ξέρει πια το μονοπάτι που ανεβάζει στα κατάστερα βουνά· κρύβεται στην καμερούλα-του και μόλις μισανοίγει το παράθυρο για να ρίξει μια βιαστική ματιά στου δρόμου τα κατώματα. Ζουλέβει μα φοβάται να ξανοιχτεί. Και γυρίζει πίσω στα βιβλία-του και ξεσκονίζει, με τα ξεσκονόπανα της σκέψης, τα κιβούρια των ξεχασμένων και των άγνωστων ακόμα, κάποιου Πτολεμαίου ή Λαγίδη, κάποιου μιζόγενου Καισαρίωνα ή λεβαντίνου βρωμοόφηβου, κάποιου Οροφέρνη Αριαράθου. Και πάντα όποιος ντροπαλέβεται τη ροδόσαρξη λίγδα της ζωής πλένει τα χέρια-του με τα μωσκοσάπουνα του εκλεχτισμού και με το σπίρτο της ειρωνίας. Από δέφτερο και τρίτο χέρι μόνο αγγίζει τη ζωή.

Να λείπουν το λοιπόν οι συγκινήσεις (είμαστε κάπως καρδιακοί)! Τα ιστορικά θέματα είναι του στιχοπλόκου το άσυλο· τονε θωρακίζουν από του σήμερα τ'αρπάγια. Πού και πού, αν ξεχαστεί μια στιγμούλα, κάνει πως θυμάται μια παλιά συγκίνηση, μα κι αφτή όχι άμεσα και κατάστηθα μα λοξά κι απόξυστα. Γίνεται λόγος για καναπέδες και ταβέρνες, και οι ώρες είναι λογαριασμένες με αστρονομική ακρίβεια (η ώρα τέσσερες, μα όχι βέβαια παρά δέκα· δωδεκά-μισο, μα ποτέ μια και τέταρτο). Δε μαθαίνεις όμως τί λογής άνθρωπος τέλος ήταν η αγάπη του ποιητή· ξεφέβγει σα βουρκόλακας, σβήνει σαν ήσκιος ντροπιασμένος. Ίσως (ποιός ξέρει;) να ήταν η λατρεία-του για μια κούκλα γεμάτη πίτουρο και πριονίδια, για μια Γαλάτεια του μεσιτικού γραφείου που μήτε το κλαμπάνισμα της γραφομηχανής δεν μπορεί να ξεπνήσει από την ανυπαρξία. Ό-τι και να ήτανε μας μένει ολότελα αδιάφορο.

Του κάκου! ο ποιητής που δεν είναι πρόθυμος να δώσει ό-τι έχει και δεν έχει, αγνοεί της τέχνης-του το μυστικό. Σπάταλος (κι όμως μετρημένος), αουλόγιστος (μα μ'επιστήμη), ανοιχτόλογος (καθόλου αζύγιαστα), αφτά είναι οι νόμοι-του και τα συστατικά-του. Αν όμως κλειστεί μέσα-του και καβουκωθεί, α δεν έχει τη δύναμη να μεταπλάσει τη θύμηση, να της δώσει καινούρια έννοια και τη δική-του συνορασιά του Κόσμου, τότε δεν είναι παρά ένα ξερόφυλλο που τριζοβολά στα χειμωνιάτικα καντούνια. Στάχτες πασπατέβει μόνο και σύν φα κουτουλά. Κάπου το ξεμολογιέται κι ο ίδιος·

*Ἐκόμισα εἰς τὴν τέχνην κἀτι μισοειδωμένα
Πρόσωπα ἢ γραμμές· ἐρώτων ἀτελῶν κἀτι ἀβέβαιες μῆμες.*

Κι αλλοῦ πάλι·

*Γι' αὐτὸ καὶ περιορίζονταν σὲ λίγες λέξεις,
προσέχοντας μὲ δέος τὲς κλίσεις καὶ τὴν προφορά·
κ' ἐπληττεν οὐκ ὀλίγον ἔχοντας
κουβέντες στοιβαγμένες μέσα του.*

Μα πόσο χειρότερα βαραίνει ἡ δική-μας πλήξη. Ἀπ' ὅλα τ' αντιποιήματα που αξιώθηκα νὰ διαβάσω ἓνα μόνις (ίσως κι ἄλλα δυο τρία, καθὼς τα «Ἀπ' τὲς ἔννια», «Περιμένοντας τοὺς βαρβάρους», «Ἡ πόλις») ξεχωρίζει ἀξιο τοῦ εἰαίνου. Το βάζω ἐδῶ οὐάκερο·

*Σ' ἐβένινο κρεββάτι στολισμένο
μὲ κοραλλένιους ἀειτούς, βαθνὰ κοιμάται
ὁ Νέρων — ἀσυνείδητος, ἡσυχος κ' εὐτυχής·
ἀκμαῖος μὲς σιτὴν εὐρωστία τῆς σαρκός,
καὶ στῆς νεότητος τ' ὠραῖο σφρῆγος.*

*Ἄλλὰ σιτὴν αἰθουσα τὴν ἀλαβάστρινη ποῦ κλείνει
τῶν Ἀηνοβάρθων τὸ ἀρχαῖο λαράριο
τὶ ἀνήσυχοι ποῦ εἶν' οἱ Λάρητες του.
Τρέμουν οἱ σπιτικοὶ μικροὶ θεοί,
καὶ προσπαθοῦν τ' ἀσήμαντὰ των σώματα νὰ κρύψουν.
Γιατὶ ἄκουσαν μιὰ ἀπαίσια βοή,
θανάσιμη βοή τὴν σκάλα ν' ἀνεβαίνει,
βήματα σιδερένια ποῦ τραντάζουν τὰ σκαλιά.
Καὶ λιγοθυμισμένοι τὴν ἄθλιοι Λάρητες,
μέσα σὶ τὸ βάθος τοῦ λαράριου χώνονται,
ὁ ἓνας τὸν ἄλλονα σκουντᾶ καὶ σκουντουφλᾶ,
ὁ ἓνας μικρὸς θεὸς πάνω στὸν ἄλλο πέφτει
γιατὶ κατάλαβαν τὶ εἶδος βοή εἶναι τούτη,
τᾶνοιωσαν πιά τὰ βήματα τῶν Ἑριννῶν.*

Τα ψεγάδια δε λείπουνε, μα το ποίημα τούτο ἔχει τὴ γνήσια βούλα τῆς τραγικῆς φαντασίας. Καὶ λιτότητα δείχνει καὶ τῆς υποβολῆς τὴν κρυφὴ μαγεία. Κι ὅμως εἶναι ποίημα που μοναχὰ οἱ διαβασμένοι, κι ὅσοι αγαποῦν ν' ανασταίνουν τὴν ιστορία, μποροῦν ἀλήθεια νὰ καταλάβουν καὶ νὰ θαμᾶσουν. Ἡ μεγάλη ποίηση περιφρονεῖ τέτιες εἰδικότητες καὶ φιλοδοουλιές. Τῆς

αρέσει το ἀφροστεφάνωτο κύμα που σαρώνει τοὺς γιαιλοὺς τῆς ψυχῆς βροντοχτυπώντας.

Και γω στα νιάτα-μου παραστράτησα προσκυνώντας τα ιστορικὰ ξαναξεστάματα του Heredia (κι ἄλλων ἀκόμα μερικῶν), καὶ γι' αὐτὸ δεν πολυκατηγορῶ τον ποιητὴ που ἔλαχε νὰ βασκαθεῖ ἀπὸ το μάτιασμα τῆς ιστορικῆς Γοργόνας. Μα ἡ στιχουργικὴ ἀφή θεματογραφία εἶναι πάντα τυφλοσόκακο· Δεν εἶναι ἡ στράτα που μας βγάζει στις μοναξιές καὶ τα μελέτμια.

Δοκιμάζει κάποτε ὁ ποιητὴς νὰ κατεβεῖ στη ζωὴ, καθὼς στο «Ὁ ἥλιος τοῦ ἀπογεύματος». Μα δεν τολμά νσ βγάλει τὴν ξέφαντη φωνὴ του πόνου καὶ του ἀξέχαστου πάθους. Προσπαθεῖ νὰ ζωντανέψει τα παλιὰ ξαναβλέποντας με το νού-του τα συγύρια τῆς κάμερας ὅπου εἶχε ἀγαπήσει. Το μόνο καθαρὸ κέρδος για μας εἶναι ἓνας κατάλογος ἀπὸ μύμπιλα, καναπές, χαλί, ράφι, βάζα, ντουλάπι, καθρέφτης; τραπέζι, ψάθινες καρτέκλες, κρεβάτι. Ξεχάστηκαν ὅμως οἱ παντούφλες καὶ οἱ γαβάθες (κι ἄλλο ἓνα, μα θα το εἶχε ἴσως λογαριάσει κιόλας μέσ' στα βάζα).

Τὴν ανοιχτόκαρδη λοιπὸν τὴ συγκίνηση τὴν ἀπαρνήθηκε ὁ ποιητὴς. Δεν τὴν ἀρνήθηκε ὅμως ὅσο φαίνεται σὴν πρώτη ματιά. Ὁ τρόπος του για νὰ μας δείξει πως εἶταν κάποτε ἐδῶ κοντὰ κάποια συγκίνηση εἶναι νὰ τονίζει τὴν ἀπουσία-της. Βάθρα μας δείχνει ἐπιγραμματικὰ μα που τοὺς λείπουν τ' ἀγάλματά-τους. Γυρᾶ νὰ μας συγκινήσει με το ἀδειο, νὰ μας ἀρχαιολογήσει με τὰ μαρμαρένια συντρίμια που τα παράτησε ὀρφανὰ ἡ δόξα τῆς πλαστικῆς μορφῆς.

Και πετιέται τὴν ἄμα μὲς το θάμα του πεζοῦ ποιητῆ, του ριμαδόρου που καμώνεται πως ὁ πεζὸς λόγος ἔχει φτερά κρυμένα, του υποκριτῆ που με τὴν ἀρνηση κάνει πως γεμίζει τὴν ἀδειανιά. Τῆς ἀντιποιητικῆς ἀφτῆς ἀποστασίας ἡ παράλυτη φτώχεια φανερῶνεται (πόσο προδοτικά!) στο λεχτικό καὶ σὴ γλώσσα.

Τὸ λεχτικό εἶναι κι ἀφτὸ ἀδειο, ἀχρωμο, ἀποξεραμένο· μούμια ξεφτισμένη κι ἀναίματη κλασικοφάνεια. Ὁ πεζὸς ἀφτὸς στίχος δεν τολμά σκεδόν νὰ ζυγώσει το ἐπίθετο· τρέμει μὴν του ἀφηνιάσει καμιά λέξη ζωντανή. Μεγάλη ποίηση γράφηκε χωρὶς ἐπίθετα, ἴσως ἡ πιο μεγάλη μάλιστα (Finis το ἐπιτάφιο τετράστιχο του Landor, εἶναι ξακουστὸ παράδειγμα), μα το κατόρθωμα εἶναι σπάνιο· βασιέται μοναχὰ τὶς λίγες στιγμές ὅταν ἡ ποιητικὴ ἐνταση φτάνει τέτιο ὕψος που βιάζεται ν' ἀγκαλιάσει οὐάκερη τὴν ὀρασιά τῆς. Δεν ἔχουμε ὅμως ἐδῶ παρόμοιο ξεχείλισμα ὀρμῆς· ἔχουμε σύστημα, το τερτίπι του υποτονισμοῦ καὶ τῆς σταχτιάς κοινολεξίας. Μοναχὰ ἡ μονέδα τῆς τυπικῆς καὶ κακογεράματῆς ἐκφρασης ἔχει πέραση ἐδῶ. Πρωτόφαντα ἀγναντέματα καὶ συνταιριάσματα ἐπίθετου καὶ ουσιαστικῶν εἶναι ἀνήκουστα κι ἀποτρόπαια. Κι ἀν ποτὲ ξεμυτίσει κανένα ἐπίθετο μοιάζει σαν κείνα τα σαρακοφαγωμένα σάλια που, στα παιδικά-μου χρόνια, φοροῦσαν οἱ γέροι σα βγαίνανε περίπατο στις Πιπεριές.

Καμαρώστε μερικά παραδείγματα: *ώραϊα νειάτα, ώραϊος βίος, ώραϊο σφρίγος, ύποπιη ταβέρνα* (taverne louché), *τὰ χείλια τὰ ἡδονικὰ καὶ ρόδινα* (ακόμα λίγο και θα ἔλεγε κερασένια ἢ κοραλένια για να μας αποστομώσει!), *βαρύτιμα διαμαντικά, ἐκλυτος βίος, εἴλκυε τὴν προσοχή, καταχρήσεις ἐφθειραν, ἡδονὴ ὑπέρτατη, γραφεῖα μεσιτῶν.*

Και εἶναι αρκετό να καταστρώσουμε στή σειρά μερικούς στίχους, σα να εἴτανε πεζογραφία, για να καταλάβουμε αμέσως πόσο μακριά στέκουν ἀπὸ τη φτεροσπαθᾶτη ποίηση.

Τίποτε τὸ ταπεινὸν ἢ τὸ ἀναξιοπρεπὲς δὲν ἔχουν κατ' ἐμὲ τὰ κοματάκια αὐτὰ ἀπὸ ὕαλι χρωματιστό.

Ἡ εἰδήσεις για τὴν ἔκβαση τῆς ναυμαχίας, στὸ "Ἀκτιον, ἦσαν βεβαίως ἀπροσδόκητες. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ συντάξουμε νέον ἔγγραφον.

Κατήντησ' ἕνας τύπος ποῦ ἂν σ' ἔβλεπαν μαζύ του συχνά, ἦταν πιθανὸν μεγάλως νὰ ἐκτεθεῖς.

"Οἱ τὰ πράγματα δὲν βαίνουν κατ' εὐχὴν στήν "Αποικία δὲν μὲν ἢ ἐλάχιστη ἀμφιβολία, καὶ μ' ὄλο ποῦ ὀπωσοῦν (τοιγάρτοι, τσιγαροῦν; τη γάτα-μας βαροῦν!) τραβοῦμε ἔμπρός, ἴσως καθὼς νομίζουν οὐκ ὀλίγοι, νὰ ἐφθασε ὁ καιρὸς νὰ φέρουμε Πολιτικὸ Ἀναμορφωτὴ.

"Ἄρесе γενικῶς στήν Ἀλεξάνδρεια τὲς δέκα μέρες ποῦ διέμεινε αὐτοῦ, ὁ ἡγεμὼν ἐκ Δυτικῆς Διβύης Ἀριστομένης.

Ἄν αὐτὰ εἶναι ποίηση, εἶμαι και γω χαλβατζής. Ἀπο ποιὰ επαρχιώτικη παλιοφυλλάδα να τα ξεσήκωσε τέτια μαργαριτάρια; Εἶναι αφάνταστο πὼς ἄνθρωπος που ἄκουσε ποτέ μέσα-του την αντρικια φωνή της ποίησης μπορούσε να ξαπλωθεῖ τόσο τεμπέλικα και να κυλιστεῖ μέσα στα σκουπίδια της εφημεριδογραφίας.

Τώρα θα μου πούνε μερικοί (ἀπὸ τους νέους μάλιστα) πως ἕνα πράμα εἶναι ὅλες οι λέξεις και πως δε χρειάζονται κανένα διάλεγμα. Δεν υπαρχουνε, θα τσιρίζουν, λέξεις ὀμορφες και λέξεις ἀσκημες. Ἀδύνατο να το παραδεχτώ αὐτό. Εἶναι η χειρότερη αμαρτία, στραβομάρα, ἀπιστία, ανορθοδοξία, σερετιά, καλ-πουζανιά και προδοσία που μπορεί να κάνει ο στιχουργός. Μερικὲς λέξεις κουβαλοῦνε μέσα-τους ὀλάκερο ποιητικὸ κόσμο (ἀπὸ θύμησες, ἀπὸ συγγενικές ἀρμονίες, ἀπὸ δύναμη ὑπονοητική), και σκορπίζουν ὀλόγυρά-τους μύρα, ζεστασιά και μουσικούς ἀντίλαλους. Ἄλλες πάλι σέρνονται της κοιλιάς, στραβολαιμιάζουν, κακοφορμίζουν και ζουριάζουν ὅ-τι ἀγγίζουν. Ἄγαρμπες, ἀψυχες, κρυαδερές, κατσιποδιασμένες και ξεζούμιαστες, μοιάζουνε σακάτες και παρακατινὲς ζαρόγριες. Ἀνοίχτε τα λεξικά και φωτιστεῖτε. Ὡς τόσο α δε με πιστέβετε μένα, ἀκούστε τουλάχιστο τί εἶπε ο Λογγίνος (ο πρώτος ἀπὸ τους τρεις μεγάλους κριτικούς του κόσμου).

Φῶς γὰρ τῷ ὄντι ἴδιον τοῦ νοῦ τὰ καλὰ ὀνόματα.

Κι ο Dante (ο δέφτερος της κριτικῆς τριάδας) ἔγραψε βιβλίο σοφό για

να ξεχωρίσει τις λέξεις σε πρόβαρα κ' ερίφια και για να τις ζυγίσει-πιο προσεχτικά κι ἀπὸ τον πιο χρυσοδίψαστο αλχημιστή. Λέει ξάστερα κάπου:

Ἀφοῦ διαλέξεις τις πιο εβγενικές λέξεις κι αφοῦ τις συγγυρίσεις με τον πιο εβγενικὸ τρόπο, πρέπει να τις βάλεις στην καλύτερη σειρά που η πείρα και το δαιμόνιο-σου μποροῦνε να σε οδηγήσουν. Ἡ ποίηση, και η γλώσσα που της ταιριάζει, εἶναι κυνήγι που χρειάζεται νύχια καπλανιού, εἶναι κοπιαστικός και ψιλόλογος κάματος.

Κι ο τρίτος, ο Coleridge, κατάκρινε το Wordsworth που καμώνουνταν πως εἶναι μπορετό να γραφεῖ αληθινὴ ποίηση με ὀποιας λογῆς λέξεις κι αν τύχει.

Τίποτε δεν εμποδίζει φυσικά τον ποιητή να μεταχειριστεῖ, ὅταν του χρειάζεται, τη σέρτικη και τη ζούφια λέξη. Μπορεῖ να θέλει, κάπου και κάποτε (μα πάρα πολὺ σπάνια στη λυρική ποίηση), μια δυσαρμονία για να ξεφανερῶσει πιο χτυπητὰ την ὀμορφία που φαλαγγώνει. Τέτιο μεταχείρισμα πρέπει ὀμως να γίνει ἀπὸ σκοπού, με κρίση και με τέχνη σταθερή. Κριματισμένος στέκει ο στιχογράφος μοναχά ὅταν ἀδιαφορεῖ αν η λέξη που γράφει εἶναι μπατάλικη και κακόσουρη ἢ λιογέννητη και ζουμερή. Το ἀμάρτημα εἶναι η ἀφροντισιά.

Για τη γλώσσα δε θέλω να πω πολλά. Εἶναι βαρεμός να κοπανὰ κανεῖς τα ἴδια πάντα. Τ' ανακατέματα και η ἀσυναρτησία με ἀηδιάζουν τόσο που φοβούμαι μη μου ξεφύγει και κανένας λόγος παραπάνω. Ἄν ἀγαπὰς την ἀλήθεια ἀγαπὰς και τη γλώσσα-σου τίμια και πεντακάθαρη. Ὅλα τ' ἄλλα εἶναι σοφιστεῖες. Κι ὀσο για τα περισσότερα ποιήματα που ἀράδιασα πρωτίτερα, δεν ξέρω σε ποιὰ γλώσσα εἶνε γραμμένα, μα δεν εἶναι βέβαια μήτε ρωμαῖκα μήτ' ἐλληνικά.

Μένει το μέτρο. Κι αὐτὸ ἴσια ἴσια εἶναι το μόνο σημάδι που ἀπόμεινε για να μας δείξει πως ἔχουμε μπροστὰ μας ποῖημα κι ὀχι Καζαμία. Μα και το μέτρο ἔχει τόση λίγη θέληση και διαταχτικό που χάνεται ἀγύριστα μὀλις ξαναγράψεις τους στίχους αὐτούς σα να εἴταν ο λόγος πεζός. Τόσο τιποτένιο εἶναι το ρυθμικὸ καλούπι που μὀλις το ἀγγίξεις θρει στα χέρια-σου σου κι ἀφανίζεται.

Ἄς ξανακοιτάξουμε το ζήτημα ἀπὸ πιο ψηλά. Στα γερατιά των πολιτισμῶν οι τεχνίτες πάβουν να εἶναι δημιουργοί, χάνουνε που θα πει τη δύναμη να ξαναζωντανέβουν την παράδοση. Εἶναι λαχανιασμένοι και νεροαῖματοι και παραμυαλωμένοι. Για να δείξουν ὀμως πως εἶναι κάτι, τσαλαπατούν την παράδοση και σπάνουν ὀλα τα καλούπια. Γι' αὐτούς τσάκισμα (και χάος) εἶναι πρωτοτυπία. Της ιστορίας τα χρονικά εἶναι γεμάτα ἀπὸ τη φωνακλάδικη φαντασμαρά τέτιων ἀνήμπορων. Κι ο παροξυσμός αὐτός ἔχει ξελογιάσει σήμερα σχεδόν ὀλες τις τέχνες: ζουγραφική, σκαλιστική, μουσική, κί-τουνται γύρω μας συντρίμια χωρὶς μορφή, χωρὶς ραχοκόκαλο, χωρὶς ἀξιοπρέπεια. Οι ἀσεβοι και οι ἀσαβούρωτοι παρακυλοῦν καμαρώνοντας μέσα

στα γκρεμίσματα και την αντινομία. Η βασιλεία της χασμωδίας και της συγκοπής, η υποκρισία της ειλκρίνειας.

Στους στίχους που μελετήσαμε παραπάνω βρήκαμε έναν άνθρωπο διαλεχτό, φίνο κι αρχοντομαθημένο, γεμάτο σφές ειρωνίες και δουλεφτή του επιγραμματικού λακωνισμού, έναν άνθρωπο που σε άλλους καιρούς θα είχε βέβαια σηκωθεί στους Ελικώνες. Μα δεν ξέφυγε την αρώστια του καιρού-του και την ανυπόμονη αντιστροφή. Ο παράλυτος του πεζού στίχου κι ο αντιρητορικός καταλυτής των καλουπιών έχει όμως και μιαν άλλη δίσεκτη κλήρα. Δεν είναι μοναχά συγχρονισμένος με τις τελεφταίες αδυναμίες του φιλολογικού παραλογισμού, μα είναι και βυζαντινός, είναι κι αλεξανδρινός. Κι από τις γραμματικές Αλεξάνδρειες και τα χιλιόχρονα Βυζάντια κληρονόμησε το δασκαλισμό, το φόβο της ξανοιχτικής ζωής, την πικρόσκοτη στρουφνάδα, μια παράξενη μιγάγγιχτη ξαδιαντροπιά κλασικισμού. Στωικός Νάρκισσος ντυμένος ράσο φαναριώτικο.

Μοίρα τραγική. Τον καταλαβαίνω και τονε λυπούμαι τον ποιητή. Τον κατακρίνω χωρίς καμιά πίκρα, με συμπάθεια μάλιστα· τον νιώθω πως φοβάται το σκοτάδι που πλακώνει. Σ'ένα πράμα όμως έσφαλε δίχως άλλο· έπρεπε να βαστάξει το στόμα-του κλειστό για να μην ξεστρατήσει τους νέους (και μάλιστα τις νέες) που είναι πάντα ειδωλολάτρες στο παζάρι του νεωτερισμού. Η σιωπή θα είταν αξιοσέβαστη.

Μα πεισματώνει αμετάνοιωτος. Τò ξομολογιέται φανερά

*“Ο άρνηθεις δέν μετανοιώνει. “Αν ρωτιούνταν πάλι,
“Οχι θά ξαναέλεγε. Κι όμως τόν καταβάλλει
“Εκείνο τ' όχι—τό σωστό—είς όλην τήν ζωήν του.*

Και ύστερα από τη ζωή θα τον κατινικήσει. Τι αξίζει να λες όχι και στο χτες και στο σήμερα και στο άβριο (στην παραπαλιωμένη τέχνη, στη μηχανική προστυχιά, στη λασπόμυαλη βαρβαροσύνη που κοντέβει να μας πνίξει με το πλημμύρισμα των όχλων); Προτιμώ κείνους που κλωτσούν ακόμα.

Δάφνες και δεντρολίβανα τονε στεφανώνουν το βυζαντινό βουρκόλακα, το νοσταλγό της Θηβαΐδας οι σημερινοί· μυστικίζονται με τους στίχους-του σαν τις γυναικούλες που γουρλώνουν τα μάτια-τους μπροστά σε στρογγυλό κρούσιαλλο και καμώνονται πως βλέπουνε μέσα στο βάθος-του φαντασιές που δεν υπάρχουν. Μα τα γυρίσματα των καιρών είναι σκληρά κι αδέκαστα. Το ναι θα ξεπεράσει τ' όχι.

Στέκει γνωστό πως η ποίηση, καθώς και κάθε άλλη τέχνη, είναι ξεφυγή από την ασκήμια και την ασυστασία της καθημερινής ζωής. Ο ποιητής ξαναταιριάζει και συνοργανίζει ό-τι ξέρει κ' έπαθε και θυμάται (και δικά του και της φυλής-του κι ολάκερης της ανθρώπινης ιστορίας) και φτιάνει έναν καινούριο κόσμο δικό-του, αλλιώτικο κι όμως πάντα πιστεφτό. Ο πλάστης

αλημίζει έτσι τη ζωή και την κάνει πιο αληθινή κι από τη χεροπιαστή περιγυριά του στενόχωρου σήμερα. Ο μισερός όμως ο τεχνίτης δεν έχει μέσα-του αρκετή φωτιά για νά ξαναχύσει τ' ανταγωνιστικά στοιχεία που τον τραβολογούν. Μαζέβει ένα σωρό παλιά κοματάκια και τα συγυρίζει σε μωσαϊκά, μηχανικά και χωρίς οργανική ενότητα. Κι όσο κι αν είναι κάποτε όμορφα και χτυπητά τα ψηφιδωτά-του δεν αργούν να σκορπιστούνε μόλις ξαναγίνει σκόνη η ουσία που τα συγκολλά. Δε μένουν πια τότε παρά μερικά γυαλιά χρωματιστά.

ΠΕΤΡΟΣ ΒΛΑΣΤΟΣ

ΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΟ. Παρακαλέσαμε τόν κ. Πέτρο Βλαστό νά μās εξηγήσει τόν τίτλο τής μελέτης του, γιατί μās φάνηκε πως δέν είχε ίσως πολύ δικαιολογημένος ό χαρακτήρισμός τού κ. Καβάφη ως στωικού. “Ο κ. Βλαστός μās αποκρίθηκε με όρισμένες γενικές κρίσεις του γιά τόν στωικισμό, που είς δημοσιεύουμε παρ’όχι γιά νά καταλάβουμε καλύτερα οί άναγνώστες μας τή σκέψη του :

«Αφτά που μου γράφετε για τόν στωισμό και τόν καθαρισμό φανερώνουν πως ο διασταγμός που είχα, προτού βαφτίσω τόν Καβάφη στωικό, είτανε βάσιμος, και πως φαίνεται πιθανό να με στραβοκατάλαβουν οι περισσότεροι. Και γω άλλοτε τους είχα πολύ ψηλά τους Στωικούς (λίγο έλειψε να βάλω τίτλο «Η Αργώ και η Στοά» στα ποιήματα που τύπωσα στα 1921), μα με τόν καιρό και με πιο προσεχτική ανάλυση τους βρήκα κούφιους κι αφτούς και τους παράτησα. Ας εξηγηθώ πιο καθαρά.

Κάθε θρησκεία και κάθε φιλοσοφία έχουνε για βάση-τους τή συνοργανική έννοια που δίνει στη ζωή και στον κόσμο τόν άτομο (και η θρησκευτική κοινωνία που τόν ακολουθεί). Η μεταφυσική αυτή σημασιολογία λέγεται πίστη στην καθημερινή λαλιά. Κι όσο στέκει απάτητος ο περίγυρα κόσμος κι αναπόδειχτη η μεταφυσική-μας, η πίστη δουλέβει ενεργητικά κι ανεβάζει τόν άνθρωπο προς τόν πολιτισμό. Τη στιγμή που η πίστη καταντήσει επιστήμη χάνει τήν πολιτιστική-της, τήν ανθρώπινη αξία. Γιατι τόν αποδειγμένο δεν έχει πια σημασία και προστυχέβει κοινό κι αδιάφορο (για τήν ψυχή, όχι για τους πραχτικούς σκοπούς και τή λογική).

Τι πιστέβουν οι Στωικοί; Τήν ψυχή του Κόσμου. Θένε να γίνουν ένα με τόν Κόσμο, ν' αποτραβηχτούνε στην ονειρεφτή Χώρα του υπερφυσικού ρυθμού, θένε να παρατήσουν τή ζωή για τήν καλογετική ερημιά της αταραξίας. Λόγια κι αντίλαλοι, και τίποτε άλλο. Στ' αλήθεια δεν έχουνε καμιά πίστη, καμιά καν πια βαρυσήμαντη προστάληψη. Δεν αγαπούν πια τή ζωή αφού δεν καταδέχονται να πολεμήσουν ανάμεσα στην κακία· μα ζωή χωρίς πόλεμο (κάθε λογής και μορφής, μα παραπάνω απ' όλα διανοητικό) δεν έχει πια νόημα. Και βαραίνει απάνω στη Στοά η κληρονομία της ιστορίας, και παρακλούν οι Σενέκιδες και οι Αβρήλιοι μέσα στο άδειο και τόν άσκοπο χωρίς να τους ταράξει κανένα πάθος μεταφυσικό. Τη ζωή τή φοβούνται, να στείρουν καινούριες γόνιμες έννοιες δεν έχουν πια τή δύναμη. Σαν τόν Πιλάτο ξεπλένουν τα χέρια-τους και καμώνονται πως είναι αθώοι για τόν αίμα του κόσμου τούτου.

Είναι όμως οί Στωικοί άνθρωποι ψηλού λογισμού κι αλύγιστης (αν και παθητικής) ηθικής. Περιφρονούν τόν υλισμό των ξεπεσμών, τόν κυνήγι της βολής και της παρακατινής καλοπέρασης. Η μόνη-τους σωτηρία λοιπόν είναι ν' αρνηθούν τήν επιφύνη της ζωής, να λιγοστέψουν κάθε πάθος, συγκίνηση, κίντυνο, τόλμη, ν' αδειάσουν τόν

χρέος από κάθε θετική ενέργεια. Αποτραβιούνται. Και κάποτε ανοίγουνε στοχαστικά τις φλέβες-τους και πεθαίνουν.

Κ' έτσι μπορούμε να ορίσουμε το στωισμό πως είναι αρνητικός επικουρισμός, άθρησκος βουδισμός, ηδονισμός με το αξημίωτο, καλογεροσύνη στέρφας ιδεολογίας. Δεν του λείπει κάποιο κουράγιο, κ' έχει την αξιοπρέπεια της τελεφταίας μεταφυσικής που ταιριάζει του αριστοκράτη και του παστρικού ανθρώπου. Μα είναι άγονος, στενός, είναι σκλάβος της περιφρόνησης, «νηπενθές» για να ξεχνιούνται τα καθημερινά βάσανα και της ασκήμιας η οχλοκρατική λέπρα.

Το λιγότεμα της συγκίνησης το βλέπουμε καθαρά και στον έρωτα. Η αγάπη της γυναίκας είναι πόλεμος γιατί το φυσικό του θηλυκού είναι να κυριαρχήσει την προστασία του αρσενικού, και γιατί ο άντρας (=ο πολιτισμός) κατά βάθος μισεί πάντα τη γυναίκα (=την αγριουσύνη). Τον κίντυνο και το ξεγήτεμα και το λογαριασμό τα ξεφέβγει ο στωικός με την εφηβολατρεία (για να μην τα πιο παστρικά). Πετυχαίνει έτσι την ηδονή χωρίς συνέπειες κι αντίτυπο, χωρίς βρόχια και μπερδεψιές, κάτι σχεδόν απρόσωπο και διαγραμματικό. Στένεμα και δω της ζωής».

Π. Β.

ΓΙΑΝΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗ

ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΥΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΠΙΝΟΖΙΚΗ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ

Γ. ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΣΠΙΝΟΖΙΣΜΟΥ

Ἡ ἐπίδραση τοῦ Ντεκάρτ ἐπάνω στό Σπινόζα δέν εἶναι μιὰ ἐπίδραση ἐπιφανειακή καί τυχαία σάν ἐκεῖνη, πού εἶναι πολὺ φυσικὸ νὰ ἐξασκήσει, θετικά ἢ ἀρνητικά, ἓνας φιλόσοφος σ' ἓναν ἄλλο, σύγχρονο ἢ ἄμεσα μεταγενέστερο του. Εἶναι κυρίως μιὰ βαθιὰ σύμπτωση δυὸ πολὺ συγγενικῶν ἰδιοσυγκρασιῶν. Ὁ Σπινόζας εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ, χρονολογικὴ προέκταση τοῦ Ντεκάρτ. Ἡ νοοτροπία, ἀλάκαιρο τὸ σύστημα του εἶναι σφραγισμένο ἀπὸ τὴν καρτεσιανὴ σκέψη. Πρῶτα-πρῶτα καὶ οἱ δυὸ φιλόσοφοι ξεκινοῦν γνωστικὰ ἀπὸ τὸ Ὑποκείμενο. Ἐπειτα ἔχουν κοινὴ τὴ λατρεία τοῦ λογικοῦ. Σ' αὐτὸ ἐπάνω βρίσκεται θεμελιωμένη ἡ καρτεσιανὴ φιλοσοφία. Μ' αὐτὸ καὶ ὁ Σπινόζας φτάνει στό ἀπόλυτο, στὴν ἀλήθεια καὶ τὸ ἀγαθό. Ὁμοίωβαθμη εἶναι ἀκόμη καὶ στοὺς δυὸ ἡ προσήλωση στὰ μαθηματικά, ἰδίως στὴ γεωμετρία. Ὁ Σπινόζας μάλιστα δίνει στό κύριο ἔργο του τὸν τύπο τῆς γεωμετρικῆς ἐκθεσης, μ' ὅλο πὺν ἡ ἐπιθυμία ν' ἀπαλλάξει τὸ σύστημα του ἀπὸ κάθε ἔχνος ἀνθρωπόμορφικῆς τελεολογίας δέν εἶναι ἄσχετη μὲ τὴν υἰοθέτηση αὐτοῦ τοῦ τύπου. Τέλος ἀλάκαιρη ἡ σπινοζικὴ μεταφυσικὴ περιέχεται στὴν καρτεσιανὴ ἔννοια τῆς οὐσίας, δέν εἶναι κατὰ βάθος παρὰ τὸ πλέριο καὶ συνεπέστατο ξετύλιγμα τῶν ἐσώτερων δεσμῶν ἀνάμεσα στὶς τρεῖς θεμελιακῆς ἔννοιες τῆς οὐσίας, τῆς ἰδιότητος καὶ τοῦ τρόπου. Στὸ χειρισμὸ τους, ὁ Σπινόζας εἶναι αὐθεντικώτερα καρτεσιανὸς ἀπὸ τὸν Ντεκάρτ. Μολονότι ἐπινοητὴς τους, ὁ τελευταῖος δὲ φρόντισε νὰ τὶς σκάψει καὶ νὰ τὶς ἐναρμονίσει ἀναμεταξύ τους ὅσο ἦταν μπορετό.

Ἡ σπινοζικὴ σκέψη ξετυλίγεται σὲ τρία ἐπίπεδα : στὴ λογικὴ, τὴ μεταφυ-

σική και την ήθική. Ο Σπινόζας ρίχνει όλο το βάρος στη μεταφυσική γιατί αυτή παρουσιάζει τη μεγαλύτερη δυνατή αντικειμενικότητα ή μάλλον τη λιγότερη υποκειμενικότητα. Η μεταφυσική αντιπροσωπεύει την αιώνια τάξη των πραγμάτων. Αυτή μας δίνει τη ratio essendi της δημιουργίας, την παγκόσμια άποψη, που ξεπερνάει την κανονική γνωστική ικανότητα του ανθρώπου και τον δεσπόζει απεριόριστα. Η καθαυτό ανθρώπινη άποψη είναι ή γνωστική ή λογική, ή ratio cognoscendi των πραγμάτων. Όσο για την ήθική, αυτή βρίσκεται πολύ πιο κοντά στη μεταφυσική παρά στη λογική. Ως το τέρας της, ή τελευταία δεν παύει να είναι ή ανθρώπινη διανοητική συνείδηση στο κοπιαστικό ξετύλιγμα της. Το πρωτεύον είναι ή δράση, ο δυναμισμός του ανθρώπινου μυαλού. Το τέρας παρουσιάζεται μάλλον σαν ένας ιδανικός σταθμός για την ανεξάντλητη κατά βάθος αυτή δράση παρά σαν ή τελειωτική κατάκτηση της αλήθειας. Την απόλυτη αλήθεια μόνο ή μεταφυσική μπορεί να τη δώσει. Ένώ λοιπόν σ' όλη την εξέλιξη της ή λογική κινείται σ' ένα αυστηρά ανθρώπινο επίπεδο χρησιμοποιώντας αποκλειστικά στο φορέα της, ή ήθική αντίθετα δε μένει ως το τέλος ανθρώπινη. Στην ανώτατη σφαίρα της, γίνεται παγκόσμια, αναλύεται στη μεταφυσική. Ο ρυθμός όμως της ήθικής συμπίπτει ολότελα με το ρυθμό της λογικής. Χαρακτηριστική σύνδεση της εξέλιξης ήθικής και γνώσης. Ο ρυθμός αυτός είναι επαγωγικός και εσωτερικός. Και στη μία και στην άλλη, ο άνθρωπος βελτιώνεται, προοδεύει. Αντίθετα, ο ρυθμός της μεταφυσικής είναι συναγωγικός και προς τα έξω. Από μια άστέρρευτη πηγή ξεπηδάει, πάντα θρεμένο, πάντα ισοδύναμο, το κύμα της δημιουργίας. Υπάρχει και κάτι άλλο κοινό στο ρυθμό της λογικής και της ήθικής : και στις δυο ή πρόοδος σημειώνεται από τρεις σταθμούς, που ή αντιστοιχία αναμεταξύ τους είναι πλέρια.

Όταν ο Σπινόζας αποφάσισε να γνωρίσει την αλήθεια, αναρωτήθηκε τί έπρεπε να κάνει. Ευθύς αμέσως βρέθηκε αντιμέτωπος με το μεθοδολογικό πρόβλημα της γνώσης. Υπάρχει μέθοδος έτοιμη, αντικειμενική, έξω από το μυαλό δοσμένη, που να μπορεί αυτό να τη δεχτεί ανεπιφύλαχτα ; Τέτοια μια μέθοδος είναι ακατανόητη, αδύνατη. Αν είναι έξωτερική στο μυαλό, τότε θα πει πως αυτό δεν μπορεί να την αφομοιώσει, να την κάνει χτήμα του. Άλλ' αν ή μέθοδος φωλιάζει μέσα στο ίδιο το μυαλό, τότε ποια πρέπει να είναι ; Αυτό προκαταβολικά δεν μπορούμε να το ξέρουμε. Είναι απαραίτητο πρώτα να σκεφτούμε, να θέσουμε σε κίνηση το μυαλό μας. Άλλ' αν ή μέθοδος είναι συνυφασμένη με το μυαλό και το δυναμισμό του, τότε και ή αλήθεια δεν μπορεί να το είναι έξωτερική. Αναγκαστικά κι' αυτή θα ξεαρτάνται από το ξετύλιγμα του. Ο Σπινόζας φτάνει στο βαρυσήμαντο συμπέρασμα πως ή μέθοδος δεν μπορεί να χωριστεί από την αλήθεια και πως ή αλήθεια είναι προϊόν της πνευματικής εξέλιξης.

Άλλ' κάθε πνευματική εξέλιξη οδηγεί σίγουρα στην αλήθεια ; Άς προσέξουμε τον έξωτερο κόσμο. Οι αισθήσεις μας δίνουν από κάθε πράγμα

μια εικόνα, στην οποία αντιστοιχεί ή διανοητική ιδέα. Η εικόνα και ή ιδέα ανταποκρίνονται πλέρια στο πράγμα ; Το αποδίνουν με απόλυτη πιστότητα, είναι αληθινές ; Άλλ' αν ή αλήθεια μετριέται με το βαθμό της αντιστοιχίας της ιδέας στο πράγμα, τότε δεν αργούμε να καταλάβουμε ότι ή ιδέα δε μας γνωρίζει άκέρια το πράγμα. Άμέσως νιώθουμε την ανάγκη να συνεδέσουμε το αντικείμενο με κάποιο άλλο, από το οποίο βγήκε, τούτο πάλι με τρίτο και ούτω καθεξής επ' άπειρο. Ωστε την αλήθεια δε μπορούμε να την περιμένουμε από τις αισθήσεις. Ο κόσμος των εικόνων είναι κουτσουρεμένος, κομματιαστός. Αποτελεί το βασίλειο της φοντασίας, δηλαδή της πλάνης, της σύγχυσης, της πρόληψης. Ο κόσμος αυτός είναι ή πρωτοβάθμια γνώση.

Ίδιες ακριβέστερες και πληρέστερες μας επιτρέπει να σχηματίσουμε το λογικό. Μ' αυτό ανακαλύπτουμε ανάμεσα στα πράγματα τις οργανικές σχέσεις, που εξηγούν τη γένεση, την αλλοίωση και τη φθορά τους. Το λογικό δημιουργεί την επιστήμη. Η σπινोजική αντίληψη της επιστήμης δε διαφέρει από την καρτεσιανή. Έξ' ύσου μ' αυτή άρνιέται τη μεσαιωνική μεθοδολογία, το έννοιοκρατικό ιδανικό, που ταυτιζόταν με την άτελη επαγωγή, θυσιάζοντας έτσι τις παραπλανητικές εξαιρέσεις και κατασκευάζοντας σειρά σαθρούς νόμους. Ο Σπινόζας δε θέλει την επιστήμη θεμελιωμένη επάνω στο γενικό, που οι όπαδοί του Άριστοτέλη στο Μεσαίωνα εξομοίωσαν αυθαίρετα με το πραγματικό, αλλά στο άκέριο, το καθολικό. Η επιστήμη πρέπει να έχει για στόχο της την ολοκλήρωση του Σύμπαντος, την πλέρια καταγραφή του Ντεκάρτ. Πρέπει να πετάξει το ψεύτικο ιδανικό του κοινού, του κανονικού, που νοθεύει την ανεξάντλητα πολλαπλή πραγματικότητα. — Η επιστημονική γνώση είναι δευτεροβάθμια. Ο κόσμος, που δημιουργεί, είναι ανώτερος από τον κόσμο των αισθήσεων. Πίσω από το φευγάλο, δείχνει το μόνιμο, πάνω από το αντιφατικό, το αρμονικά συνθετικό.

Άν όμως οι ιδέες, που πλάθουμε με το λογικό, μας ικανοποιούν πολύ περισσότερο από τις ιδέες, που πηγάζουν από τις αισθήσεις, ούτε αυτές μας δίνουν το τελειωτικό, το ανυπέροβλο, που ποθοῦμε. Μολονότι πιστότερες από τις προγενέστερους τους, είναι κι' αυτές σχετικές και πεπερασμένες. Το μυαλό ζητεί την απόλυτη, την άπειρη ιδέα, από την οποία να προέρχονται όλες οι άλλες — την ιδέα, που να τις εξηγεί όλες χωρίς να έχει ανάγκη από καμιά. Ποια θάναί ή ιδέα αυτή, που θ' αντιπροσωπεύει την υπέρτατη αλήθεια ; Την απάντηση θα μας τη δώσει ή μεταφυσική και μ' αυτή περνούμε από την τρίτη φάση της γνωστικής εξέλιξης στην τάξη της δημιουργίας.

Η ζητούμενη ιδέα θα πρέπει να πληρώνει τους εξής όρους : να είναι μοναδική, διαφορετικά θα περιορίζεται από δ. ι θα συνυπάρχει μαζί της να είναι άπειρη, γιατί, αν είνε πεπερασμένη, θα δέχεται την έπαφή και την έπιδραση των ιδεών, που θα την κυκλώνουν να είναι αίτια του έαυτού της, αλλιώς δε θάναί ανεξάρτητη. Στους όρους αυτούς, μόνο ή κύρια, ή καθαυτοῦ οὐσία του Ντεκάρτ ανταποκρίνεται. Ένώ όμως ο Ντεκάρτ δεχότανε πλάι

στην ουσία αυτή και άλλες, σχετικές και πεπερασμένες, νοθεύοντας έτσι την έννοια της ουσίας, που αρχικά είχε θέσει στην αδιάλλακτη ἀκεραιότητα της, ο Σπινόζας μιὰ μόνο ουσία ξέρει κι' αυτή τοποθετεί στο κέντρο της μεταφυσικής του : την άπειρη, τὴ μοναδική, τὴν ἀνθύπαρχτη Οὐσία.

Ἡ σπινοζική Οὐσία εἶναι ὁ τύπος τῆς μεταφυσικῆς ὀντότητας. Εἶναι αἰώνια, ἀκατάλυτη, ἀπόλυτα ἐλεύθερη. Δὲν ξέρει κανένα νόμο, δὲν ὑπομένει καμμιά ἀναγκαιότητα : ἔξω ἀπ' αὐτὴ δὲν ὑπάρχει τίποτε πὸν νὰ τῆς ἐπιβάλλεται, τίποτε πὸν νὰ τὴν περιορίζει. Εἶναι ἀπροσδιόριστη, ὄχι γιατί ταυτίζεται μὲ τὴν ἀνυπαρξία, μὰ γιατί κάθε ὁρισμός εἶναι ἀρνηση ὄλων τῶν ἄλλων ὁρισμῶν καὶ ἡ Οὐσία τοὺς περιέχει ὄλους. Ἡ Οὐσία εἶναι ἡ ἀπόλυτη περιεκτικότητα καὶ ἐσωτερικότητα.

Ἄλλὰ ποιά εἶναι ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μ' αὐτή ; Τί μπορούμε νὰ ξέρουμε ἀπὸ τὴν Οὐσία ; Ἡ Οὐσία ἔχει ἄπειρες ιδιότητες, πὸν καθεμιὰ τους τὴν ἐκφράζει μερικά. Σὲ μᾶς δὺο μόνο εἶναι προσιτές, ἴσια-ἴσια γιατί εἴμαστε τὰ παράλληλα φανερώματα τους : ἡ ὕλη καὶ τὸ πνεῦμα. Πρέπει ὅμως ν' ἀποφύγουμε μὲ κάθε τρόπο τὸ μέρδεμα τῆς Οὐσίας μὲ τὶς ιδιότητες της. Ἄν ἡ Οὐσία ἦταν ἀποκλειστικά πνεῦμα ἢ ὕλη ἢ καὶ τὰ δὺο μαζί ἢ μόνάχα, δὲ θὰ ἦταν Οὐσία, πηγὴ καθεμιᾶς ἀπὸ τὶς ιδιότητες της. Θὰ ἐξαντλιούντανε σ' αὐτές, ἐνῶ αὐτές δὲν κάνουν τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ τὴν ἐξωτερικεύουν κομματιαστά. — Ὁ Σπινόζας ξεπερνάει τὴ μονόπλευρη μεταφυσικὴ τοῦ ὕλισμου καὶ τοῦ ἀκρατοῦ ἰδεαλισμοῦ. Ἡ μεταφυσική του εἶναι μιὰ ἀσύλληπτα πλατιά καὶ τολμηρὴ σύνθεση τῶν δὺο χωρὶς ὅμως νὰ περιορίζεται σ' αὐτὴ τὴ σύνθεση. Διόλου παράξενο ἂν εἶναι ἀπροσπέλαστη γιὰ τοὺς πολλούς, ἂν παραμορφώνεται στὰ χέρια τους. Χρειάζεται ἕνα μεγάλο πνευματικὸ τέντωμα, κάποια σημαντικὴ ἔξοικείωση μὲ τὰ προβλήματα τῆς μεταφυσικῆς, ἴσως-ἴσως κάποια μεταφυσικὴ φαντασία γιὰ νὰ νιώσει κανεὶς καλὰ τὴ σπινοζικὴ Οὐσία. Οὔτε λίγο οὔτε πολὺ εἶναι τὸ ἴδιο τὸ Ἄπειρο — κι' αὐτὸ στατικά, ἐξωχρονικά εἶναι ἀπρόσιτο στὸ μυαλό μας. Μόνον ἡ πνευματικὴ ἐνέργεια, πὸν τὸ πλάθει δυναμικά, μὲ τὸ χρονικὸ ρυθμὸ τῆς διαδοχῆς, εἶναι νοητὴ.

Ὅπως ἡ ἴδια ἡ Οὐσία, ἔτσι καὶ οἱ δὺο ιδιότητες της εἶναι ἄπειρες χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι ἀπόλυτες σὰν ἐκείνη. Εἶναι ἄπειρες γιατί οὔτε ἡ ὕλη σὰν ὕλη, οὔτε τὸ πνεῦμα σὰν πνεῦμα ἔχουν ὅρια. Εἶναι σχετικές γιατί δὲν εἶναι μοναδικές σὰν τὴν Οὐσία, γιατί ἡ μιὰ περιορίζει τὴν ἄλλη. Ἄν ὁ Σπινόζας καταργεῖ τὴν ἀκατάλυτη γιὰ τὸν Ντεκάρτ ἀντινομία ἀνάμεσα στὶς δὺο αὐτές ιδιότητες ἀνάγοντας τὶς σὲ μιὰ κοινὴ, ἐσωτερικὴ σ' αὐτές, ἀρχή, πὸν τὶς ξεπερνάει ὅμως ἀπεριόριστα, δὲν παύει νὰ τὶς θεωρεῖ ριζικὰ διάφορες, ἀποκλειστικὰς τὴ μιὰ γιὰ τὴν ἄλλη. Αὐτὸ φαίνεται καθαρὰ στὴ θεωρία τῶν τρόπων.

Οὔτε ἡ ὕλη οὔτε τὸ πνεῦμα μένουν ἀσάλευτα σὰν τὴν Οὐσία. Ἡ Οὐσία, σὰν ἀπόλυτη ἐσωτερικότητα, βρῖσκεται πέρα ἀπὸ τὶς ἐκδηλώσεις της, σ' ἕνα

ἐπίπεδο, ὅπου δὲ φτάνει ὁ λογισμὸς μας. Ἄν ἡ ὕλη καὶ τὸ πνεῦμα τὴ φανερώνουν, τὴν προβάλλουν, κι' ἡ μιὰ καὶ τὸ ἄλλο παίρνουν ἐξ ἴσου ἔκφραση, ἀνάπτυξη, μορφὴ. Ἡ ὕλη μεταγγίζεται στὰ σώματα, ἡ σκέψη, στὰ πνεύματα. Σώματα καὶ πνεύματα ἀποτελοῦν τὴ Φύση, τὸ ὕλικὸ καὶ διανοητικὸ Σύμπαν. Ὅπως οἱ δὺο ιδιότητες, πὸν ἐξωτερικεύει μὲ τὴ σειρά του, τὸ Σύμπαν εἶναι ἄπειρο χωρὶς νὰ εἶναι ἀπόλυτο. Εἶναι ἄπειρο γιατί τὰ συστατικά του, τὰ συγκεκριμένα φανερώματα τῆς ὕλης καὶ τῆς σκέψης, εἶναι ἀνεξάντλητα καθὼς ἡ ἴδια ἡ πηγὴ τους. Δὲν εἶναι ἀπόλυτο γιατί δὲν εἶναι ἀλάκαιρη ἡ Οὐσία, γιατί περιορίζεται ἀπὸ τὶς ἄλλες—ἀπροσπέλαστες γιὰ μᾶς—ιδιότητες της. Ἡ Φύση, τὸ Σύμπαν δὲν πρέπει νὰ μπερδεύεται, ὅπως γίνεται συχνὰ ἀπὸ τοὺς μελετητὲς τοῦ Σπινόζα, μὲ τὴν Ἐκταση. Ἡ Ἐκταση εἶναι ἀποκλειστικὰ ὁ κόσμος τῆς ὕλης, τῶν σωμάτων. Εἶναι ἡ ἔκφραση μιᾶς μόνο ιδιότητος τῆς Οὐσίας, ἡ μιὰ πλευρὰ τοῦ Σύνπαντος, τῆς Φύσης. Πλάι σ' αὐτὴ, ὑπάρχει ὁ κόσμος τῆς διανόησης, τῶν πνευμάτων.

Ἡ διαίκριση ἔχει μεγάλη σημασία γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ ρυθμοῦ, πὸν διέπει τὸ Σύμπαν. Τὰ σώματα καὶ τὰ πνεύματα δὲν ὑπακούουν στοὺς ἴδιους κανόνες. Εἴπαμε ὅτι ἡ Οὐσία εἶναι ἀπόλυτα ἐλεύθερη γιατί εἶναι πάντα ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτὸς της. Οἱ ιδιότητες τὴν ἐκφράζουν ὅπως εἶναι, τὴν ἐκφράζουν ἀναγκαστικά. Ἄλλὰ ἡ ἀναγκαιότητα δὲν εἶναι ταυτόσημη γιὰ τὸν κόσμο τῆς ὕλης καὶ γιὰ τὸν κόσμο τοῦ πνεύματος. Στὸν πρῶτο, ἡ ἀναγκαιότητα εἶναι παθητικότητα, ὑποταγή. Στὸ δεύτερο εἶναι ἐνεργητικότητα, ἀνεξαρτησία. Εἶναι στὴ φύση τῶν πνευμάτων νὰ εἶναι ἐλεύθερα, στὴ φύση τῶν σωμάτων νὰ ὑπακούουν σὲ νόμους. Ἔτσι λύνεται τὸ μεγάλο πρόβλημα, ὅπου σκόνταψε ἡ καρτεσιανὴ φιλοσοφία. Ὁ ἀνθρώπος ἀποτελεῖται ἀπὸ ὕλη καὶ πνεῦμα. Εἶναι ὁ τρόπος, ἐφήμερος καὶ σχετικὸς, φθαρτὸς καὶ πεπερασμένος, δὺο ἀπειρων ιδιοτήτων τῆς Οὐσίας. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ἡ κοινὴ πηγὴ, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀπορρέουν οἱ ιδιότητες αὐτές, ἐξηγεῖ τὴν ἐπικοινωνία ψυχῆς καὶ σώματος, μ' ὅλη τὴ διαφορετικὴ τους φύση. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ ἰδιορρυθμία τους ἐπικυρώνει τὴν καρτεσιανὴ βεβαίωση γιὰ τὴν παθητικὴ τοῦ σώματος, πὸν, σὰν κάθε ὕλικὸ φαινόμενο, ὑπάγεται σὲ νόμους, καὶ γιὰ τὴν ἐνεργητικὴ τῆς ψυχῆς, πὸν εἶναι αὐτόνομη σὰν πνεῦμα.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ, τὸ πέρασμα στὴ σπινοζικὴ ἠθικὴ εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐπίκαιρο. Εἶδαμε ὅτι ἡ πρώτη φάση τῆς γνωστικῆς διαλεκτικῆς εἶναι καὶ ἡ ἀτελέστερη. Σ' αὐτὴ βασιλεῖ ἡ φαντασία, πὸν μᾶς κάνει νὰ σχηματίζουμε εἰκόνες ἀπροσάρμοστες στὰ πράγματα. Ἀνάλογη ἀναπηρία παρουσιάζει καὶ ἡ πρώτη περίοδος τῆς ἠθικῆς ζωῆς — ἂν τέτοια ζωὴ σ' αὐτὴ τὴ φάση ἀληθινὰ ὑπάρχει. Κι' ἐδῶ ὁ ἀνθρώπος κυβερνιέται ἀπὸ τὴ φαντασία. Ἡ θεμελιτικὴ ἀντίληψη, πὸν σχηματίζει ἀπὸ τὸ γνωστικὰ πρωτόγονο κύτταγμα τοῦ τριγυρινοῦ του κόσμου, εἶναι ὅτι ὁ ἴδιος ἀποτελεῖ τὸ κέντρο τῶν πραγμάτων. Ὁ ἑαυτὸς του εἶναι τὸ πολυτιμότερο του ἀγαθὸ καὶ τὸ καθετὶ φκιάστηκε γιὰ νὰ τοῦ κάνει πιὸ τερπνὴ τὴν ὑπαρξή. Ἡ βαθύτερη, ἡ ἐντονότερη

τάση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἔμμονή στή ζωή, ὁ πόθος. Ὅ,τι τὴν εὐνοεῖ, τοῦ δίνει χαρά, ἱκανοποίηση· ὅ,τι τῆς ἐναντιώνεται, γεννάει τὴ θλίψη. Λύπη κι' εὐχαρίστηση εἶναι στή βάση τοῦ συναισθηματικοῦ κόσμου, πού κυμαίνεται ἀνάμεσα σὰ παράγωγα τους: ἀγάπη καὶ μίσος, ἐλπίδα καὶ φόβος κτλ. Ἄλλ' ἂν τὰ πράγματα προξενοῦν χαρὰ ἢ λύπη γιατί συμβιβάζονται μὲ τὸν πόθο ἢ ἀντιστρατεύονται σ' αὐτόν, γιατί ἐντείνουν ἢ χαλαρώνουν τὴ ζωτικότητα μας, ἢ ἴδια ἢ χαρὰ καὶ ἢ λύπη ἐξασκοῦν μὲ τὴ σειρά τους ἐπίδραση βαθύτατη σὸ εἶναι μας. Ἡ χαρὰ κι' ὅλα τὰ παραπλήσια συναισθήματα μᾶς τονώνουν, μᾶς ἀνυψώνουν, πολλαπλασιάζουν τὴν ὑπόστασή μας. Ἡ λύπη μὲ τὰ παράγωγα της μᾶς πιέζει, μᾶς τυραννεῖ, φέρνει τὴν κατὰπτωση καὶ τὸν ἐκμηδενισμό μας. Μὲ ὀδηγήτρα τὴ φαντασία, ὁ ἄνθρωπος παραδέρνει στή θλίψη καὶ τὴν ἐξουθένωση. Ὑπακούοντας τυφλὰ στίς ὁρέξεις του, ῥίχνεται ὀρμητικὰ σὲ ὅ,τι τοῦ φανεῖ εὐχάριστο. Ἀλλὰ ὅλα τὰ πράγματα δὲν εἶναι τέτοια. Ἄν στήν ἀρχὴ μᾶς δίνουν τὴν ἐντύπωση αὐτὴ, δὲν ἀργοῦμε νὰ διαπιστώσουμε ὅτι εἶναι παροδική. Γλήγορα μᾶς κυριεύει ὁ κόρος, ἢ ἀηδία, ἢ ἀπογοήτευση. Ὁ ἔσωτερικός μας κόσμος καταντᾶει μιὰ ἀδιάκοπη ἀλυσίδα ἀπὸ λυπηρὰ συναισθήματα. Ἀλλὰ ἡ δεσποτεία τῆς φαντασίας δὲ μᾶς κάνει νὰ γελιοῦμαστε μόνο σὰ πράγματα. Γεννάει ἀκόμη τὸν ἀδιάλλακτο ἐγωϊσμό, τὴν ἀχαλίνωτη φιλοδοξία καὶ, μαζὶ μ' αὐτὰ, τὸ μίσος καὶ τὴ διχόνοια ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, ὁ ἄνθρωπος εἶναι σκλάβος τῶν παθῶν του. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ ζωὴ μέσα στήν κοινωνία καταντᾶει κόλαση. Ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή κινδυνεύει ἀπὸ τὸν ἐμφύλιο σπαραγμὸ καὶ τὴ διάλυση. Στὴ φάση αὐτὴ τῆς ἀνθρώπινης ἐξέλιξης λόγος γιὰ ἠθικὴ ζωὴ δὲν μπορεῖ νὰ γίνει.

Ὅπως οἱ παραπλανητικὲς εἰκόνες, πού μᾶς δίνει ἀπὸ τὰ πράγματα ἡ φαντασία, ὑποχωροῦν μπροστὰ σὸ λογικὸ καὶ τὴν ἐπιστήμη, ἔτσι κι' ἐδῶ τὴν ἀπολύτρωση μας ἀπὸ τὸ χάος τῆς πρωτόγονης ἀυθορμησίας πάλι ἀπὸ τὸ λογικὸ θὰ τὴ ζητήσουμε. Χάρη σ' αὐτὸ, θ' ἀποτινάξουμε τὴν ἐγωκεντρικὴ ἄποψη. Ὁργανο συσχετισμοῦ κι' ἀναφορᾶς, πηγὴ οἰκουμενικότητας, τὸ λογικὸ θὰ ὑπαγορεύει τὸ σωστὸ τρόπο ζωῆς. Πρῶτα-πρῶτα ποιά στάση θὰ μᾶς συμβουλέψει νὰ κρατήσουμε ἀπέναντι σὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ μας; Τὸ ἀληθινὸ χρέος μας εἶναι—μαζὶ μὲ τὴ διατήρηση τῆς ζωῆς μας—ἡ σταθερὴ ἐπιδίωξη τοῦ ὠφέλιμου. Ἀλλὰ τί μᾶς εἶναι ὠφέλιμο; Ὅ,τι δυναμώνει, ὅ,τι ἀναπτύσσει τὸ πνεῦμα μας. Ἡ γνώση χειραφετεῖ τὸν ἄνθρωπο, τοῦ χαρίζει τὸ ἀνεκτίμητο ἀγαθὸ τῆς αὐτοκυριαρχίας. Ἡ ἔδρα τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἡ σκέψη. Ὅσο περισσότερο φωτισμένη εἶναι τόσο πιὸ πολὺ ἀνεξάρτητοι καὶ ἠθικοὶ γινόμαστε. Μὲ τὸ πλέριο ξετύλιγμα τῶν διανοητικῶν μας δυνάμεων, παίρνουμε ἀκέρια συνείδηση καὶ κατοχὴ τοῦ ἑαυτοῦ μας. Ἀπὸ κεῖ πού μᾶς ἔσπερναν παθητικὰ τὸ σῶμα, τὰ πάθη, ἡ φαντασία, μαθαίνουμε νὰ ἐνεργοῦμε, γινόμαστε πνεύματα ἀληθινά, ἡ ἐλεύθερη αἰτία τῶν πράξεων

μας. Μὲ μεγάλη ἐπιμέλεια θ' ἀποφύγουμε καθετὶ ἄξιο νὰ ταράξει καὶ νὰ κλονίσει τὸ λογικὸ μας.

Ποιά θὰ εἶναι τώρα ἡ στάση, πού θὰ μᾶς ὑποδείξει ἀπέναντι τῶν ἄλλων; Ἐκεῖνο, πού ἐπιβάλλεται ἀμέσως στήν προσοχή μας, εἶναι τὰ κοινὰ χαρακτηριστικὰ πῶχουμε μαζὶ τους. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, σὰν τρόποι δυὸ ὁμοίων ιδιοτήτων τῆς Οὐσίας, εἶναι καμωμένοι ἀπὸ ὕλη καὶ πνεῦμα. Ἡ βασικὴ αὐτὴ κοινότητα χαλκεύει τὸ βαθύτερο καὶ στερεώτερο δεσμὸ ἀνάμεσα τους. Ὅπως βεβαιωθήκαμε γιὰ τὸν ἑαυτὸ μας πῶς ὅ,τι πολυτιμότερο ἔχουμε εἶναι τὸ λογικὸ καὶ ὅ,τι ὠφελιμότερο εἶναι ἡ καλλιέργεια του, φυσικὸ εἶναι νὰ γενικέσουμε τὴν ἀλήθεια αὐτὴ σ' ὅλο τὸ ἀνθρώπινο γένος. Ἡ προσπάθεια μας πρέπει νὰ τείνει στήν ἀνάπτυξη τοῦ λογικοῦ τῶν ἄλλων, στήν τελειοποίησή τους τὴν πνευματικὴ. Ἄλλως τε τοῦτο ἐναρμονίζεται ἀπόλυτα μὲ τὸ ἀτομικὸ συμφέρον μας, τοῦτο εἶναι ἡ βασικὴ προϋπόθεση τῆς ἴδιας τῆς βελτίωσης μας. Ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ ζήσει καὶ νὰ προκόψει παρὰ μέσα στοὺς ὁμοίους του. Ὅσο πιὸ λογικοὶ εἶναι αὐτοί, τόσο λιγώτερες ἀφορμὲς θὰ τοῦ δίνουν τοῦ ἴδιου νὰ παραλογίζεται, τόσο ἀκοπώτερη καὶ τελειότερη θὰ εἶναι ἡ πρόοδος του.

Τὰ καθήκοντα μας ἀπέναντι τῶν ἄλλων δὲν ἐξαντλοῦνται μὲ τὴν πρόθυμη καὶ εἰλικρινῆ βοήθεια, πού θὰ τοὺς παρέχουμε στήν πνευματικὴ ἀνάπτυξή τους. Ὁφείλουμε γενικώτερα νὰ τοὺς συντρέχουμε μὲ κάθε τρόπο, ἀνάλογα πάντα μὲ τίς δυνάμεις μας. Μὲ ὅση ὁμως προσοχὴ θὰ προφυλαγώμαστε ἀπὸ ὅ,τι ἀδυνατίζει τὸ λογικὸ, μὲ τόση ἀποφασιστικὴ θὰ πνίξουμε κάθε λυπηρὸ συναισθημα, πού θὰ μᾶς γεννήσει ἢ δυστυχία τοῦ ἄλλου. Ἡ συμπόνια, ὁ οἶκτος μᾶς ὑπονομεύουν, κλονίζουν συθέμελα τὴν ὑπαρξή μας. Ἐμμεσα μᾶς ἀφαιροῦν τὴ δύναμη νὰ πραγματοποιήσουμε τοὺς σκοπούς μας. Ἡ μόνιμη διάθεση μας θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ χαρὰ, ἡ εὐχαρίστηση, ἡ ἰλαρότητα. Ἄλλως τε τὴ διάθεση αὐτὴ φυσικὰ χαρίζει ἢ καλλιέργεια τῆς διάνοιας, κάθε πνευματικὴ ἀπόλαυση. Ὅχι βέβαια πῶς πρέπει ν' ἀγνοοῦμε ὅλες τίς ἄλλες τέρφεις. Καλὸ εἶναι ὁμως νὰ μὴ φτάνουμε σὸν κόρο, πού, γεννώντας δυσάρεστα συναισθήματα, μᾶς ἀδυνατίζει.

Ἡ ἠθικὴ ζωὴ δὲ σταματᾶ ἐν τούτοις ἐδῶ. Γιὰ νὰ κορυφωθεί, χρειάζεται ἀκόμη μιὰ ἐντονη προσπάθεια. Ὅπως ἡ συγκρότηση τῆς ἐπιστήμης καὶ ὁ παρεπόμενος της σχηματισμὸς ἀκριβέστερων ἰδεῶν δὲν ἐμπόδισαν, ἀπεναντίας μάλιστα, παρακίνησαν τὸ φιλόσοφο νὰ κάνει τὸ κρίσιμο διαλεκτικὸ διάβημα γιὰ νὰ φτάσει στήν πηγὴ τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς δημιουργίας, ἔτσι καὶ ἡ ὠθησις τοῦ λογικοῦ, πού τὸν κάνει νὰ χαρίζεται σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ζητεῖ νὰ ὀλοκληρωθεῖ, νὰ κατασταλάξει σὸ φυσικὸ της τέρμα. Ποιά εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἠθικῆς; Δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν πραγμάτων, Ὅπως ἡ τελευταία αὐτὴ, πρέπει νὰ εἶναι ἀπόλυτη καὶ τὸ ἀπόλυτο δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι μοναδικό. Πηγὴ τῆς ἠθικῆς, καθὼς τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς δημιουργίας, εἶναι ἡ Οὐσία. Ἀλλὰ ἡ γνωστικὰ ἀπροσ-

διόριστη Ουσία παρουσιάζεται πολύ διαφορετική από την άποψη την ηθική. Κοπιαστική και κομματιαστική κατάκτηση της γνωστικής περιέργειας, μεταβάλλεται σε αρχή ανακούφισης κι' ευδαιμονίας. Η αινιγματώδης και συνταρακτική Ουσία γίνεται ο Θεός. Πρέπει όμως να τονιστεί άμέσως πώς ο Θεός του Σπινόζα δεν έχει τίποτε το κοινό με τις θεότητες των άπλοϊκών.

Όση πνευματική ένταση απαιτείται για τη βυθομέτρηση, που οδηγεί στην Ουσία, άλλη τόση έξαρση χρειάζεται για την ανακάλυψη του θείου.

Άλλά τί είναι ο Θεός του Σπινόζα; Ο φιλόσοφος προσπάθησε με κάθε τρόπο ν' αποφύγει τις συγχύσεις. Ειδικά ζήτησε να μην πέσει θύμα της τυραννικής ανθρωπομορφικής πρόληψης. Με δύναμη τόνοισε πώς ο Θεός ούτε σκέπτεται ούτε θέλει γιατί δεν είναι πρόσωπο. Τουτό όμως δεν τον εμποδίζει να μιλάει για την άπειρη νόηση του Θεού. Είναι αυτό αντίφαση; Όχι. Για το Σπινόζα, η σκέψη και η θέληση χαρακτηρίζουν τα πεπερασμένα πνεύματα. Ο Θεός στοχάζεται, μα όχι αναλυτικά, συλλογιστικά, όπως οι άνθρωποι, αλλά διαισθητικά, ολοκληρωτικά. Ο Θεός του Σπινόζα δεν είναι έξωτερικός ούτε υπερβατικός στο Σύμπαν. Δεν είναι αιτία χωριστή από το αίτιατό της. Είναι έσωτερικός στον Κόσμο χωρίς όμως να περιέχεται μέσα του. Δεν είναι αιτία του Σύμπαντος αλλά το όντολογικό άπεριόριστο ύπόστρωμα του.

Πώς ο φιλόσοφος παίρνει συνείδηση του θείου; Με τη διαίσθηση, τον άνωτατο βαθμό του λογικού. Η διαίσθηση δεν είναι άλλη σύλληψη, ένατένιση του θείου. Είναι βαθιά επικοινωνία, αδιάρρηκτη ένωση μ' αυτό. Η λογική και η επιστήμη τοποθετούν τον άνθρωπο μέσα στο Σύμπαν. Η μεταφυσική δίνει το μυστικό της δημιουργίας. Η ηθική, επιστέγασμα της φιλοσοφικής ζωής, αναλύει τον άνθρωπο μέσα στο θείο χαρίζοντας του την άπλυτη ψυχική γαλήνη και ευδαιμονία. Χάρη στην ηθική, ο άνθρωπος μετέχει του θείου χωρίς βέβαια να είναι Θεός—άπαράλλακτα όπως όλα τα πράγματα μετέχουν της Ουσίας χωρίς κανένα να είναι Ουσία. "Αν και επεισοδιακός τρόπος δυο ιδιοτήτων, της Ουσίας, του Θεού, κείται ότι είναι αιώνιος, ακατάλυτος στα δυο άπειρα και άφθαρτα συστατικά του. Σαν προσωρινός συνδυασμός της ύλης και του πνεύματος, είναι διαλυτός κι' εφήμερος. Σαν ύλη και πνεύμα, είναι ακατάλυτος κι' αιώνιος όπως ο ίδιος ο Θεός. Έτσι ο άνθρωπος λυτρώνεται από τον έμμηδενιστικό φόβο του θανάτου. Έτσι υψώνεται στην αντίληψη της αυθεντικής άθανασίας, που δεν έχει καμμία σχέση με την επιβίωση της ψυχής μετά το θάνατο. Οι πολλοί νομίζουν πώς το άτομο διατηρείται και ύστερα από αυτόν, μα ο φιλόσοφος ξέρει πώς το άτομο είναι κάτι παροδικό, πώς η άληθινή αιωνιότητα βρίσκεται μόνο μέσα στην Ουσία και τις ιδιότητες της. Η καρδιά του πλημμυρίζει από αγάπη για το Θεό, μόνιμη πηγή δημιουργίας. Μα όπως ο σπινοζικός Θεός δεν έχει τίποτε το κοινό με τις ανθρωπομορφικές θεότητες, έτσι και η αγάπη γι' αυτόν δε θυμίζει καθόλου την πρωτόγονη λατρεία των άπλοϊκών για κείνες. Οι πολλοί έχουν στοργή και σεβασμό για το Θεό γιατί θέλουν την προστασία και τις ευεργεσίες του,

γιατί τρέμουν την οργή του. Ο φιλόσοφος άγνοεί τέτοια ιδιοτελή συναισθήματα. Είναι άπεριόριστα άφροσιωμένος στο Θεό χωρίς όμως να περιμένει κανένα αντίλλαγμα. Η αγάπη του είναι ολότελα ξεαύλωμένη, διανοητική: amor intellectualis Dei. Ο φιλόσοφος ξέρει ότι ο Θεός δεν είναι πρόσωπο για να αισθάνεται, για να επιθυμεί, ν' αγαπά και να θυμώνει. Ο Θεός άγνοεί τα άτομα σαν άτομα, σα στιγμιαία φανερώματα δυο ιδιοτήτων του. Βέβαια τα κλείνει μέσα του γιατί είναι η άπόλυτη ολότητα μα ο στοχασμός του είναι άπειρος και τα πράγματα γι' αυτόν δεν υπάρχουν παρά sub specie aeternitatis. Ο Σπινόζας έχει συλλάβει τον άγνό, τον άπόλυτο τύπο της λατρείας. Η ένωση του ανθρώπου με το θείο είναι τόσο πλέρια ώστε ο άνθρωπος παύει να είναι κάτι ιδιαίτερο άπ' αυτό. Η αγάπη του ανθρώπου για το Θεό, διαρκής όπως ο ίδιος ο τρόπος, που αποτελεί ο άνθρωπος, γίνεται αγάπη του Θεού για τον εαυτό του.

Ο Σπινόζας είναι ο ίδρυτής της διανοητικής θρησκείας, της θρησκείας των στοχαστών και των φιλοσόφων. Ο Θεός του είναι έσωτερικός στον άνθρωπο, που άληθινά διανοείται. Βγαίνει από ένα ακατάπαντο σκάψιμο της συνείδησης του, από την ολότελα συγκεντρωτική ένδοσκόπηση του. Κι' εδώ ο Σπινόζας στάθηκε πιστότερος στο κήρυγμα του Ντεκάρτ από τον ίδιο τον Ντεκάρτ. Ο τελευταίος είχε άρκεστεί ν' ανακαλύψει μέσα του τα σημάδια του Θεού. Έφτασε να πειστεί για την ύπαρξη του για να δεχτεί άμέσως την αντίληψη, που τον παρουσιάζει έξωτερικό κι' υπερβατικό στον Κόσμο.

Ο θρύλος, που συστήνει το Σπινόζα για πανθειστή, δεν είναι λιγώτερο άβάσιμος από κείνον, που δέχονται οι ιστορικοϋλιστές και που τον θέλει ήγεμόνα των άθεϊστών. Ο Σπινόζας ξεπερνάει άπεριόριστα την άποψη του πανθειστή: όχι μόνο κανένα πράγμα χωριστά δεν ολοκληρώνει την Ουσία, το Θεό, άλλ' ούτε το ίδιο το Σύμπαν δεν είναι ο Θεός παρά δυο (οι μόνες προσιτές στη γνωστική μας ικανότητα) από τις άπειρες ιδιότητες του.

(Συνεχίζεται στο τέταρτο φύλλο της «Ιδέας»)

ΓΙΑΝΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

ΛΟΓΙΣΜΟΙ

Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι πὼς θὰ πεθάνουμε κάποτε. Τὸ ζήτημα, τὸ μεγάλο ζήτημα, εἶναι πὼς δὲν προφταίνουμε, ὅσο ζοῦμε, νὰ χρησιμοποιήσουμε καὶ νὰ χαροῦμε οὔτε τὸ ἓνα δέκατο ἀπὸ τὶς ἐμπνεύσεις μας τῆς κάθε καινούργιας μέρας. Τὸ πολὺ μεγαλύτερο μέρος τῶν ὀνείρων μας, τῶν πόθων μας, τῶν σχεδίων μας, νεκρώνονται γιὰ πάντα προτοῦ καλὰ-καλὰ συνειδητοποιηθῶνε, καὶ κουβαλοῦμε μέσα μας ἓνα ἀμέτρητο πλῆθος μικροῦς πεθαμένους, ποὺ δὲν ἔζησαν ποτέ!

*
**

Τὸ μισό μας τὸν καιρὸ τὸν περνοῦμε ὀνειροπολῶντας. Καὶ τὸν ἄλλον τὸ μισὸ ἀγωνιζόμαστε νὰ καταργοῦμε τὰ περισσότερα ὀνειρά μας γιὰ νὰ σώσουμε ἓνα ἢ δύο.

*
**

Κάθε φιλόδοξος τοῦ πνεύματος ἢ τῆς δράσης αἰσθάνεται, τουλάχιστο μιὰ φορὰ τῆς μέρας, τὴν ἀχρηστία καὶ τὴν ματαιότητα τῶν προσπαθειῶν του, ἀπαράλλαχτα ὅπως κάθε πιστὸς ἀμφιβάλλει κι' αὐτὸς κάθε μέρα γιὰ τὴν ὑπαρξη τοῦ θεοῦ του — φυσικὰ ὑπὸ τὸν ὄρο νὰ δουλεύει τὸ μυαλό. Δύσκολες στιγμές.

*
**

Ἐπάρχει μὲς στὴ φιλοδοξία πολὺς ἔρωτας. Ἡ δημιουργία, εἴπαμε, εἶναι

μιὰ προσφορά. Μὲ τὸ ἔργο σου χαρίζεις στοὺς ἄλλους, στὴν πλατιά καὶ ἀνώ-
νυμη μάζα, καὶ σ' ἐκείνους ποὺ δὲ γεννήθηκαν ἀκόμα, ὅ,τι πιὸ πολύτιμο
ἔχεις (ἢ νομίζεις πὼς ἔχεις) μὲς στὴν ψυχὴ σου. Σὲ σπρώχνει ἡ ἀνάγκη νὰ
δοθεῖς καὶ νὰ ἀγαπηθεῖς ὅσο τὸ δυνατό πιὸ πλέρια καὶ πιὸ βαθιά.

Μὰ καὶ τὸ ἀντίστροφο θεώρημα βγαίνει ἀληθινὸ: ὑπάρχει πολλὴ φιλο-
δοξία μὲς στὸν ἔρωτα. Γυρεύεις νὰ ἀποχτήσεις τὴν πιὸ ὁμορφη γυναίκα, τὴν
πιὸ διαλεχτή, τὴν πιὸ τέλεια, πρὸ παντὸς γιὰ νὰ ἱκανοποιήσεις τὸν ἑαυτὸ σου
(δὲ σοῦ τὸ ἀρνιῶμαι), μὰ καὶ γιὰ νὰ δείξεις στὸ σύμπαν ὅτι εἶσαι ἀνώτερος
ἀπὸ τοὺς συνανθρώπους σου— ἢ τουλάχιστο γιὰ νὰ πείσεις τὸν ἑαυτὸ σου
πὼς εἶσαι ἀνώτερός τους.

*
**

«Δυὸ δυνάμεις σέρνουνε τὸν κόσμον: ἡ πείνα καὶ ὁ ἔρωτας» λέει ὁ ἄλ-
λος. Στὸ κάθε σκέλος αὐτοῦ τοῦ ἀφορισμοῦ ὁ Μάρξ κι' ὁ Φρόυντ στηρίζανε
δυὸ μονόπλευρες κοσμοθεωρίες.

Ξεχάσανε ὅλοι τους τὴ φιλοδοξία.

*
**

Οἱ μικροὶ ἄνθρωποι μισοῦν τὴ φιλοδοξία μὲ πάθος, μὲ μανία, μὲ κί-
τρινη λύσσα. Δὲν τὴ συγχωροῦν ποτέ. Ἀκόμα καὶ σὰν τῆς γλύφουνε τὰ
πόδια, στὰ βάθη τῆς ψυχῆς τους εὔχονται τὸ χαμό της. Τὴ δέχονται σὰ
δὲν μποροῦν νὰ κάνουν ἄλλιῶς, ὅταν ἡ φιλοδοξία τοὺς ἐπιβάλλει τὸ σεβα-
σμὸ μὲ τὸ βούρδουλα τοῦ πνεύματος ἢ μὲ τὸν ἄλλο βούρδουλα, τὸν πραγ-
ματικὸ. Τότε χειροκροτοῦν ἀπὸ φόβο ἢ ἀπὸ ὑστεροβουλία ἢ γιὰ νὰ δείξουνε
πὼς εἶναι ἐνήμεροι καὶ ἱκανοὶ νὰ καταλάβουνε τὰ ἔργα τῆς φιλοδοξίας. Καὶ
μαλώνουν ἀναμεταξύ τους ποιοὺς καταλαβαίνει καλύτερα καὶ ποιοὺς χειροκρο-
τεῖ δυνατότερα. Μὰ ὅταν ἡ φιλοδοξία σπάσει τὰ μούτρα της καὶ δὲν τοὺς
πτοεῖ πιά, τότε πέφτουν ἀπάνω της, σὰν τὰ σκυλλιά, νὰ τὴν ξεσκίσουν καὶ
νὰ τὴν κοπρίσουν. Στὸς ἀποτυχημένους φιλόδοξους ξεσπᾶνε τὸ μῖσος ποὺ
αἰσθάνονται γιὰ τοὺς νικητές.

*
**

* *

Ἡ φιλοδοξία: ένας αγώνας λυσιπασμένος, ακατάπαυστος και υπόκωφος ἐναντίον τοῦ θανάτου και τῆς μοιραίας λήθης τῶν πάντων.

* *

—Τί θὰ πεῖ δόξα; ρωτᾷ ὁ ἄλλος.

—Δόξα θὰ πεῖ νὰ μὴν πεθάνεις. Αὐτὸ θὰ πεῖ κι' ἄλλο τίποτα. Νὰ παλέψεις μετὰ τὸ Χάρο και νὰ τὸν νικήσεις, σὰν τὸ Διγενὴ στὰ Μαρμαρένια Ἰαλῶνια. Νὰ ἐξακολουθήσεις νὰ δίνεις μετὰ τὸ θάνατο τοῦ κορμιοῦ σου. Νὰ σὲ γνωρίσουν, νὰ σὲ νιώσουν και νὰ σ' ἀγαπήσουν ἐκεῖνοι ποὺ δὲ γεννήθηκαν ἀκόμα. Νὰ χυθῆς ὀλόψυχα, γενναϊόκαρδα και πλουσιόπαροχα, μὲς στὸ ποτάμι τῶν γενεῶν. Πρὸς τὸ ἄπειρο τοῦ μέλλοντος. Αὐτὸ κι' ἄλλο τίποτα.

—Μὰ κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ξέρει ἀπὸ πρὶν, λέει ὁ ἄλλος.

—Ὅλοι τὸ ἤξεραν ἀπὸ πρὶν, φίλε μου. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἀλιτήριοι τὸ ἤξεραν μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα. Ἀπὸ κάπου τὸ ἄκουσαν και τὸ ἤξεραν, οἱ ἄθλιοι. Κάποια φωνὴ ἄκουσαν, ποὺ δὲ λέει ψέματα. Κάποια φωνή . . .

—Μὰ τότε γιατί πασχίζουν τόσο και τόσο δυστυχισμένοι ἄνθρωποι και τυραννιοῦνται ἄσκοπα και γελοῦνε τὸν ἑαυτὸ τους, ἀφοῦ ὑπάρχει αὐτὸ τὸ τεκμήριο κι' ὁ καθένας μπορεῖ νὰ ξέρει ἀπὸ πρὶν;

—Σ' αὐτὸ τὸ παιχνίδι κανεὶς δὲ γελιέται πολὺν καιρὸ. Γελοῦνε τοὺς ἄλλους, μὰ ὄχι τὸν ἑαυτὸ τους. Αὐτοὶ ποὺ πασχίζουν γιὰ τὴ δόξα και δὲν τὴ φτάνουν ποτέ, κι' αὐτοὶ τὸ ἤξεραν ἀπὸ πρὶν πὼς δὲ θὰ τὴ φτάσουνε. Μὰ δὲν μποροῦσαν νὰ κάνουν, ἄλλιως. Ὅλοι οἱ ἐραστές τῆς δόξας γνωρίζουν ἀπὸ νωρὴς τὴν τύχη ποὺ τοὺς περιμένει. Κι' ὅλοι ἀγαποῦνε τὴν τύχη τους.

* *

Κάνε τὸν ἔρωτα, ὅταν σοῦ λαχαίνει ἡ εὐκαιρία, δίχως νὰ τὸ πολυσυλλογίζεσαι. Σὰν ἀρχίσει ἡ συλλογή, βλαστήματα!

Κάνε τὸν ἔρωτα και τράβα τὸ δρόμο σου. Καὶ μὴ γυρνᾷς πίσω σου νὰ δεῖς. Καὶ ποτέ μὴν παραπονιέσαι γιατί, σ' αὐτὴν τὴν ὑπόθεση, κανεὶς δὲ φταίει ἀληθινά. Ἄν καλοεξετάσεις τὰ πράγματα, θὰ δεῖς πὼς ὅλοι τους κι' ὅλες τους ἔχουνε πάντα κάποιον δίκιο.

Κάθε φορὰ ποὺ γίνεαι λίγος ἔρωτας σκέψου πὼς δὲν μποροῦσε νὰ γίνεαι καλύτερα. Φεύγα και μὴν τὸ ξανασυλλογίζεσαι.

* *

Δὲν ξέρω στὸν κόσμο τίποτα πιὸ συγκινητικὸ ἀπὸ τὸ θέαμα τῆς νιότης, σὰν ξεκινᾷ, πρώτη φορὰ, γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ζωῆς. Τὴ σκεπάζει, θαρρεῖς, ἀκόμα, κάποια πάχνη ἀνημπορίας και ἀσυναρτησίας, κάποια θολὴ ἀτμόσφαιρα ἀκαταστάλαχτων πόθων και ἀνεραμάτιστων ἰδανικῶν. Κοπάδι ἐλπίδες, θαλασσοπούλια, φτερουγίζουν ὀλόγυρα, μὲς στὸ θαμπὸ φῶς και στὶς δροσερὲς πνοὲς τῆς χαραυγῆς, παίζουν και χτυπιοῦνται χαρμόσυνα, ἢ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη, γυρεύοντας τὸ δρόμο τους. Κ' ἴσια μπροστὰ ὁ κόσμος, ὁ μεγάλος κόσμος, πάντα καινούργιος και ἀνεξάντλητος, ὀρθάνοιχτος διάπλατα, ποὺ προσμένει, ποὺ λαχταρᾷ και καλεῖ τοὺς κατακτητές. Ὅλα ἄφθαρτα, ὅλα ἀγνά, σ' αὐτὴν τὴν θεῖα στιγμή τῆς ἀπαρσης, ὅλα δυνατά!

Γιὰ τὸ ψωμί, γιὰ τίς ἰδέες, γιὰ τὴ δόξα. . . Μπροστὰ! Ὅλοι μαζί, ὅσοι πᾶνε κι' ὅσοι μένουν!

* *

Στὴν ἀρχὴ κάθε ἀληθινῆς δημιουργίας ὑπάρχει πάντα μιὰ αὐθόρμητη συγκίνηση, ἓνα σκίρτημα, ἓνα ξεχείλισμα τῆς καρδιάς, μυστηριακὸ πλεόνασμα ζωικῶν δυνάμεων, ποὺ χύνεται μοναχό του, τὴν ὥρα ποὺ θέλει αὐτό, και καμμιὰ ἐξωτερικὴ πίεση δὲν μπορεῖ νὰ τὸ σταματήσει. Σὰν τὴ λάβα, ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὸν κρατῆρα ἀκατάσχετο ποτάμι φωτιᾶς, προτοῦ γίνεαι πέτρα.

Τὸ επικαλοῦνται ὅλοι κάθε μέρα χωρὶς νὰ καταλαβαίνουν περὶ τίνος ἀκριβῶς πρόκειται, γιὰ τοῦτο και ἀγνοοῦν τὴ συνέχεια αὐτῆς τῆς ὑπόθεσης. Τὸ σκίρτημα τῆς καρδιάς εἶναι βέβαια ἡ ἀρχὴ τοῦ παντός, ἢ μόνη γνήσια πηγή, και δίχως αὐτὸ τίποτα ὄραιο, τίποτα ἀληθινό, τίποτα μεγάλο δὲν ἔγινε μήτε θὰ γίνεαι. Μὰ τὸ σκίρτημα δὲν ἀρκεῖ. Ἡ λάβα πρέπει νὰ γίνεαι πέτρα, εἰδεμὴ δὲ χρησιμεύει σὲ τίποτα. Πέτρα βαριά και στερεή, ποὺ νὰ ἀντέχει στὸ πέρασμα τοῦ χρόνου. Εἰδεμὴ, verba volant. . .

Πολλοὶ ἄνθρωποι ἔχουν συχνὰ ἐξάρσεις και ὑπέροχες ἐμπνεύσεις. Τὸ σκίρτημα τῆς καρδιάς δὲν εἶναι τόσο σπάνιο ὅσο μᾶς ἀρέσει νὰ λέμε. Ἄλλα πράγματα εἶναι σπάνια, ἢ συγκέντρωση τῶν δυνάμεων, ἢ αὐστηρὴ αυτοπειθαρχία, ἢ ἱκανότητα τῆς χρησιμοποίησης τῶν συγκινήσεων. Γιὰ τοῦτο λίγοι, τρομερὰ λίγοι εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ κατορθώνουνε νὰ ἐκμεταλλευ-

τοῦνε τὰ δῶρα τῶν θεῶν. Οἱ περισσότεροι τὰ ἀφήνουν νὰ διαλυθῶν σὰν καπνός, ἀπὸ ἀνικανότητα, ἀβουλία, ἀτολμία, ἀνία, τεμπελιά, κ' ὕστερα ψευτοπαρηγοριοῦνται κατηγορώντας τὸ περιβάλλον τους, τὸ ἔθνος τους ἢ τὸν αἰῶνα τους γιὰ τὴν ἀτομικὴ τους ἀποτυχία. Ὁ ἀληθινὸς δημιουργὸς μετατρέπει τὴν ἱερὴ φωτιά σὲ ἔργο χεροπιαστὸ καὶ γερὸ μὲ τὸ πνεῦμα τῆς τάξης καὶ τῆς οἰκονομίας, μὲ τὴν ψυχραιμία, τὴν ἐργατικότητα, τὴν ὀξυδέρχεια καὶ τὴν ὑπομονή, πού χαρακτηρίζουν τοὺς συνειτούς, τοὺς πεζοὺς ἐπαγγελματίες. «An emotion recollected in tranquillity» λέει ὁ Ἄγγλος στοχαστής. Γιὰ τοῦτο σχεδὸν ὅλοι οἱ πνευματικοὶ δημιουργοί, ἀκόμα κ' οἱ πρὸ ἀνήσυχτοι κ' οἱ πρὸ ἐπαναστατημένοι κ' οἱ πρὸ παλαβοί, μοιάζουν ἄνθρωποι πολυάσχολοι, ρουτινιέρηδες, βαρετοὶ καὶ μᾶλλον χοντροκέφαλοι. Γιὰ τοῦτο δὲν ἔχω μεγάλη ἐμπιστοσύνη στὰ πολὺ γυαλιστερά πνεύματα καὶ στίς πολὺ διαχυτικὰς ἐξάρσεις.

* * *

Αἰσθάνουμαι πὸς οἱ Κυκλάδες μας εἶναι ἡ πρὸ ὁμορφῆ γωνιά τῆς Γῆς. Πάρος, Νάξος, Τήνος, Μύκονος, Σαντορίνη, μυροβόλα ὀνόματα, αἰθέριες εἰκόνες, ἀγνὲς ἰδέες . . . Κανένα βάρος, κανένα περιττὸ στολίδι, οἱ πρὸ ἀπλῆς γραμμῆς, τὰ πρὸ ἀπλὰ χρώματα, φῶς—λαμπρό, ἀκατανίκητο φῶς τῶν ἀκτῶν τοῦ Αἰγαίου. Κανένα λίπος στὴ φύση, κανένα λίγωμα στὴν καρδιά. Πνεῦμα. Ἐκεῖ τὰ πάντα εἶναι πνεῦμα, ἄδολο, ἐντατικό, ἐλεύθερο, πειθαρχημένο στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του . . . Ἴσορροπία καὶ γαλήνη τῆς ἀτρωτῆς δύναμης. Ἀπλότητα τῆς ὑπέροχης σοφίας. Λιτότητα καὶ διαύγεια τῆς ὑπέροχης ὁμορφιάς.

Κ' ἡ θάλασσα παντοῦ, ὅπου γυρίσεις νὰ δεῖς, ἡ μεγάλη θάλασσα, ταραγμένη, παθιασμένη, βασανισμένη ἀκατάπανστα ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό της— ἡ θάλασσα πρὸς τὸ ἄπειρο... Ὡ κραυγὲς τῆς θάλασσας, τὴ νύχτα, στὰ ἐρημικὰ ἀκρογιάλια, κραυγὲς ὀδύνης, κραυγὲς λαχτάρας, κραυγὲς θριάμβου! Δάκρυα ἐνθουσιασμοῦ. Κάθαρη τῆς ψυχῆς.

1932

ΓΙΩΡΓΟΣ ΘΕΟΤΟΚΑΣ

Κ. ΤΣΑΤΣΟΥ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΔΕΑ ΣΤΟΝ ΠΑΛΑΜΙΚΟ ΔΩΔΕΚΑΛΟΓΟ

II

Στὸ θάνατο τοῦ ἀρχαίου κόσμου γίνεται τὸ πρῶτο συναπάντημα τοῦ Γύφτου μὲ τὴν Ἑλλάδα, στὸ θάνατο τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου τὸ δεύτερο ἢ καλλίτερα, στὸ θάνατο τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος τὸ πρῶτο, στὸ θάνατο τοῦ ἑλληνικοῦ ἠρωϊσμοῦ τὸ δεύτερο. Οἱ ἀκρίτες καὶ οἱ σχολαστικοί, κράτησαν ἀκόμα ὅ,τι ἀπόμεινεν ἑλληνικό, τὸ μεσαιῶνά μας δλόκληρο. Οἱ σχολαστικοὶ χίλια χρόνια φύλαξαν καὶ διέσωσαν μερικὲς σπιθὲς ἀπὸ τὴν ἀρχαία φωτιά. Οἱ ἀκρίτες χίλια χρόνια φύλαξαν, καὶ μόνο σπιθαμὴ μὲ σπιθαμὴ παράδωσαν τὸ ἑλληνικὸ χῶμα.

Διάλεξε ὁ ποιητὴς τὰ δύο σταυροδρόμια ὅπου συγκρούσθηκαν ὅλοι αὐτοὶ οἱ καλοὶ καὶ οἱ κακοὶ ἄνεμοι τῆς φυλῆς μας. Καὶ εἶδαμε τὴν ὥρα τὴ θλιβερή, ὅπου κυνηγημένοι ἀπὸ τὸν Κατακτητὴ οἱ ἴδιοι οἱ Ἕλληνες ἀναγκάζονταν νὰ μεταφέρουν ἀλλοῦ τοὺς θησαυροὺς των, σὲ ἄλλες χῶρες καὶ σὲ ἄλλα χέρια, γιὰ τὴν δικὰ τους δὲν εἶχαν πιά τὴ δύναμη νὰ τοὺς προστατεύσουν. Καὶ θὰ δοῦμε τώρα τὴ στιγμὴ ὅπου οὔτε τὸ χῶμα των πιά δὲν ἤξαιραν νὰ προασπίσουν, γιὰ εἶχε σβύσει μέσα των τὸ φῶς τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς.

* * *

Ὁ Γύφτος δὲ ζεῖ μὲ τοὺς ἀνθρώπους· εἶναι μεγαλείτερος καὶ βαθύτερος ἀπ' αὐτούς. Ζεῖ μὲ τοὺς αἰετούς, τὰ λιοντάρια καὶ τ' ἀπόκρυφα βιβλία σὲ κάποια κορφή. Σὰν τὸν Ζαρατούστρα ζεῖ καὶ φαίνεται καὶ ἐδῶ, μὰ καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα τοῦ Δωδεκάλογου, πὸς πῆρε ἀπὸ ἐκεῖνον κάποια ἀνταύγεια. Σὰν τὸν Ζαρατούστρα κάποτε κατεβαίνει κι' αὐτὸς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, μέσ' στὸν Τσίρκο τὸν μαρμαροστολισμένο.

Πλούσιος σ' ὁμορφίαν εἶναι ὁ μέγας Τσίρκος, κι' ἀμέτρητα τ' ἀγάλματά του.

Καί γιομίζουνε τὰ πλάτια
καὶ ξαφνίζουνε τὰ ὕψη,
στῦλοι, πύργοι, θεοὶ καὶ ἀνθρώποι,
χιλίες μύριες ζωές, πού ζοῦνε,
καὶ χαλκὲς καὶ μαρμαρένιες
καὶ στοῦ ἑλέφαντα τὴ χάρη,
καὶ στ' ὀλάκριβο χρυσάφι
καὶ σὲ κάθε τι πού λάμπει
καὶ σκληρὸ εἶναι καὶ κρατιέται
ξένο, ἀσάλευτο, καὶ πού εἶναι
Σοφία κ' αἰνίγμα καὶ τέχνη (106).

Μιά περιγραφή ποτὲ δὲ θὰ μᾶς ἔμπαζε τόσο βαθιὰ στοῦ ἀγάλματος τὴν ὁμορφιά. Δὲν περιγράφει ἐδῶ ὁ ποιητής, ἀλλὰ ξεχωρίζει τὰ ἀγάλματα ἀπὸ κάθε τι ἄλλο πού ὑπάρχει στὸν κόσμον γύρω. Μέσα στὴν ὁμορφιά τοῦ πλήθους, ἐκεῖ στὸν τσίρκο, στὴ θολοῦρα ὅλης τῆς ζωῆς, τὸ ἀγαλμα προβάλλει καλοχαραγμένο καὶ λάμπει καὶ εἶναι σκληρὸ καὶ κρατιέται «ξένο» ἀπὸ τὸ γύρω κόσμον καὶ «ἀσάλευτο» μέσ' τὴν αἰώνια ροή. Καὶ φαντάζει μέσ' στοὺς ἀνθρώπους, σὰν πνεῦμα ἀνώτερο, μὰ πού ἡ σιωπηλὴ σοφία του εἶναι αἰνίγμα, ἂν καὶ εἶναι βέβαιη ἡ ὁμορφιά της. Πόσα πρέπει νὰ πεῖ ὁ πεζὸς νοῦς γιὰ ν' ἀποδώσει τὸν ἴσκιον τοῦ ποιητικοῦ νοήματος!

Κάτω ἀπὸ τ' ἀγάλματα καὶ ἀνάμεσα μαζώνεται τὸ πλῆθος τῶν ἀρχόντων καὶ τοῦ ὄχλου. Κι' ἀπ' ὅλους πού μαζεύονται, μονάχα μιὰ χούφτα λεβέντες ξεχωρίζουν, πεζεμένοι πλάι στὰ φαριά τους. Καὶ ὡς τοὺς εἶδε ὁ Γύφτος «ἀφαιρεμένα ν' ἀκουμπᾶν στὰ βένετα κοντάρια τὰ κορμιά τους, ἀνατρίχιασε». Ἦταν οἱ Ἀκρίτες. Μονάχα αὐτοὶ μέσ' στὴν ἀθλιότητα. Ὁ Ρήγας γελοῦσε μὲ τοὺς παληάτσους καὶ τοὺς νάνους, καὶ οἱ αὐλικοὶ τὰ μεθοκόπια γύρευαν καὶ ὁ λαὸς θαύμαζε καὶ φθονοῦσε. Βένετοι καὶ Πράσινοι πρόσμεναν τὴν ὥρα τῆς ἀρματοδρομίας. Ὁ Γύφτος, προφήτης, ὑψωμένος ἀπάνω ἀπὸ τὸ λαό, κλείνει στὴ ματιὰ του ὅλη τὴν ἀθλία χλαοὴ τοῦ τσίρκου καὶ ὀλοτρόγυρα βλέπει τὴν Πόλη καὶ πῶς πέρα τὸ γλαυκονήσια καὶ «τὴν Ἀφροδίτη τῶν γιαιῶν» τὴν Προποντίδα. Κι' ἀνατρίχιασε ὁ προφήτης. Ξάφνου, βλέπει τὸν Πύργο τὸ φωσφόρο,

Νὰ φλογίζεται, ν' ἀνάφτη,
τὶς φωτιές ὅλες ν' ἀνάφτη
ν' ἀνεβαίνουν οἱ φωτιές του,
νὰ τινάζωνται, νὰ τρέμουν
καὶ στὸν ἥλιον νὰ φαντάζουν
μαῦρες γλώσσες πού μιλάνε
καὶ εἶναι γλώσσες πού μὴνᾶνε

πὼς τὸ πάτησε τὸ χῶμα
τῶν Ἑλλήνων καὶ πὼς μπῆκε
καὶ τραβάει μπροστὰ καὶ φτάνει. . .
Ὁ πιστὸς τοῦ Μωχαμέτη
τοῦ Κυρίου Θυμός, ἡ μοῖρα
καὶ ἡ κατάρα τῶν Ἑλλήνων,
Στ' ἄρματα, στ' ἄρματα! ὁ Τοῦρκος! (109)

Μέσα στοὺς πάντα ἀπὸ κάποια ἀνησυχία καὶ κάποια ὀργὴ ταραγμένους στίχους τοῦ Δωδεκάλογου ἔπρεπε αὐτὸς ὁ τόσο γνώριμος στὴ φυλὴ μας αἰφρονοϊασμὸς νὰ ξεχωρίζει. Κινδυνεύουν αὐτοὶ οἱ στίχοι νὰ φαντοῦν σὰν ὑπερβολικὰ ἐπαναληπτικοί, κουραστικοί, ἔτσι βαλμένοι ἀπὸ ποιητικὴ φούρια ἢ ἀφρονοϊα. Θάθελα μόνο νὰ πῶ, πὼς οἱ στίχοι αὐτοὶ ἀρμονίζονται μὲ τὸ συνολικὸ ἔπος τοῦ Δωδεκάλογου, πὼς ἐκεῖνο πού θέλησε ὁ ποιητής, τὴ βία, τὸ ξαφνιασμα, τὸν τρόμον, τὰ λένε ὅλα οἱ μαῦρες γλώσσες τῆς φωτιάς — εἶναι μέρα — πού τινάζονται καὶ τρέμουν στὸν ἥλιον. Ὁ ὀρθμὸς ἀποκλειστικὰ δίνει νόημα σ' αὐτοὺς τοὺς στίχους. Τὰ ἄλλα τὰ στοιχεῖα στὸ ρυθμὸν ὑπηρετοῦν. «Τοῦ Κυρίου Θυμός, ἡ μοῖρα καὶ ἡ κατάρα τῶν Ἑλλήνων» καὶ λέει ὁ Λογοθέτης στὸ Βασιλιά: «Καρτεροῦμε, ἡ προσταγὴ σου» (110). Καὶ ὁ Βασιλιάς, τοῦ Τσίρκου ὁ βασιλιάς, τριγυρισμένος ἀπὸ ἄλογα καὶ ἀρματηλάτες, ντυμένος τὸ εἰρηνικὸ σκαραμάγκι, τραγουδιστὰ ἀντιλέγει: «Τίποτε δὲν δύναται νὰ κλείσῃ τὴν ὀρμὴ μου, τὴ χαρὰ μου, τὴ γιορτὴ». Ὁ Βασιλιάς θέλει νὰ παίξει μὲ τ' ἄλογα του. Καὶ προστάζει νὰ συντρίψουν τὸ φάρο τὸν ἐνοχλητὴ, τὸ στεγνὸ μνηστὴ τοῦ κινδύνου.

Στὰ λόγια του δὲν ὑπάρχει ἡ ἀληθινὴ γαλήνη, δὲν ὑπάρχει κανένα εὐδαιμονιστικὸ ἔπος ὑπάρχει ἡ χαμηλότατη ἐπιπολαιότητα τοῦ μικρόψυχου. Μετὰ τὰ λόγια, σκληρὰ καὶ πονεμένα, τοῦ συνειδητοῦ ἀνθρώπου, πού ξαίρει τί συμβαίνει γύρω του, ξεχεται ἡ ἀσκήμια τῆς ζωῆς, πού δὲν ξαίρει τὸν πόνο καὶ τὸ μόχθον, πού δὲν ξαίρει τὴν ἀγάπη, μέρα μὲ τὴ μέρα γλιστρώντας χωρὶς δικαίωση καὶ χωρὶς σκοπὸ. Καὶ εἶναι ἡ ἀσκήμια αὐτὴ ντυμένη μὲ χρυσὰ κεντήματα, μὲ τὴ χάρη τοῦ ἱππηλάτη, μὲ τὴ γλύκα τοῦ ἀρχοντικοῦ, μὲ τὴ μελωδία τοῦ ὀρθμοῦ καὶ τοῦ στίχου. Μοῦ φαίνεται κάποτε πὼς ἡ ζωὴ εἶναι τόσο ὠραία, ὥστε καὶ στὶς ἀσχημότερες τῆς στιγμῆς νὰ μπορεῖ ὁ καλλιτέχνης νὰ ξεθάψῃ θησαυρούς. Μ' αὐτὴ τὴ σκέψη ἴσως καὶ ὄχι βέβαια μὲ τὴ νατουραλιστικὴ σκέψη τῆς πιστῆς ἀπόδοσης τῆς ἀλήθειας, πρέπει νὰ ξεγηθεῖ ἡ αἰσθητικὴ ἀξία τοῦ Ἰάγου, τοῦ Θεοσίτη, τοῦ σκορπιστοῦ καὶ τοῦ βούρκου ἀκόμα. Καὶ εἶναι ὁ θησαυρὸς αὐτὸς σύμβολο. Τὸ σύμβολο πού κρύβεται στὸ ἄσχημον ἀντικείμενον εἶναι ὠραῖο, ἀξιαγάπητο. «Ὁ,τι δὲν ἀγαποῦμε, δὲν ὑπάρχει», λέει κάπου ὁ ποιητής μας.

Μὰ γιὰ νὰ δλοκληρωθεῖ τοῦ ξεπεσμοῦ ἡ εἰκόνα δὲν ἔφτανε ὁ ροδοστεφανωμένος ῥηγάριος. Ἐπρεπε καὶ τὸ συνάφι νὰ ζωγραφιστεῖ. Ἐπρεπε νὰ

φανεί πώς είναι πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ὁ ξεπεσμός κάθε ἀγάπης, κάθε ἰδανικοῦ. Καί αὐτὸ τὸ δείχνει ὁ ποιητὴς μὲ τὰ λόγια τῶν Πράσινων καὶ τῶν Βένετων. Τὴν αὐταπάτη τῶν πολιτῶν ποὺ στὴν ἐπιφανειακὴ διατήρηση τῆς ἀρχαίας δυνάμει ἀναπαύονταν ἀκόμα καὶ μὲ τὴν περασμένη τους χλιδὴ παιζογελοῦσαν, ζωγραφίζει ὁ ποιητὴς. Παίζαν τοὺς ἀρχόντες τοῦ κόσμου, ποὺ οὔτε νὰ δουλέψουν, οὔτε νὰ στοχαστοῦν χρειάζεται, γιατί ἔχουν οἱ πρόγονοι δουλέψει καὶ στοχαστεῖ γι' αὐτοὺς καὶ δὲν ἐνοιωθῶν πὼς ἡ ἀποθήκη τῶν παλιῶν δυνάμεων εἶχαν ἐξαντληθεῖ καὶ εἶχε σημάνει ἡ ὥρα τῆς κρίσης. Ἡ ἀυλοκολακεία ἢ καὶ ἡ ἀντίστοιχη ὀχλοκολακεία δὲν παύει νὰ σέρνει τὸ σάλιο τῆς σ' αὐτὲς ἀπάνω τις ἐποχῆς. Μὰ καὶ ἡ τραγικὴ εἰρωνεία τῆς αἰσιοδοξίας τῶν ἐπομοθάντων ποὺ κάποτε δὲ βλέπουν καὶ πῶς συχνὰ ἀποφεύγουν νὰ δοῦν, δὲ λείπει ἀπὸ μιὰ τέτοια συγκυρία. Ἄς μὴν πάει μὲ τοὺς ἀκρίτες μακριά, ἄς μὴν πάει ψηλὰ ὁ Βασιλιάς. Κοντὰ μου ἄς σταθεῖ γιὰ νὰ ἀπολάψω τὴν ὁμορφιά του, λέει ἡ Βασιλίδα ἢ πόρνη καὶ τοῦ δείχνει καὶ ὑψώνει μπροστά του τὶς μύριες χάρεις τῆς, σὰ στήθια γυμνά. «Ἐλα, τίς δυὸ τίς ὁμορφιές μας ταιριάζοντας, νὰ τίς χαροῦμε» (112). Καὶ τὸν καλεῖ μεσ' σ' ἄπαρτα μουράγια τῆς σὰν στῆς ἡδονῆς τὸ κρεβάτι καὶ τὸν διαβεβαιώνει πὼς τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ ἀνησυχήσει τὴν ἡδονή τους.

Κάθε λαὸς ἔχει καὶ μιὰ τέτοια ὥρα ἀσυνειδησίας, κρίσιμη γιὰ τὴν ὅλη του ζωὴ. Σ' αὐτὴν τὴν ὥρα ἔπρεπε ὁ Γύφτος νὰ δεῖ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ ποιητὴς διάλεξε, ὅπως ἔπρεπε νὰ διαλέξει. Ἡ σύλληψη μερικῶν τέτοιων στιγμῶν μᾶς δίνει βαθύτερο τὸ νόημα τῆς ἱστορίας παρὰ τὸ ἀράδιασμα ὅλων τῶν χρόνων.

Αὐτὲς οἱ ἱστορικὲς καμπὲς δὲν εἶναι τοῦ σήμερα ἢ τοῦ αὔριο μόνο· ξαναγυρίζουν πάντα στὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων. Εἶναι κάτι αἰώνιο σὰν τὴν ἱστορία. Καὶ ὁ Γύφτος δὲ βλέπει τὴν Ἑλλάδα σὰν κάτι σχετικό, δικό του, μὰ βλέπει μέσα τῆς μιὰ τραγικότητα τῆς παντοτεινῆς ἱστορικῆς μοίρας, τίς περιπέτειες τοῦ μοιραίου ξεπεσμοῦ κάθε μεγάλου ἱστορικοῦ ἔργου, τὸν ξεπεσμό ποὺ ἔχει τὴν αἰτία του στὸν ἠθικὸ θάνατο τῶν ἀνθρώπων. Παριστάνει αὐτὸ τὸ δράμα ὁ ποιητὴς μὲ τὴν παλλακίδα τὴν Πολιτεία καὶ τὸν γλεντοκόπο Βασιλιά (σελ. 113).

Σ' αὐτοὺς ἀγνάντια τοποθετεῖ περίτεχνα ὁ ποιητὴς τὰ τελευταῖα ἀπομεινάκια ὑψους ποὺ ξεφυτρώνουν ἀκόμα στὶς ὥρες τοῦ ξεπεσμοῦ τῶν μεγάλων ἱστορικῶν λαῶν· τοὺς Ἀκρίτες. Εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ συνόδευαν στὶς νίκες τοῦ Βουλγαροκτόνου καὶ ποὺ ξεχωριστὰ τοὺς ὑμνήσε στὴ Φλογέρα ὁ ποιητὴς. Αὐτοὶ βλέπουν τὸ ἀσυγκράτητο κατέβασμα πρὸς τὸ χαμὸ καὶ τὸ ἀναμετροῦν μὲ τοὺς φάρους ποὺ σβύνουν. Παντοῦ πρὶν οἱ φωτεινοὶ μηνυτὲς ἐρηγοροῦσαν. Σιγὰ σιγὰ λιγότεψαν καὶ τὸ στεγνὸ τὸ φάρο τὸν ἔσβυσε ὁ Βασιλιάς. Καὶ τώρα «Ὅλα τὰ χέρια εἶναι παρμένα κι' ὅλα τὰ μάτια εἶναι κλειστά» (114).

Σὰ σύμβολο τῆς καταστροφῆς καὶ σὰν ἐπισφράγισμα ἔρχεται ὁ θάνατος τοῦ Διγενῆ καὶ τὸ γκρέμισμα τοῦ Πύργου του.

Σφάλιστηκε ἀπ' τὸ χάρο πάει
τῆς Ρωμιούνης ἢ καρδιά (115)

Ἔτσι ὀνομάζεται ὁ Διγενῆς.

Συνηθίζει ὁ ποιητὴς νὰ συγκεντρώνει τελικὰ τὴ ματιὰ του σὲ μιὰ πράξη ἢ σ' ἓνα γεγονός ποὺ γίνεται σύμβολο ὅλων τῶν ἄλλων. Τέτοιος εἶναι ἐδῶ ὁ θάνατος τοῦ Διγενῆ καὶ ὁ χαμὸς τοῦ Πύργου, ὁποῦθε μποροῦσε νὰ δεῖ καὶ οἱ ἄλλοι τὶς χῶρες ποὺ ἔχει χάσει ἢ Ρωμιούνη. Τὸ τραγοῦδι τῶν Ἀκριτῶν τὸ καίει ὁ θυμὸς τοῦ δίκαιου καὶ τὸ δέρνει ἢ ντροπὴ τῆς ἡττας. Μονάχα οἱ ἡρώες πονοῦν γιὰ τὴν ἡττα.

* *

Ὁ Γύφτος ὁ προφήτης ἀπὸ ἓνα ὑψωμα, ποὺ ὅσο προβαίνομε φαίνεται καὶ ψηλότερο, ἀκούει τὸ χαμὸ καὶ τὸν βλέπει. Ἔχει κι' ὄλας δεῖ τὸ θάνατο τῶν Ἀθάντων καὶ τῶν Ὁραίων. Ἀπὸ πέρα ἢ Ἀραπιά πλακώνει. Καὶ θλίβεται γιατί εἶναι ἕλληνας ὁ Γύφτος καὶ γιατί πεθαίνει ἢ μεγάλη Μητέρα τῶν Ἀθάντων καὶ τῶν Ὁραίων.

Μέσ' στὶς παινεμένες χῶρες, Χώρα παινεμένη,
Θᾶρθη κι' ἡ ὥρα καὶ θὰ πέσης,
Κι ἀπὸ σέν' ἀπάνω ἢ Φῆμη τὸ στεγνὸ
Τὸ σάλπισμά τῆς θὰ σαλπίσῃ. (116)

Μὲ τὸν πλατὺ ρυθμὸ τῶν κυμάτων τῆς ἀνοιχτῆς θάλασσας κυλάει ὁ προφητικὸς λόγος. Ὁ ποιητὴς, λένε, ὁ τεχνίτης ξαίρει νὰ βροῖσει κάθε φορὰ τὸ ρυθμὸ ποὺ ταιριάζει στὴ σκέψη του, ὡσὰν ἡ σκέψη νὰ ἦταν τίποτα ἄλλο ἀπ' αὐτὸ τὸ αἰσθητικὸ, νὰ ποῦμε, νοῦ ὁ ρυθμὸς τοῦ στίχου. Ὁ ρυθμὸς εἶναι ἡ λογικὴ τῆς ποίησης. Στὸ Δωδεκάλογο ἔδειξε ὁ Παλαμᾶς, ὅπως πρὶν ποτέ, τὸν πλοῦτο τῶν ρυθμῶν ποὺ εἶχε μέσα του καὶ ποὺ γίνηκαν ἀπὸ τότε καὶ ἀπόκτημα τῆς γλώσσας μας. Ἐδῶ στὸν Προφητικὸ λόγο ἔχει ὁ ρυθμὸς κάτι πομπικὸ, πλατύ, πλουσιοπάροχο σὰν τίς δίπλες μιᾶς πόφυρας. Ἔχει τὴ θλίψη ποὺ ἔχει ὁ πλοῦτος μιᾶς νεκρικῆς πομπῆς. Ἔχει ὅμως καὶ κάτι ἄλλο μαζί. Ἔχει καὶ τὸ κορύφωμα τῆς θλίψης σὲ μιὰ γαληνιαία ἀντιμετώπιση τοῦ θανάτου. Ὁ χρόνος, ποὺ κλείνει ὄλας τίς θλίψεις μέσα του, εἶναι κάτω ἀπὸ τὰ πόδια τοῦ Γύφτου. Ὁ Γύφτος εἶναι προφήτης. Βλέπει πῶς πέρα καὶ ἀπὸ τὸν καιρὸ του καὶ ἀπὸ τὸν καιρὸ μας. Προβαίνει σιγὰ. Ἔχει τὴν ὑπομονὴ τοῦ αἰώνιου.

* *

Τὸ τελευταῖο ποῦ πεθαίνει εἶναι ἡ Φήμη. Ἐπάνω στὰ συντρίμματα τῶν ἑλλήνων, μονάχα ἡ Φήμη ἐπιζεῖ καὶ ξεδιπλώνει πρὸς ὄλους τοὺς ὄρζοντες τὸ στερνὸ σάλπισμα τῆς. Ἡ Ἑλλάδα ἀποχαιρετάει τὴ γῆ. Ἦταν ὁ δρόμος τῆς, σὰν τὸν ἥλιο· μόνο ποῦ γι' αὐτὴν ἀνατολὴ δὲ θὰ γυρίσει (116). Θὰ ξεχαστεῖ ὀλότελα, σὰν μαγικὴ ὄπτασία.

Καὶ θὰ σβύσης καθὼς σβύνουνε λιβάδια
ἀπὸ μάλιστα φιντωμένα με γητιές.
Πιὸ ἀλαφρὰ τοῦ περασμοῦ σου τὰ σημάδια
κι' ἀπὸ τὶς δροσοσταλαματιές (116).

Ἔδωσε σπάταλα σὲ ὅλα τὰ τέκνα τῆς γῆς καὶ φώτισε καὶ με τὰ φῶτα
τῆς θὰ τὴ νικήσουν οἱ ἄλλοι. Σὰν αὐτοκτονία εἶναι ὁ θάνατός τῆς.

Μόνη σου θὰ πέσης θὰ καῖς,
Τρισαπελιτισμένη τῆς ζωῆς (117).

Τὸ θάνατό τῆς ἡ φύση καὶ κανεὶς ἄλλος δὲ θὰ κλάψη.

Θὰ σὲ κλαῖν τὰ κλαυποπούλια στὰχνὰ βράδια
καὶ στὰ μνήματα οἱ κλωνόγυρτες ἰτιές (117).

Θὰ τὸν χαροῦν μάλιστα τὸ θάνατό τῆς τ' ἀνθρώπινα τσακάλια, γύφτοι,
ὄβραῖοι, ἀράπηδες καὶ τὰ «λείψανά τῆς θὰ τὰ κλέψουν οἱ ζητιάνοι».

Τιμωριέται τώρα ἡ Ἑλλάδα, ἡ ἄσωτη, ἡ ἀλαφρόμυαλη, ἡ ἄπιστη, ἡ
ἀμαρτωλὴ (117). Τοῦ ἀρματοδρόμου βασιλιᾶ τὰ λόγια, ποῦ ἦταν χίλιων μύ-
ριων ἑλλήνων τὰ λόγια, τὰ ξεπλερώνει τώρα με τὴν ἀγιάτρευτη συντριβή.
Καὶ ἂν κλαίει ὁ Ἕλληνας Γύφτος, ὅμως μέσα του ξεπλώνεται καὶ ἡ γαλήνη
τῆς κάθαρσης, τῆς νέμεσης, τῆς θείας δίκης.

Ξεψύχησε ἡ Ἑλλάδα· μὰ ἡ ψυχὴ τῆς θὰ σούρνεται στὴ γῆ χωρὶς ἀνά-
παυση. Ἡ φυλὴ δὲν μπορεῖ νὰ τελειώσει· πρέπει νὰ υποφέρει καὶ τὶς κακὲς
τῆς ὥρες. Θὰ γίνεῖ ἡ ψυχὴ τῆς, «ψυχὴ τῶν ξεπεσμένων καὶ τῶν ἀδοξάστων
ἀγώνων» (118).

Τοῦ Κακοῦ τὴ σκάλα, ἀπὸ σκαλι
Σὲ σκαλι θὰ τήνε κατεβαίνη,
Κι' ὅπου πάη κι' ὅπου σταθῆ
Σὲ κορμὶ χειρότερο θὰ μπαίνη (118).

Ὁ ξεπεσμός τῆς Ἑλλάδας εἶναι τῆς ψυχῆς ξεπεσμός, εἶναι ὁ ἠθικός ἀφα-
νισμός τοῦ Γένους. Αὐτὸ κλαίει ὁ ποιητής. Ἀπὸ τὸ προφητικὸ του ὕψος
μπορεῖ νὰ δεῖ, με μιᾶς, ὀλάκερη τὴν κατηφορικὴ γραμμὴ, ποῦ τελικὰ ὀδηγεῖ
στὸ χειρότερο κορμὶ, ὅπου ὡς τότε εἶχε μπεῖ ἡ ψυχὴ τῆς Ἑλλάδας, «τὸ πα-
ράλλαμα, τὸ ψέμα, τὸ Βασίλειο» (119). Ἦταν ἡ ἐποχὴ τοῦ 97. Ὅσοι μι-
λοῦσαν γιὰ τὴν ἀρχαία δόξα, κούφια λόγια λέγανε μονάχα. «Νᾶνοι ἦταν καὶ
ἀφλεκίνοι» (119). Μονάχα ὁ ποιητής εἶχε γίνεῖ ἓνα με τὴ συνείδηση τῆς φυ-
λῆς του, με τὴ συνείδηση τῆς ἱστορίας καὶ ἤξαιρε νὰ τοποθετήσῃ τὴν ἀξία
τῆς μέσα στὸν πνευματικὸ του κόσμον, βαθὺ καὶ ὀλοκληρωμένο· μονάχα αὐ-
τὸς στὶς κοροϊδίες καὶ τοὺς θυμούς μας γιὰ τὸν ἑαυτὸ μας, μπόρεσε νὰ δώσει
τὸ βάθος τῆς προσωπικότητάς του, βάθος ποῦ θυμίζει ὄρες ὄρες τὸν προ-
φήτη τοῦ Ἰσραήλ, ὅταν καταριόταν καὶ ἔκλαιγε στὶς ὄχθες τοῦ Εὐφράτη τὴ
φυλὴ τὴν περιούσια καὶ τὴ σκλαβωμένη. Τὸ πνευματικὸ ὕψος τὸ παίρνουν οἱ
ὀδυρμοὶ του ἀπὸ τὴ συνείδηση τῆς ὀμαρτίας — «Ἦ ψυχὴ παραδαρμένη ἀπὸ
τὸ κρῖμα» (119), φωνάζει ὁ ποιητής — καὶ ἀπὸ τὴ συναίσθηση, πὼς ὁ ξεπεσμός
τῆς εἶναι δικαιοσύνη. Γιὰ τὸν ποιητὴ δὲν εἶναι κάτι μάταιον καὶ τυχαῖον οἱ δρόμοι
τῆς ἱστορίας. Εἶναι ἱερὴ ἡ ἀποστολὴ τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ ἀπ' ὅ,τι ἔδωσε καὶ
ἀπ' ὅ,τι μπορεῖ νὰ δώσει σὲ ἀνθρώπινες ἀξίες. Δὲν πρέπει νὰ ξεχάσωμε πὼς γιὰ
τὸν ποιητὴ μας, καθὼς τὸ ἐξηγήσαμε καὶ στὴ Φλογέρα, ἡ ἱστορία εἶναι κάτι
ἀπόλυτον ἀξιον καὶ κάτι ἀπόλυτον ἀξιον μέσα σ' αὐτὴν εἶναι ἡ Ἑλλάδα. Μόνον
ἔτσι ἐξηγιέται, μετὰ τὸ κατέβασμα ὡς τὸ στερνὸ σκαλί, μετὰ τὰ περίεργα καὶ
τὸν ἀφανισμό τῆς ἀκόμα, πὼς βρίσκει μέσα του τὴ δύναμη ὁ ποιητής νὰ ἐλ-
πίσει καὶ ὁ προφήτης νὰ πιστέψῃ, πὼς ἡ δικαίωση μετὰ τὴν κάθαρση θαρθεῖ
καὶ πὼς ἐκεῖ ποῦ θὰ κοιτεται ἡ ψυχὴ στὸ στερνὸ σκαλί, στοῦ Κακοῦ τὴ
σκάλα, ξάφνου θὰ φυτρῶσουν τὰ φτερά τῆς ξανά καὶ θανεβεῖ στὸ ὕψος, ὅ-
που ἦταν ἡ μοῖρα τῆς νὰ ὑπάρχει.

Καὶ θὰ φύγῃς κι ἀπ' τὸ σάπιον τὸ κορμὶ,
ὦ Ψυχὴ παραδαρμένη ἀπὸ τὸ κρῖμα,
καὶ θάβρῃ τὸ κορμὶ μιὰ σπιθαμὴ
μεσ' στὴ γῆ γιὰ νὰ τὴν κάμῃ μνήμη,
κι ἄθαφτο θὰ μείνῃ τὸ ψοφῆμι,
νὰ τὸ φᾶνε τὰ σκυλλιά καὶ τὰ ἐρπετὰ
κι ὁ Καιρὸς μέσα στοὺς γύρους του τὴ μνήμη
κάποιου σκέλεθρου πανάθλιου θὰ βασιτᾷ.

Ὅσο νὰ σὲ λυπηθῆ τῆς ἀγάπης ὁ Θεός,
καὶ νὰ ξεμερώσῃ μιὰν αὐγὴ,
καὶ νὰ σὲ καλέσῃ ὁ λυτρωμός,
ὦ Ψυχὴ παραδαρμένη ἀπὸ τὸ κρῖμα!
Καὶ θὰκούσης τὴ φωνὴ τοῦ λυτρωτῆ.

θά γδυθῆς τῆς ἁμαρτίας τὸ ντύμα,
καὶ ξανὰ κυβερνημένη κι ἀλαφρῶ
θά σαλέψῃς σὰν τὴ χλόη, σὰν τὸ πουλί,
σὰν τὸν κόρφο τὸ γυναικίειο, σὰν τὸ κῦμα,
καὶ μὴν ἔχοντας πὶὸ κάτου ἄλλο σκαλί
νὰ κατρακυλήσῃς πὶὸ βαθιὰ
Στοῦ Κακοῦ τὴ σκάλα, —
γιὰ τ'ἀνέβασμα ξανὰ πὸν σὲ καλεῖ
θά αἰστανθῆς νὰ σοῦ φυτρώσουν, ὦ χαρά!
τὰ φτερά,
τὰ φτερά τὰ πρωτινά σου τὰ μεγάλα! (119).

*
* *

Τὸ τέλος τοῦ Προφητικοῦ εἶναι ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα μέρη τοῦ παλαμικοῦ ἔργου. πὸν οἱ ἄφθονοὶ ἄρνητές του καταδέχονται νὰ δεχτοῦν στὸ ἱερό τῆς ἀληθινῆς ποίησης. Πρέπει νὰ πιστέψωμε πὸς ἡ διάκριση αὐτὴ δὲ γίνεται σκόπιμα γιὰ νὰ φανῆ πόσο λίγη εἶναι στὰ μάτια τοῦ ἀμερόληπτου κριτῆ ἢ ἀληθινὰ ποιητικῆ του συμβολή. Ὅτι ὅμως μ' αὐτὸ τὸν τρόπο φανερώνουν τὴν ἀδυναμία τους ὄχι νὰ ἐκτιμήσουν, ἀλλὰ καὶ νὰ γνωρίσουν ἀκόμα τὴν προσωπικότητα τοῦ Παλαμᾶ, τὴν τόσο πολύπλοκη ἄλλωστε καὶ πολύμορφη, πὸν βγαίνει μόνο ἀπὸ τὴ συνολικὴ σύλληψη καὶ ἀντίληψη τοῦ ἔργου του, εἶναι δυστυχῶς ὀλοφάνερο. Ἀλλὰ καὶ ἂν παραμερίσωμε αὐτὸ τὸ βασικὸ λάθος, πὸν καὶ ἄλλοῦ θὰ μᾶς δοθεῖ εὐκαιρία νὰ τὸ συζητήσωμε, ἢ ἐκλογή ἀποκλειστικὰ τοῦ Προφητικοῦ δείχνει τὴν ἐλάχιστην διείσδυση τῶν ἄρνητῶν τοῦ Παλαμᾶ στὴν αἰσθητικὴν οὐσία τοῦ ἔργου του. Δὲ λέω πὸς τὸ τέλος τοῦ Προφητικοῦ δὲν εἶναι ὑπόδειγμα στιχουργικῆς ἁρμονίας. Ὁ πλατύς, κυματιστός, χωρὶς τίς συνηθισμένες στὸν Παλαμᾶ ἀναταραχές, μελωδικὸς στίχος εἶναι σύμφωνος μὲ τὴν ψυχολογία τοῦ Γύφτου, πὸν βλέπει τὰ πράγματα sub specie aeterni, σύμφωνος καὶ μὲ τὴ βαθειὰ μελαγχολία τοῦ Ἕλληνα Γύφτου, πὸν πονάει γιὰ τὸ χαμὸ τῆς πατρίδας, σύμφωνος μὲ τὸ μέτρο τῆς λύπης, πὸν ξαίρει τὸ τέλος τῆς. Εἶναι ἀκόμα σύμφωνος μὲ τὴ μεγαλοπρέπεια τῆς πανοραματικῆς ἀποψῆς τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, πὸν παίρνει τὴ μορφή μιᾶς ἐνιαίας ἠθικῆς πράξης — ἔτσι εἶναι κάθε ἱστορία — καὶ πὸν βρίσκει τὴν τιμωρία, τὴν κάθαρση καὶ τὴν ἀπολύτρωση τῆς. Καὶ εἶναι ὠραιότερο τὸ κομμάτι αὐτὸ ἀπὸ ὅ,τι καὶ οἱ ἐπαινετῆς τοῦ Προφητικοῦ καὶ οἱ ἄρνητές τοῦ ἄλλου Παλαμᾶ φαντάζονται πὸς εἶναι. Εἶναι ὅμως μιὰ ὁμορφιά ἐκκολοσῶλληπτη, προσιτὴ καὶ σ' ἐκείνους πὸν δὲν ἔχουν ἰδέα τί εἶναι ὁ ἀληθινὸς Παλαμᾶς.

Ἔτσι δικαιολογεῖται τὸ κατστάλαγμα τῶν περισσότερων ἄρνητῶν τοῦ στὸ τέλος τοῦ Προφητικοῦ. Σ' αὐτὸ τὸ μέρος ἀνακύπτει λιγώτερο ἢ προσωπικότητα τοῦ Παλαμᾶ. Δὲ βρίσκει κανεὶς ἐδῶ τὸν τραγικὸ ψυχικὸ διχασμὸ πὸν κάνει τὸ ποιητικὸ του μεγαλεῖο. Ἔχει τὴ μελαγχολία πὸν πολλοὶ μπορεῖ νὰ νοιώσουν, ὄχι ὅμως τὴν ἄβυσσο τοῦ πόνου, πὸν ξαίρει κάποτε νὰ ἀνοίγει μπρὸς στὰ μάτια μας καὶ πὸν οἱ περισσότεροι τὴν περῶν «ἀβρόχοις ποσὶ», γιὰ τὸ καλλιτεχνικὸ ἔργου οἱ πόνου προῦποθέτουν τὴν ὑπαρξὴ «δύναμει» καὶ στὸν θεωρητὴ ἑνὸς πόνου παρόμοιου. Ὅχι λοιπὸν γιὰ τίς πολλὰς ἀρετῆς του, γιὰ τίς ἀδυναμίες του ξεχωρίστηκε αὐτὸς ὁ λόγος. Καὶ αὐτὴ τὴν προτίμηση θὰ τὴν χαρακτηρίζα σα συγκοφαντία, ἂν δὲν ἤξαιρα τὴν ἀνεπίβουλη καὶ ἀθῶα ἀδυναμία μερικῶν ἄρνητῶν τοῦ παλαμικοῦ ἔργου. Γι' αὐτὸ καὶ στοὺς ἐπαινοὺς αὐτοῦ τοῦ κομματιοῦ τοῦ παλαμικοῦ ἔργου δὲ βρῆκα ποτὲ τὸ λόγο τὸν καίριο πὸν νὰ διαφωτίζει τὴν ἀξία του. Οὔτε γιὰ τὸ γαλήνιο ἀπλωμα τοῦ στίχου, οὔτε γιὰ τὴ γαλήνια προσατένιση, πὸν τὴ χρωστέει στὴ συνείδηση τοῦ καθαροῦ καὶ τῆς ἔσχατης δικαίωσης, οὔτε γιὰ τὴν αἰσθητικὴ διαμόρφωση τοῦ ἑλληνικοῦ δράματος, οὔτε γενικὰ γιὰ τὸ αἰσθητικὸ βάθος τῆς ἱστορικῆς του συνείδησης, πὸν εἶναι ἀπὸ τὰ κύρια γνωρίσματα τῆς παλαμικῆς ποίησης, γίνεται λόγος ἀπὸ τοὺς θαυμαστῆς τοῦ Προφητικοῦ, ἀλλὰ γι' ἄλλα πράγματα μιλοῦν, πὸν δείχνουν τί λίγες ἀξιῶσεις ἔχουν ἀπὸ τὴν ποίηση μερικῶν ἄρνητῆς τοῦ Παλαμᾶ ἢ καὶ πόσο λίγο ἱκανοὶ εἶναι νὰ ἐφαρμόσουν τίς σωστῆς θεωρητικῆς τῶν ἀρχῆς σ' ἕνα αἰσθητικὸ ἀντικείμενο.

III

Γιὰ τρίτη φορὰ συναντᾶται τὸν ἑλληνικὸν κόσμον ὁ Γύφτος σ' ἕναν τόπον καψαλισμένον, πάνω σ' ἕναν ἄδεντρον «ὄχιτο πλατὺ καὶ κόκκινον» (77). Εἶδε ἐκεῖ μιὰ «σύναξη πυκνή», σὲ δυὸ συντροφικῆς μοιρασμένη, τοὺς χριστιανοὺς καὶ τοὺς ἐθνικοὺς «γύρω σὲ μιὰ φωτιά». Οἱ χριστιανοὶ καίγαν «μαυροχάραχτα φύλλα καὶ χαρτιά», τοῦ Γεμιστοῦ τὰ ἔργα καὶ παράμερα οἱ ἐθνικοὶ τὰ λατρεῖαν.

Στὶς δύο πρώτες συναντήσεις ὁ Γύφτος ἀντίκρισε δυὸ δραματικῆς φάσεις τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας πὸν ἔχουν καὶ μιὰν ζωὴν ἑξωτερικὴν σὲ πράξεις ἐνωματωμένη. Ἐδῶ ἀντικρῦζει ἕνα καθαρὰ ἐσώψυχο δράμα τῆς ἑλληνικῆς συνείδησης, τὸ μεγαλεῖτερο γιὰ τὴ νέα ἑλληνικὴ ζωὴ. Πιστεύει ὁ ποιητὴς μας πὸς ὁ ἀνταγωνισμὸς τοῦ ἐθνικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου μέσα στὴν ἑλληνικὴ συνείδηση εἶναι ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος ὅλης τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς ἱστορίας μας. Ἀπ' αὐτὸν τὸν ἀνταγωνισμὸ προκύπτουν τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ δεινὰ μας, ἀπ' αὐτὸν ἐξαρτᾶται ἡ δυνατότητα τῆς διαμόρφωσης μιᾶς νέας ἐθνικῆς προσωπικότητας. Τὸν βρίσκομε στὸ σύνολο τῆς ἱστορίας μας τὸν βρίσκομε

στις ατομικές ψυχές εκείνων που ζούν ιστορικά και συνειδητά. Όπως κάθε τι καθαρά ελληνικό, έχει πάρει στην ψυχή του Παλαμά αυτό το πρόβλημα μιαν ιδιαίτερη ένταση και μιὰ ξεχωριστή συνειδητότητα. Αφθονούν στο έργο του τὰ σημεῖα όπου αὐτὸς ὁ ἀνταγωνισμὸς ἐκφράζεται σὲ ὄλο τὰ τραγικὸ του πλάτος καὶ τὴ μεγαλοπρέπειά του. Μὰ ξεχωρίζουν καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἔκτο λόγο τοῦ Δωδεκάλογου καὶ ἀπὸ ὅλα τὰλλα, ὁ λόγος καὶ ὁ ἀντίλογος τοῦ Πρόκλου καὶ τοῦ Καλόγερου στὴ Φλογέρα. Ἐκεῖ ἔβαλε ὅλη τὴν ἀγάπη καὶ τὴ συγκίνησή του ὁ Παλαμᾶς καὶ γιὰ τὸν ἀρχαῖο, καὶ περισσότερο γιὰ τὸν κόσμον τὸ χριστιανικὸ ἐκεῖ βρῆκε τὰ ὀριστικώτερα σύμβολα τῶν δυὸ αὐτῶν κόσμων ποὺ παλαίβουν μέσα του, ὅσο σκληρὰ παλαίβουν καὶ μέσα στὴν ὅλη μας ἱστορία. Βάζοντας σὰν ἓνα ἀπὸ τὰ θεμελιωδέστερα χαρακτηριστικὰ τῆς παλαμικῆς ψυχολογίας τὸν ἀδιάκοπον ἑσωτερικὸ διχασμὸ, τὴν ἀέναη μεταπίπωση ἀπὸ ἀντίθεση σὲ ἀντίθεση, τὴν ἀμφιβολία ἀγάμωσα σὲ δυὸ ἰδανικὰ ἀντιφατικὰ καὶ κάποτε ἐχθρικά, δὲν πρέπει νὰ παύουμε νὰ συνδέωμε μέσα μας τὸν παλαμικὸ διχασμὸ μὲ τὸ διχασμὸ ἀπὸ τὸν ὁποῖον γεννήθηκεν ἡ νέα ἑλληνικὴ ἱστορία. Συνειδητοποίησε καὶ διατύπωσε τὴν τραγικὴν ὁμορφιά τῆς ἱστορικῆς μας μοῖρας, γιὰτὶ ἡ προσωπικότητά του ἔκλεινε μέσα τῆς τὴν ἴδια μοῖρα καὶ τὸ ἴδιο κάλλος. Ὅποιος δὲν ξεκινήσει ἀπ' αὐτὸν τὸν παραλληλισμὸ, ποτὲ δὲν θὰ μπορέσει ν' ἀντιληφθεῖ τὴ θέση ποὺ παίρνει μέσα στὴν ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ὁ Παλαμᾶς.

Στὸν ἕκτο λόγο τοῦ Δωδεκάλογου ὁ παραλληλισμὸς αὐτὸς δὲ βγαίνει μόνο ἀθέλητα ἀπὸ τὴν προσωπικότητα τοῦ ποιητῆ, εἶναι καὶ ἡ συνειδητὴ πρόθεσή του. Καὶ μάλιστα ἐδῶ προχωρεῖ καὶ πέρα ἀπὸ τὸν παραλληλισμὸ στὴ προσπάθεια μιᾶς ζωντανῆς σύνθεσης τῶν δύο ἐχθρικῶν στοιχείων. Τοῦτο εἶναι τὸ σημαντικώτερον σημεῖο τῆς ἰδιοτυπίας αὐτοῦ τοῦ λόγου· πουθενὰ ἄλλοῦ δὲ βρίσκομε διατυπωμένη τόσο ρητὰ στὸν Παλαμᾶ αὐτὴ τὴν προσπάθεια. Μὰ εἶναι βέβαια καὶ ὁ στιχουργικὸς ρυθμὸς ἐδῶ ἰδιαίτερος, γιὰτὶ μονάχα στὸ Δωδεκάλογο ἔδωσε αὐτὸ τὸ ρυθμὸ ὁ Παλαμᾶς καὶ ἄλλοῦ πουθενὰ σ' ὄλο του τὸ ἔργο. Εἶναι τέλος κάθε φορά ἰδιαίτερη καὶ αἰσθητικὰ ἰδιόμορφη ἡ ἴδια σκέψη στὸν ποιητῆ καὶ ἐκεῖνο βέβαια ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει δὲν εἶναι τὸ ὁμοίμορφο τῶν στοιχασμῶν, ἀλλὰ τὸ ἰδιόμορφο τῆς αἰσθητικῆς σύνθεσης.

* *

Οἱ χριστιανοί, οἱ φανατικοί· καὶ τὸ ρύθμιζε τὸ βῆμα τους «μιὰ τρομάρα, μιὰ ἡδονή». Τὸ δέος δὲ λείπει ποτὲ ἀπὸ τὸ χριστιανό, δέος γιὰ τὸ Θεό, δέος γιὰ τὸ Σατανᾶ, ποὺ κρύβονταν μεσ' στὰ χειρόγραφα τοῦ Γεμιστοῦ· μιὰ καὶ ἡ ἡδονὴ δὲ λείπει. Καὶ τὸ δέος εἶναι μιὰ ἡδονή, ἡ ἡδονὴ τῶν ἀδύνατων·

καὶ ὁ φανατισμὸς τὸ ἴδιο. Ὁ φανατισμὸς εἶναι τὸ πιὸ συχνὰ μῖσος ἀπὸ φόβο. Γι' αὐτὸ μεστὴ ἀπὸ πείρα ζωῆς καὶ ἀπὸ διείσδυση ψυχολογικὴ δείχεται ἡ ῥήση· «καὶ τὸ ρύθμιζε τὸ βῆμα τους μιὰ τρομάρα, μιὰ ἡδονή» (78). Ὁ φανατισμὸς φέρνει μαζί του τὴν καταστροφή μὲ τὸ πρόσχημα τῆς ἱερῆς πράξης. Καταστρέφοντας τὸ πνεῦμα ποὺ δὲν τὸν ὑπηρετεῖ, νομίζει πὼς φέρνει τὴν ἀπολύτρωση στὸν κόσμον.

Ἡ ζωὴ τῆς Ἑλλάδας δὲ χωρίζεται πιά ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ πίστη. Ὁ ξεπεσμός της, λέει ὁ χριστιανός, πρέπει ν' ἀποδοθεῖ στὴν ἀπιστία της. Ἡ σωτηρία της βρίσκεται στὴ χριστιανωσύνη. Σκέψεις ποὺ γιὰ καιρὸ ἀλήθεια κυρίαρχον ἐν τῇ σκλαβωμένῃ φυλῇ καὶ ποὺ λίγο δὲν τὴν βόηθησαν στίς κακὲς της ὥρες.

Ἀπόμερα ἀπὸ τὴ φωτιά οἱ ἀντίχριστοι, οἱ πολύθεοι στέκουν σ' ἓναν καθαρώτερον κόσμον. Ὑψώνονται, ἡ καλλίτερα μποροῦν ἀκόμα νὰ καταλάβουν τὸ ὕψος τῆς κυρίαρχα ἐλεύθερης σκέψης, ποὺ ἀντικρῶζει ἀβόηθη τὸν κόσμον καὶ τὴ μοῖρα του καὶ ἀφοβα κρίνει θεοὺς καὶ ἀνθρώπους. Ὑπάρχει βέβαια καὶ μιὰ πνευματικὴ ἐλευθέρωση στὴ θρησκευτικὴ πίστη· μὰ αὐτὴν δὲν τὴ γνωρίζουν οἱ φανατικοὶ καὶ οἱ δουρικὰ θρησκοί, ὅπως εἶναι οἱ χριστιανοὶ ποὺ μᾶς παρουσιάζει ὁ ποιητής. Γι' αὐτὴν τὴν ἀληθινὴν ἐλευθερία τοῦ μυστικοῦ δὲν κάνει ἐδῶ λόγος ὁ ποιητής, ὅπως στὸν Καλόγερο τῆς Φλογέρας (λόγος ὄγδος). Ἐδῶ μιλάει γιὰ τοῦ ἐθνικοῦ τὴν ἀληθινὴν ἐλευθερία, γιὰ τὸν ἥρωα τὸ στοχαστικὸ, ποὺ «καὶ τῶν καπνῶν καὶ τῶν ἰσκιῶν τὰ εἰδῶλα παραμερίζοντας ὅλα, ἴσα τράβηξε πρὸς τὴν Αἰτία» (80). Μιλάει γιὰ τὸν ἥρωα τὸν Πλήθωνα, ὅπως δὲν θὰ μπορούσαν γι' αὐτὸν νὰ μιλήσουν, — ἂν καὶ αὐτοὶ λὲν τὰ λόγια τοῦ ποιητῆ — τὰ στερονολεῖψανα τῆς ἀρχαίας δυνάμεις, οἱ στείροι θεματοφύλακες τῆς ἀρχαίας δημιουργίας. Τέτοια χάρη δὲ θάβρισκαν πνεύματα νεκρὰ στὸ θάνατο τοῦ Πλήθωνα.

Κι ἀφοῦ τὸ τέκνο μεγάλωσες, ἔνοιωσες
τότε μονάχα τὴν κούραση, κι ἔγειρες
ζωὴ κατόχρονη ἰσόθεος σκέψης,
κι ἀλαφροπῆρε σε ὁ θάνατος κι ἔφυγες
τὸ μυστικὸ, τρισμακάριε, τὸν ἴακχο
μὲ τοὺς Ὀλύμπιους θεοὺς νὰ χορέψεις. (80)

Δὲν εἶναι γραμματικῶν λόγια αὐτά. Εἶναι τοῦ ποιητῆ πνοή, ζωντανὸς ἔρωτας πρὸς ἓναν ὀλοζώντανον ἀρχαῖον κόσμον, ὅπως ὑπάρχει παντοῦ ὅπου βρίσκει τὴν ψυχικὴν ἀνταπόκρισή του. Τέτοια δὲν τὰ στοχάζεται ὅποιος·

Ἀπ' τὸν ἥλιο τῆς ζωῆς δὲν τήνε παίρνει
τὴν ἀχτίδα ποὺ τὸ φῶς τοῦ φέρνει (81).

Μόνον ὅποιος εἶναι ἀρχαῖος, χωρὶς νὰ εἶναι εἰδωλολάτρης, σὰν τὸ Γύφτο,

ζει και πεθαίνει έτσι. Και με δίκη τους λέει «κι Έλληνες χριστιανομάχοι και του Ναζωραίου πιστοί, όλοι ειδωλολάτρες είστε» (91). Μήτε ο χριστιανός μπορεί να κάψει την αλήθεια, μήτε ο ειδωλολάτρης να τήνε ξαναπλάσει από τ' αρχαία συντρίμμια. Του ένός «τό χτίσμα δέν είναι παρὰ μνήμα (83)». Από τάλλου τή φωτιά θά ξαναπετιέται άκαυτος τής ιδέας ο χουσαϊτός. Κανείς τους δέν κατέχει τήν άκομμάτιαστη άρετή και τήν άκέρια δικαιοσύνη (82).

Και σήμερα άκόμα Έλληνες πολλοί αντιμάχονται, άλλοι που πιστοί στών έθνικων τή λατρεία, μείναν άγγιχτοι άπ' τόν γλυκασμό τής χριστιανωσύνης και άλλοι πάλι, που δοσμένοι δλάκεροι στην άπαλή τών ουρανών νοσταλγία, άποξενώθηκαν από τήν άρμονία τής επίγειας ζωής και του λόγου. Και καθεμιά από αυτές τις δυνάμεις, που ανάμεσά μας ζώντας και παράλληλα συνεχίζει τα δύο αντίζοα ρεύματα, θαρρεί πως μόνο αυτή κλείνει μέσα της άκέρια τήν Έλλάδα, και ανιστόρητα προβάλλει σαν όλοκληρωσει τή δική της πλευρά, τυφλή για τα δικαιώματα τής άλλης. Η στενή Έλλάδα πάντα είναι άχώριστη από τή στενή κοσμοθεωρία. Μέσα σ' εκείνους που άλληλοσφηνούνται τήν ελληνικότητα τών αντίθετων, κρύβεται ή στενότητα τής ιστορικής σκέψης, όταν δέν τους υποδαυλίζει ή άγνη άρνηση. Χρειάζεται μιá βαθειά προσπάθεια για να διακρίνη ο θεωρητικός τήν κοινήν αρχή τών αντιθέσεων, για να εκτελέση ο ιστορικός άνθρωπος τήν συνθεσή των μέσα του. Τήν θεωρητικήν αυτή σύνθεση παντού τήν έχει εκτελέσει ο Παλαμάς, άφου παντού ζει τήν αισθητικήν αξία τής αντίθεσης. Έδώ όμως θέλει να παραστήσει και τήν πράξη αυτής τής σύνθεσης μέσα στην ιστορία. Υπάρχει ένα σημείο μεσ' τους καιρούς, όπου τα δυο ποτάμια θά πάψουν να κυλάνε χώρια. Σε μιá νέα κοίτη θά χυθούν ένωμένα. Μήτε το χριστιανό μπορεί πια ναποδιώξωμε, μήτε τόν ένθνικό να λησμονήσωμε.

Τόνειρό σου τ'άσαρκο τὸ προσκυνῶ
καὶ βωμό του ὑψώνω ἐγώ, φιλόσοφε,
σοῦ τὸ φύσηξ' ἕνας νοῦς ὠραίος.
Σὲ πονῶ ὡς κι ἐσένα ἐγώ, καλόγερε,
πρόσταξέ σε θεὸς ἀγέλαστος, δὲ φταίς,
θεὸς ἀλύπητος· τὸ Χρῆος.

... καὶ τοῦ κάκου σὰ ληστής καὶ σὰ φωνιᾶς
δὲ σταυρώθη ὁ Ναζωραῖος· ἀπὸ πάνω σου,
κόσμε, πέρασε ὁ θλιμμένος βαρὺς ἴσκιος του,
καὶ σὲ κάρφωσε ἡ ματιὰ τῆς Παναγιᾶς. (84)

Υπάρχουν και τα δυο για πάντα και πρέπει μέσα μας να τα ταιριαζώμε. Τα βρίσκει κι' όλας ταιριασμένα ο ποιητής σ' έναν πρωτάρη λαό,

που κυλούσε άπ' τις κλεισοῦρες κι από τους ζυγούς
με τα φουσκωτά ποτάμια' (85)

σ' ένα λαό που

στά ταμπούρια τάχει τα σκολειά,
κι έχει γνώμη, κι έχει δύναμη και θέλει' (85)

σ' ένα λαό που είναι «ο άκριβός τής Φύσης». (85)

Ο λαός αυτός είναι ο λαός του Εικοσιένα. Ο λαός τής απόλυτα μεγάλης πράξης τής σύγχρονης μας ιστορίας, τής πράξης που άκόμα σήμερα δικαιώνει τήν ύπαρξή μας.

Μιá νέα βούληση γεννιέται τότε βασταγμένη από τήν πεποίθηση, πως τίποτε δέν είναι άρχετá δυνατό για να τήν παρεκκλίνη από τὸ σκοπό της· μιá νέα θρησκεία μορφώνεται, ένθνική, γιατί τή διακινεί ή πίστη προς τή θεία προστασία και τήν άκατάλυτην ιστορικήν άποστολή του Γένους, του περιούσιου τής χριστιανωσύνης λαού· ένα νέο πνεῦμα μιλάει από τὸ στόμα τών ήρώων του.

Στὸ έπικό πέρασμα αυτού του νέου κόσμου ξαγναντεύει ο προφήτης τή δύναμη τής κάθαρσης του ιστορικού δράματος. Τὸ ότι βλέπει κι' όλας συντελεσμένη τή σύνθεση, αυτό πρέπει να τὸ θεωρήσωμε πιδό πολύ σά σχήμα λόγου. Εκεί που ή δυνατότητα υπάρχει, τίποτε απόλυτο δέν εμποδίζει τήν πραγματοποίηση. Τα πρώτα άχνάρια του δρόμου, μάς τάδειξε ή άρχική πράξη τής καινούργιας μας ιστορίας. Τὸ πορπάτημα θά είναι άκόμα μακρὸ. Ἄνθρωποι χρειάζονται, που, σαν τὸν ποιητή, να ζούν συνειδητá τήν έσωτερική τους αντίθεση και που να παλαίβουν μαζί της. Η σύνθεση είχε κι' όλας άρχίσει να συντελείται, μα κάπως άπλοϊκά, στις πρωτόγονες ψυχές τών ήρώων μας. Στις πνευματικότερες σφαίρες ή σύνθεση συναντá βαθύτερες αντιδράσεις και τολμῶ να πῶ, πῶ στὸ βάθος του πηγαδιου τής συνείδησης οι αντιδράσεις αυτές είναι ασυμβίβαστες για τήν ζωήν όλοκληρη· μοναχά μερικές ευτυχησμένες στιγμές φέρνουν ὡς εκεί κάτω τήν ειρήνη και τή γαλήνη. Γι' αυτό και ο Γύφτος ποιητής φαίνεται στην άμαθη ματιά σαν καθυστερημένος μπρος στὸ λαμπρὸ ξεκίνημα τών άπλων ήρώων· και μάλιστα εδώ που ο ίδιος ξεχνώντας πως κλει μέσα του τις βαθύτερες και δυσκολότερες στιγμές αυτού του άγώνα, τους λατρεύει σαν πρωτοπόρους νικητές και στέλνει ένα δακρυσμένο χαιρετισμό προς τους ήρωες και προς τὸ λαό που βαδίζει στὸ δρόμο του όνειρου του. Τὸ ότι δέν είναι βαθειά και όριστική στην ψυχή του άπλου λαού ή πραγματοποίηση τής ένότητας, αυτό δέν είναι γραμμένο στὸ ὄραμα του ποιητή. Δέν πρόκειται για τήν ιστορικήν αλήθεια εδῶ πέρα· για έναν πόθο πρόκειται, που βρήκε τὸ σύμβολό του στην όμορφιά του έργου ένός λαού.

Γιὰ τὸν ποιητὴ μας, ὅπως καὶ νᾶναι, αὐτὸς ὁ λαὸς πρωτοταίριασε στὰ σωθικά του τῆς ἀρχαίας υγείας τὸ γάλα καὶ τὸ αἷμα τῆς χριστιανικῆς θυσίας (76). «Ὅ,τι ἔθνη καὶ χριστιανοὶ «πολεμᾶν νᾶδράξουνε μ' ἑνὸς ἄδειου λόγου ὄρμη, τὸ ζητᾶει αὐτὸς μὲ τᾶρματα στὰ χέρια» (86). Αὐτουνοῦ εἶναι κλῆρα νὰ δώσει τέλος στὸν τραγικὸ διχασμὸ τῶσων αἰῶνων.

Τῆ νέα αὐτὴ γενιά, μ' ὅλες τὶς ἀθλιότητες καὶ τοὺς ξεπεσμούς, τὴ βλέπει ὁ προφήτης Γύφτος, σὰν ἕνα νέο σταθμὸ, μιὰ νέα «θέση» στὴν ἑλληνικὴν ἱστορία. Μιὰ καὶ ἐνιαία στὴ ρίζα της, ἔχει σὲ κάθε διάφορην ἐποχὴ ν' ἀγωνισθεῖ ἕνα διάφορον ἀγῶνα. Ἡ ὑπερνίκηση αὐτοῦ τοῦ βαθιοῦ διχασμοῦ, ποὺ αἰῶνες κλυδωνίζει τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα εἶναι τοῦ τωρινοῦ καιροῦ ὁ ἀγῶνας. Εἶχε δραματικὸ κάλλος ὁ διχασμὸς. Μιὰ νέα ὅμως ποίηση ἀνατέλλει ἀπὸ τὴν εἰρηνεμένη ψυχὴ μας. Μιὰ ποίηση, ἀπὸ κάθε ἄλλη, πιὸ κοντὰ στὴν καθαρότητα τῆς ἑλληνικῆς φύσης, τῆς βαθύτατης πηγῆς τῆς ἑλληνικῆς ιδέας. «Ἀπὸ σπάρτα εὐωδιαστὲς κι' ἀπ' ἀγριοθύμαρα θὰ φυσηξοῦν οἱ βουνήσιες οἱ πνοὲς (86)» καὶ νέα θάπλώσει ζωὴ στὴ δοκιμασμένη ψυχὴ μας.

Κ. ΤΣΑΤΣΟΣ

ΜΠΟΓΔΑΝ ΡΑΔΙΤΣΑ

ΤΡΑΓΙΚΕΣ ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ ΣΤΗ ΔΙΑΝΟΗΣΗ ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΩΝ

I

Στὴ σύγχρονη παγκόσμια κρίση, ποὺ μὲ τὶς ἀπεριόριστες διαστάσεις της ἀπασχολεῖ, ἔδω καὶ δέκα χρόνια, τοὺς πνευματικὸς ὁδηγοὺς τῆς ἀνθρωπότητος, ὀφείλουμε νὰ βεβαιώσουμε, ὅτι τὰ Βαλκάνια δὲν πῆραν ἀκόμα ξάστερη θέση. Μπροστὰ στὸν ἀγῶνα, τὸν κάθε μέρα καὶ πιὸ σκληρό, τὸν ὀλοένα καὶ πιὸ ἐρεθιστικὸ, ἡ βαλκανικὴ διανόηση δὲν εἶπε ἀκόμα τὸν ἀποφασιστικὸ της λόγο—οὔτε κἂν ἔχει ἐκθέσει τὴν ἀποψὴ της.

Ἀπὸ αἰῶνες τώρα ἡ βαλκανικὴ διανόηση, γεωγραφικὰ συμπλησιασμένη, μὰ πολιτικὰ χωρισμένη, ἀποσυνθεμένη στὴ δραματικὴ ἀντίθεση ποὺ βρίσκονται οἱ σπάνιες προσωπικότητές της, εἶναι τὸ μόνιμο θῦμα τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσης. Σήμερα, περσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ, ποὺ ἡ βαλκανικὴ συνείδηση ξυπνάει, ποὺ τὰ Βαλκάνια βλέπουνε πὼς ἔχουν ἐγκαταλειφθεῖ ἀπὸ Εὐρώπη κι' Ἀσία, τὸ πρόβλημα τῆς βαλκανικῆς διανόησης τίθεται σὰν ἐπιταχτικὴ ἀνάγκη, ποὺ προηγεῖται ἀπὸ κάθε ἀλληλεγγύη τῶν λαῶν μας.

Δὲ θᾶθελα νὰ περάσουν αὐτὲς τὶς σελίδες γιὰ μανιφέστο. Κάθε πνευματικὴ ἐκδήλωση παύει νᾶναι τέτοια, ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ μπαίνει στὴν ὑπερσία τῆς πολιτικῆς. Ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια, πλέοντας στὰ κύματα τῆς μελαγχολικῆς Μεσογείου, αἰσιάνθηκα, μπροστὰ στὴ νοσταλγία τῆς τάξης, ποὺ ἐκδηλώνεται σ' αὐτὰ τὰ ἔσχατα ὄρια τῆς Δύσης—τὴν ἀποσύνθεση τῆς Δύσης καὶ τὸ τέλος τῆς γηραιᾶς Εὐρώπης. Βεβαίωσα, μ' ἀκλόνητη σταθερότητα, πὼς ἡ σύγχρονη Εὐρώπη τρικλίζει, πὼς ἡ ἀλήθεια της ἔχει ἀποτριφεῖ καὶ ἡ ἠθικὴ της ἀπὸ πολὺ καιρὸ χρεωκοπήσει. Τὴ στιγμή, ποὺ ἡ γηραιὰ Εὐρώπη ἔφτασε νὰ ἰδεῖ τὴν καταστροφὴ τοῦ χρυσαφικοῦ της, πείστηκα τελειωτικὰ πὼς αὐτὸ ἦταν τὸ ἀναγκαῖο καὶ λογικὸ κατάντημα μιᾶς ἀποσυνθετικῆς πορείας καὶ πρὸ πάντων ὅταν ἕνα μέρος τῆς Εὐρώπης—καὶ ποῖο μέρος!—συνεπαρμένο ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση, γύριζε ἀποφασιστικὰ τὶς πλάτες στὴν Εὐρώπη γιὰ νὰ βαδίσει πρὸς τὴν Ἀνατολή.

Ἡ ἀναχώρηση αὐτῆ τῆς Ρουσίας γιὰ τὴν Ἀνατολή—ἢ, καλύτερα, ἡ ἐπιστροφή—εἶταν ἐπίσης ἡ λογικὴ συνέπεια μιᾶς κατάστασης πνευμάτων, ποῦ-χαν γιὰ πολὺν καιρὸ ταλαντευτεῖ μεταξὺ τοῦ πανσλαβισμού καὶ τοῦ μογγολισμού τοῦ ρούσικου λαοῦ. Εἶταν ἡ συνέπεια τῆς ἀρρωστιόρικης πυρετικότητος, ποῦ πάντα φανερώθηκε σ' ὅλες τὶς μεγαλοφυῆς τῆς παλαιᾶς Ρουσίας. Ἀποσυνθεμένη καὶ σπασμένη, ἡ ρούσικη ἀτομικότητα, βρῆκε τέλος τὴ σύνθεσή της στὸ ν' ἀπαρηθεῖ τὶς εὐρωπαϊκὰς πλάνες, στὸ νὰ παρατήσῃ γιὰ πάντα τὴ δυτικὴ φρενιὰ καὶ νὰ ξαναγυρίσῃ στὶς ἀσιατικὰς καὶ μογγολικὰς πραγματικότητες. Περνώντας του ἀπὸ Λόντρα καὶ Παρίσι, ὁ πανσλαβιστὴς Ντοστογιέφσκυ, ἔφερε τὸ Λένιν στὴ Μογγολία. Ἄλλωστε ἡ Ρουσία παράστησε πάντα τὸ δεύτερο πόλο τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου—τὴν Ἀντι-Εὐρώπη.

Ἡ φασιστικὴ Ἰταλία προσπάθησε, τὸ ἴδιο, νὰ παίξῃ αὐτὸ τὸ ρόλο, μὰ ξεκινώντας ἀπὸ σημεῖο ἀντίθετο. Μὲ τὸ ν' ἀποσπαστεῖ ἀπὸ τὴν Εὐρώπη, ἡ φασιστικὴ Ἰταλία, συντέλεσε, βέβαια, πολὺ στὴν ἄρνηση τῆς Δύσης, μὰ δὲ λογάρισε μιὰ πραγματικότητα: Ὅτι, δηλαδή, ἡ Ρουσία, στὴν ἀπόσπασή της ἀπὸ τὴν Εὐρώπη, εἶχε εὐκολυνθεῖ ἀπὸ μιὰ γεωγραφικὴ θέση ἐπιτακτικῆ. Ἡ Ἰταλία ὅμως βρίσκεται πάντα στὴν καρδιὰ τῆς γηραιᾶς μεσογειακῆς λεκάνης, ποῦ ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς Ρώμης τῶν καισάρων, τοὺς αἰῶνες τῆς ραχ τοπιανα καὶ τοῦ καισαροπαπισμοῦ, ἔχει πάψει νὰ εἶναι τὸ κεντρικὸ σημεῖο τῆς εὐρωπαϊκῆς ἡπείρου. Ἡ Ἰταλία σήμερα εἶναι μιὰ περιφέρεια, μιὰ λεπτομέρεια, μιὰ στιγμή—θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πῆ—στὸ σύγχρονο περίπλοκο δράμα. Μὲ κανέναν τρόπο δὲν μπορεῖ νά ναι μέσο γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς παγκοσμιοτήτος. Ἡ ἔκπτωση τῆς Εὐρώπης εἶναι ἀναγκαστικὰ καὶ ἔκπτωση τῆς Ἰταλίας.

Ὅσο γιὰ τὰ ἐπίλοιπα, ὁ γεωλογικοψυχολογικὸς χάρτης τῆς Εὐρώπης φαίνεται πάντα σκεπασμένος μὲ τὸν πέπλο αὐτῆς τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀλήθειας, ποῦχει ἀπὸ καιρὸ ξεσκεπαστεῖ, ποῦχει κάμει τὶς ἐπαναστάσεις της, ποῦχει διατιπώσει τ' ἀξιώματα της καὶ ἔχει τραγουδήσῃ τὰ σονέτα της. Σ' ὅλους τοὺς μεσημβρινούς τῆς Εὐρώπης δὲν ἀπαντᾷ κανένας παρὰ μυχρῶματα, ἔξοφλήσεις, κανγάδες. Τὸ τέλος τῆς ἀλήθειας, τὸ τέλος τῆς θρησκείας, τὸ τέλος τοῦ καπιταλισμοῦ, τὸ τέλος τοῦ φιλελευθερισμοῦ, τὸ τέλος τῆς δημοκρατίας, τὸ τέλος τοῦ σοσιαλισμοῦ. Τὸ μύχρωμα τῆς ποίησης, τὴν ἑξαφάνιση τοῦ λυρισμοῦ, τὴν ἀποσύνθεση τοῦ ρομάντσου, τὸ στέρεμα τῆς δημιουργίας. Τὴν ἀπουσία ἀληθινῶν ἀρχηγῶν, τὴν ἔλλειψη ἐμπιστοσύνης στὴν ἐπανάσταση, τὴν ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἀποτελεσματικότητα κάθε ἐπανάστασης καὶ κάθε προσπάθειας ἀνακαινιστικῆς. Τὸ τέλος τῶν ἰδεῶν καὶ τὸ τέλος τῶν κινήματων. Τὸ κρᾶχ τῆς φυσικῆς καὶ ἠθικῆς παρθενίας. Τὴ φιλοσοφία τοῦ αἰώνιου γίνεσθαι ποῦ λυώνει μέσα στὴν ἀσταθέστατη ὑγρότητα τῆς πραγματικότητος. Τὴν ἀδυναμία τῆς ἀστικῆς τάξης, ποῦ φέρει ἐπιδεικτικὰ τὸ σῆμα τοῦ ἐθνικοῦ ἐπεχτατισμοῦ στὴ μπουτονιέρα τοῦ σμόκιν της. Τὸ γεννητήσιο ονομισμὸ τῶν νέων γενεῶν στὶς πόλεις: Ὅλοῦθε τοὺς σπασμούς τῆς

ἀποσύνθεσης ἑνὸς θαυμάσιου ὀργανισμοῦ ποῦ εἶχε βρεῖ ἄλλοτε τὴ σύνθεσή του μέσα στὴν πνευματικὴ ἐξέλιξη τῆς ἑλληνολατινικῆς παράδοσης.

*
**

Σ' αὐτὸ τὸ σκληρὸ ἀνταγωνισμὸ ἀνάμεσα Εὐρώπη καὶ Ἀσία τὸ ζήτημα τῆς πνευματικῆς στάσης τῶν Βαλκανίων οὔτε τίθεται καν. Ἡ βαλκανικὴ διάνοη, σὰν τέτοια, εἶναι ἀνύπαρκτη. Ὅλοῦθε βλέπετε τὸ λαχάνιασμα γιὰ τὴ μίμηση, γιὰ τὴν ἀντιγραφή Εὐρωπαϊκῶν μορφῶν. Ἡ βαλκανικὴ κοινωνία παρουσιάζει τὴν πὸ παράξενη εἰκόνα τῆς δυτικῆς παρακμῆς—εἰκόνα δοσμένη σὲ μερικὰς μεγάλας πόλεις μ' ἐπαρχιακὴ ὄψη, τόσο πὸ ἀπομακρυσμένες ἀπὸ τὰ χωριά, σὲ μορφὴ ζωῆς καὶ νοοτροπία, ὅσο πὸ κοντινὲς εἶναι σ' ἀπόσταση. Ὁ σύγχρονος βαλκανικὸς διανοούμενος βάζει τὰ δυνατὰ του νὰ μιμηθεῖ τὴν τελευταία λέξη τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ καὶ ἄς τὸν χωρίζῃ ἄβυσσος ἀπὸ τὴ νευροπαθιασμένη κατάσταση τῆς Δύσης στὸν τρόπο ποῦ καταλαβαίνει, αἰσθάνεται καὶ ἀντιμετωπίζει τὰ προβλήματα. Πουθενὰ μιὰ στάση ξάστερη, μιὰ θέση καθαρὰ προσδιορισμένη. Χαμογελῶ μὲ τὴ σκέψη πὸς στὴν τάδε πόλι, ὅπου κάθε νύχτα «ἐξαφανίζονται» ἄνθρωποι κάποια διαλεχτὰ πνεύματα «συνδιαλέγονται» μὲ τὸν Proust καὶ τὸ Gide. Ἡ φτωχὴ αὐτὴ βαλκανικὴ παράδοση, ποῦ καταφέραμε νὰ δημιουργήσουμε μὲ μεγάλη περηφάνεια μικροσωβινιστῶν, ξεφεύγοντας ἀπὸ τὶς ἐθνικὲς μας ἀνάγκες, δὲν ἔδωσε ἀκόμα οὔτε τὸν Τολστόϊ της, οὔτε τὸν Ἴψεν της, οὔτε τὸ Ντοστογιέφσκυ της, οὔτε τὸ Μπίργσον της. Μ' ὅλη τὴν προσπάθεια αἰῶνων δὲν παρουσιάζει ἀκόμα παρὰ ἀντίγραφα τοῦ δυτικοῦ κλασικισμοῦ, τοῦ ρομαντισμοῦ ἢ τοῦ νιουροαλισμοῦ. Ἰδρύσαμε πανεπιστήμια, ὅπου ἀντλήσαμε γνώσεις κατὰ προσέγγιση ἀντικειμενικῆς. Μὰ ἡ ζωὴ τῶν λαῶν μας δὲ βάδισε ποτὲ σύμφωνα μ' ὅ,τι καθιερώσαμε στὶς σκοτεινὲς καὶ ἄγνωστες μεγαλουπόλεις μας, ποῦναι χωρὶς ὕψος καὶ χωρὶς ζωὴ. Αἰῶνια τρικλίζοντας ἀνάμεσα λυρισμοῦ καὶ τρωατοδίας, ἀνάμεσα ὑπερμεγάλου καὶ λεπτεπίλεπτου, ἀνάμεσα ὀραίου καὶ ἄσχημου, ἀνάμεσα στὸ πάθος—τὸ βαλκανικὸ μας πάθος, τὸ σλαβο-λατινο-τουρκικὸ—καὶ τὸν ὀρθὸ λόγο, ἀφήσαμε νὰ σβύσουν οἱ ἐκρήξεις μας βαρβάρων προικισμένων καὶ οἱ πρωτόγονοι διαισθήσεις, χωρὶς νὰ ρίξουμε στὴν Εὐρώπη τὴ βαλκανικὴ μας ἀλήθεια.

Ἡ Ρουσία ὥσὸσο τῶκαμε, στὸ δέκατον ἑνατον αἰῶνα. Ἐμεῖς, τὸ ἐναντίο, ἀφήσαμε παντοῦ ἀχνάρια, ἀπ' αὐτὸ ποῦ θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε—μὰ δὲν τὸ εἶπαμε. Ἐπὶ χρόνια καὶ χρόνια πεθαίναμε, σιγδ-σιγδ, στὴ Λόντρα, στὸ Παρίσι, στὴ Νέα Ὑόρκη, ἀφήνοντας ὀλοῦθε δειγμάτων τῆς διανοητικῆς μας μιζέριας καὶ τῆς ἀδυναμίας μας. Κι' ἀποφεύγουμε, ἀκόμα σήμερα καὶ γυρίζουμε σ' αὐτὴ τὴ ματωμένη βαλκανικὴ γῆ καὶ πιστεύουμε στὸν Paul

Mogand κ' όνειρευόμαστε σαν κοσμοπολίτες άπεγνωσμένοι, τὸ τελευταίον λογοτεχνικὸ παζάρι τῆς Εὐρώπης τῆ Γιάβα, τῆ Χαβάι, τὰ «βαγκόν-λι» καὶ τὰ μεγάλα παρισινὰ ξενοδοχεῖα. Ἐμεῖς πὺν ζοῦμε σ' άμεση επαφή με τὴν τραγικὴ βαλκανικὴ πραγματικότητα, διαφεύγουμε πρὸς τὴν ομίχλη τῆς Δύσης, χωρὶς νὰ μᾶς μέλει διόλου, πὺς ἔδῶ, κοντὰ μας, τεράστιες λαϊκὲς μάζες ζοῦνε σχεδὸν σαν καννίβαλοι. Προσπαθοῦμε νὰ ἐκφράσουμε τὰ λεπτὰ αἰσθήματα μιᾶς κοινωνίας πὺν σάπισε πρὶν γουρμάσει, μεταχειριζόμεστε τὴν ἀναλυτικὴ τεχνικὴ τοῦ Προύστ, χωρὶς νὰ συλλογιζόμεστε, πὺς ἑκατομμύρια βαλκανικοί, πὺν ζοῦν σὲ μακρυνὲς καὶ ξεχασμένες γωνιὲς αὐτοῦ τοῦ κολοσσαίου ὄργανισμοῦ δὲν ἔχουνε φτάσει ἀκόμα νὰ ἐκφράζουνε τὸ ἔρωτικό τους αἰσθημα σ' ἔναρθρο λόγο. Ἡ ἀπεγνωσμένη τούτη πλάνη ξεπερνάει κάθε νόηση. Ἐδῶ κ' ἑκατὸ χρόνια, πὺν λυτρώθήκαμε ἀπὸ τὸ μοιραῖον ὄθωμανισμό, ζοῦμε, μέρα τῆ μέρα, σὲ μιὰ αἰώνια καθυστέρηση, σὰ μελαγχολικὴ ἐπαρχία τῆς Εὐρώπης. Σὰ νᾶμαστε σὲ κάποιον ἀνατολίτικο σταθμὸ τουρκο-σλαβο-μεσευρωπαϊκὸ καὶ πιπιλίζουμε «ἔρζιάτς» καὶ τρῶμε κρέας-κονσέρβια, μολυσμένο, δύσπεπτο, πὺν μᾶς φαρμακώνει τὸ στομάχι.

Κάθε ἄλλο σκέφτομαι παρὰ νὰ κηρύξω νὰ κλείσουμε τὶς πόρτες στὴν Εὐρώπη καὶ νὰ τὶς ἀνοίξουμε στὴν Ἀσία. Μὰ ἔχω πεποίηση ἀσάλευτη, πὺς οἱ βαλκανικοὶ λαοὶ εὐρίσκονται μπροστὰ σ' ἕνα βαθύ πρόβλημα, σκληρὸ καὶ μοιραῖο, πὺν, ἂν δὲν τὸ λύσουν, θ' ἀφανιστοῦν, χωρὶς νὰ εἰσφέρουν στὸ κοινὸ καὶ μεγάλο ἔργο τῆς ἀνθρωπότητας κανένα στοιχεῖο αἰώνιο. Μοῦ φαίνεται ἐπείγον, σ' αὐτὸ τὸν ἀγῶνα με τὶς ἀντίμαχες ἰδέες, νὰ πάρουμε θέση, ν' ἀποκρυσταλλώσουμε τὴν ἄποψή μας καὶ νὰ κατολήξουμε σὲ συμπεράσματα: Μιὰ θέση «κριτικισμοῦ» μπροστὰ σ' ὅ,τι ἔχουν ἐκφράσει Εὐρώπη καὶ Ἀσία, μιὰ προσπάθεια γιὰ τὴ διάμρφωση μιᾶς ἄποψης, μιᾶς πνευματικῆς ροπῆς, πὺν θᾶδινε στὴ βαλκανικὴ διάνοηση καινούργιο περιεχόμενο.

Οἱ λαοί, πὺν δὲν ἔχουν τίποτα, τὸ ἀτομικὸ νὰ προσφέρουν στὴ διανοητικὴ ζωὴ τοῦ κόσμου, δὲ μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν σαν ἔνεργα μέλη ἑνὸς πνευματικοῦ ὄργανισμοῦ. Στοχάζομαι ὅ,τι τὸ ἰδιότυπο ἔχει κάθε φυλή; αὐτὸ πὺν ἰδιαίτερα τῆς ἀνήκει. Εἶνε πλάνη νὰ πιστεύουμε, πὺς ὅ,τι τὸ ἰδιότυπο παρουσιάζει κάθε φυλή, εἶνε ἀνάλογο, προκειμένου γιὰ καλλιτεχνικὴ δημιουργία, πρὸς τὸ λαογραφικὸ στοιχεῖο. Οὔτε ὁ Τολστόι, οὔτε ὁ Τουρκένιεφ, οὔτε ὁ Ντοστογιέφσκυ ἔκαμαν λαογραφία, μ' ὄλο πὺν ἡ τέχνη τους ἦτανε βαθύτατα ρούσικη. Τὸ ἔναντίο, μεταχειρίστηκαν τῆ Ρουσία γιὰ νὰ μποῦν στὴν ἀνθρώπινη οἰκογένεια, γιὰ νὰ τὴν πλουτίσουν με τὰ καινούργια στοιχεῖα μιᾶς ἐμπειρίας οὐσιαστικῆς ρούσικης. Πιστεύω ἀκλόνητα, πὺς τὰ Βαλκάνια, ἀυλακωμένα καθὼς εἶναι μ' ἕνα σωρὸ πνευματικὰ ρεύματα ποῦρχωνται ἀπ' ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου, δὲ θὰ μπορέσουν νὰ πραγματοποιήσουνε μιὰ πνευματικὴ κοινότητα, ὅσο δὲν προσπαθοῦνε νὰ δόσουνε μιὰ δική τους σύνθεση, ἀποκλειστικὰ δική τους, ἀπ' ὅλη τὴν πείρα ποῦχουν συγκεντρώσει ἀπὸ Εὐρώπη καὶ Ἀσία— ὅσο δὲ συγκεντρώνονται στὸν ἑαυτὸ τους, στὸ βάθος τῆς ὑπαρξῆς.

τους καὶ δὲν ἀρχίζουνε νὰ ζοῦν ἔντατικά τὴ δική τους ζωὴ καὶ τὴ δική τους τέχνη. Πιστεύω ἀκόμα πὺς αὐτοὶ πὺν νομίζουνε, ὅ,τι ἡ τέχνη πρέπει νὰ βαδίσει πρὸς ἕνα κοινωνικὸ μέτωπο κάνουνε τὸ ἴδιο λάθος μ' ἑκείνους πὺν φαντάζονται πὺς βρίσκουνε τὴν δυνατότητα γιὰ καλλιτεχνικὴ πραγματοποίηση πάνω στ' ἀχνάρια τῶν τελευταίων κοσμοπολιτικῶν globe-trotters.

Γιὰ νὰ φτάσουν τὰ Βαλκάνια σὲ οἰκουμενικὴ δημιουργία εἶναι ἀναγκαῖα μιὰ μεταβολὴ ἔκ τῶν κάτω, σ' αὐτὲς τὶς βάσεις πὺν λέγονται στοιχειώδεις καὶ πὺν διαμαρτύρονται πίσω ἀπὸ τὸ ἐπίχρισμά τους. Μᾶς χρειάζεται ἕνα πνευματικὸ οἰκοδόμημα πὺν νὰ βγαίνει ἄμεσα, ὀριζόντια, ἀπ' τὸ βαλκανικὸν ἄνθρωπο πρὸς τὸν ἐπίλοιπο κόσμο. Ὅσο φανταζόμεστε πὺς μπορούμε νὰ ἐκφράσουμε τὶς ἐσωτερικὲς μας ἀντιθέσεις με μετεχειρισμένες διατυπώσεις καὶ χιλιοτυπωμένα κλισέ, δὲ θὰ ποῦμε ποτὲ τὸ βαθύ μας λόγο, τὸ βαρὺ καὶ ἀποφασιστικὸ. Σ' αὐτὸ τὸ καινούργιο μαρτύριο τοῦ κόσμου, τὴ στιγμὴ, πὺν διαλεχτοὶ μ' ἄγνωστοι ἀκόμα νέοι τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ρουσίας, προσπαθοῦνε νὰ βροῦνε μιὰ λύση στὰ προβλήματα, ἀπλοποιώντας τα, στὴν ἐπιτροπὴ σὲ μιὰ ἀνθρωπότητα ἀκέρια καὶ οἰκουμενικὴ—στοχάζομαι τὸ Γκοένο, τὸ Τζιόννο, τὸ Μπέρελ, τὸν Κίρζελα, τὸν Πιλνᾶν, τὸν Κατάιεφ πὺν ἀναφέρω στὴ ρύμη τῆς πέννας, χωρὶς ἀξιώσεις ἐνημερότητας—πιστεύω πὺς ἔφτασε γιὰ μᾶς ἡ ὥρα νὰ διατυπώσουμε ἄρθρα πίστεως Βαλκανικῆς, νὰ χαῖξουμε κατευθύνσεις καὶ νὰ βάλουμε ἰδεολογικὲς βάσεις, πὺν θὰ φέρουν μιὰ πρώτη γαλήνη στὴν τραγικὴ ἀντίθεση τῆς Βαλκανικῆς διάνοησης— ἕνα πρῶτο σύνθημα προσανατολισμοῦ.

(Συνεχίζεται στὸ τέταρτο φύλλο τῆς «Ἰδέας».)

ΜΠΟΓΔΑΝ ΡΑΔΙΤΣΑ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΓΕΝΑΡΗΣ 1932

Όταν, ύστερα από τὸ τέλος τοῦ πολέμου, σταθήκαμε γιὰ μιὰ στιγμήν, ἐλεύθεροι πιά ἀπὸ τὴν πίεση τῶν καταθλιπτικῶν τραγῶν ἱστορικῶν ἐκείνων γεγονότων, καὶ ἀντιχρῦσαμε γαληνιώτερα καὶ τὶς ἄλλες μορφές τῆς ζωῆς, εἰδικῶς στὴν πνευματικὴ τῆς σφαίρα καὶ εἰδικώτερα στὸ λογοτεχνικὸν ἐπίπεδο, ξεχωρίσαμε, στὴ Γερμανία, τρεῖς-τέσσερες ἀνθρώπους, τρεῖς-τέσσερες πάγους, θὰ ἐλέγαμε, ἀξίες, ἀτράνταχτες κορυφές, πού, ἐπάνω ἀπὸ πόλεμο καὶ πολιτικὴν, ἐπάνω ἀπὸ πένθος καὶ θλίψη, ἐκρατούσαν ἄσβεστη τὴ λαμπάδα τοῦ ἄδολου πνεύματος, τῆς ἀγνῆς καὶ ἄσκοπης ποιητικῆς των δημιουργικότητος.

Τοῦτο δὲ θέλει νὰ εἰπεί, πῶς τὸ ἀληθινὰ ὑπερκόσμιον ἐκεῖνο γεγονός, πού ἐσήμανεν—ὅπως οἱ μεταναστεύσεις τῶν λαῶν, μιὰ φορά, ἢ ἡ ἀνακάλυψη τοῦ Νέου κόσμου—τὸ χωρισμὸν δυὸ ἐποχῶν, στὴν παγκόσμιον Ἱστορία, τοὺς ἄφισε τάχα ἀσυγκίνητους, μὰ πῶς τὸ θεωρήσανε κι' αὐτὸ, ὀρμώμενοι ἀπ' τὴ γαληνιότητα τοῦ ἀνάγκου πνεύματος τοῦ ποιητικοῦ των εἶναι, πού δὲ γνωρίζει τὸ χρόνο, σὰν ἓνα ἐπεισόδιον, τρανὸ καὶ ἀποφασιστικὸ βέβαια, μὰ ἐπεισόδιον ὅπως ὅποτε, τοῦ ἀσίλληπτου ἐκείνου, ἀνάγκου κι' ἀτελευτήτου, «γίγνεσθαι», πού ὀνομάζεται ζωὴ. Τὸ ἱστορικὸ αὐτὸ γεγονός θὰ ἀλλάζε—ἴσως καὶ νὰ μὴν ἀλλάζε—τὸ ρυθμὸν, τὸν τρόπο, τὸν διακανονισμό τῆς καθημερινῆς ζωῆς, δὲν μπορούσε ὅμως ν' ἀγγίξει τὴν οὐσίαν τῆς καὶ δὲν μπορούσε ν' ἀγγίξει τὴν πιὸ αὐτὴ καὶ ὀλιγώτερον ἀπὸ κάθε ἄλλο στὴν «ἱστορία» ὑποταγμένην ἐκφρασὴ τῆς : τὴν ποίησιν.

Ἐπάνω ἀπὸ πόλεμο καὶ ἀνεπηρέαστον ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν παρέμενε τὸ ποιητικὸν ἔργον ἑνὸς Ράινερ Μαρία Ρίλκε, ἑνὸς Στέφαν Γκεόργκε, ἑνὸς Θωμᾶ Μάν, βαθύτατα δὲ συγκινημένους καὶ παραγμένους ἀπὸ κάτι τι τὸ ἀγάνταστα νέο, πού προετοιμαζότανε καὶ πού οἱ φλόγες τοῦ πολέμου τὸ ἐφώτιζαν ἐρυθρὰ καὶ ζωντανά, ἔπασχε καὶ «ὄδινεν» ὁ Φρίτς φὸν Οἰνρου, προετοιμάζοντας πνευματικὰ τὴ θραυστὴν ἐκείνην σειρὰ τῶν τραγωδιῶν του, πού ἐπρόζετο νὰ τὸν ἀναδείξει ἕναν ἀπὸ τοὺς δυνατώτερους δραματικούς ποιητῆς τῆς χώρας του.

* *

Ἔτσι εἶχε παγιάσει—νὰ εἰποῦμε—ἡ ποίησις τὶς μορφές τῶν διαφόρων ἐξωτερικεῶν τῆς μετὰ τὸν σεραφικὸν καὶ μουσικώτατον τραγουδιστὴν τοῦ Θεοῦ, τῆς Ἀγάπης καὶ τοῦ Θανάτου, τὸν Ρίλκε καὶ τὸν ποιητὴν, πού ἐχάραζε τοὺς στίχους του σὲ μάγμαρον τὸν Γκεόργκε—στὴ Λυρικῆν, μετὰ τὸν τρανὸν δάσκαλον τῆς γερμανικῆς γλώσσας, πού τὴν ἔφερε σ' ἓνα σημεῖον ἀπίστευτης τελειότητος καὶ ἀκριβοσύνης, τὸν Θωμᾶ Μάν—στὸ ἔπος καὶ ἔτσι ἐγεννιόταν «Μιά γενιά» καὶ ἐμοῦγγιζαν οἱ «Θυελλες» τοῦ Οἰνρου, σταθμοὶ τῆς νέας—τῆς πανάρχαιας δηλαδὴ—τραγωδίας.

Ὁ Γκέοργχαρτ Χάουπτμαν εἶχε συμπληρώσει τὸ ἔργον του καὶ εἶχεν ἐκπληρώσει τὸν προορισμὸν του, ὅταν μᾶς ἐπίασε ἡ μεγάλη καταιγίδα. Εἶχε πιά καταλά-

βει τὴ θέσιν του στὴ γερμανικὴ λογοτεχνία καὶ ὅ,τι μᾶς ἔδωσε ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα εἶναι ξελαγαρισμένο καὶ λεπτότατον τεχνουργημα ἑνὸς εὐγενικώτατου πνεύματος καὶ μιᾶς κοσμογονίας ψυχῆς, μὰ δὲν εἶναι σταθμὸς καὶ βάση. Πλάι σ' αὐτὸν ὁ Ἰάκωβος Βάσσερμαν μετὰ τὸ ἀσύγκριτον ὄφρος τοῦ ἐπικού του ἔργου, ὁ Βίλντγκανς, πού ξεπερνοῦσε μετὰ τὰ δράματά του τὸν ναυτοκρατορικὸν τῆς προπολεμικῆς ἐποχῆς, ὁ Κάρολος Χάουπτμαν, ὁ σκοτεινὸς κι' ἐρημικὸς, ὁ Ἐρρίκος Μάν, ὁ κοινωνικὸς ἐπαναστάτης, οἱ δυὸ Τσβάϊγκ, λεπτὸς δοκιμογράφος ὁ Στέφαν, τρυφερότατος νοβελίστας ὁ Ἀρνόλδος, μετὰ τὶς «Νοβέλλες γύρω στὴν Κλαυδία», ὁ Χόφμανσταλ, πού δὲ χρειάζεται ἐπίθετα, ὁ μελαγχολικὸς Βιεννέζος ὁ Σνίτσερ, τὸ ἐξαιρετικὸν δραματολογικὸν φαινόμενον τοῦ ρατσιοναλισμοῦ, ὁ Ἰ. Κάιζερ καὶ κάμποσοι ἄλλοι εἶχαν πάρει κι' αὐτοὶ τὴ θέσιν τους στὸ στερέωμα τῆς γερμανικῆς ποιήσεως, φωτίζοντας ὁ καθένας τοὺς τῆ ζωὴν μετὰ τὸ δικό του φῶς, γλυκὸν κι' εὐεργετικόν, χωρὶς ὅμως νὰ δύνουν μιὰν ὁποιαδήποτε ὑπόσχεσιν ἀλλοιώτικου, ἰδιαίτερου, ξεχωριστοῦ μέλλοντος.

Ἐπομένως μᾶς ἔδιναν κάποιοι ἄλλοι, πού τότε ἐξεκινούσαν, μὰ πού οἱ περισσότεροι ἐμείνανε στὸ δρόμον, κι ἐμείνανε γιὰτὶ παρεξηγήσανε τὸ πρόσκαιρον, πέρνοντάς το γιὰ αἰώνιον, γιὰτὶ δὲν κατορθώσανε νὰ ἴδωσιν τὴν ἐποχὴν τους σὰν ἐπεισόδιον, πού ἦταν, ἀλλὰ νομίσαν, ὅτι αὐτὴ ἦταν ἡ πεμπτοῦσια τῶν αἰώνων. Αὐτὸ συνέβη μετὰ πᾶσαν ἀλλὰ νομίσαν, ὅτι αὐτὴ ἦταν ἡ πεμπτοῦσια τῶν αἰώνων. Αὐτὸ συνέβη μετὰ πᾶσαν ἄλλαν τὸν πόλεμον ἢ τὴν ἐπανάστασιν γιὰ κάτι τι τὸ στατικόν, τὸ τελειωτικόν, τὸ βασικόν κι ἐστήριξαν ἀποκλειστικὰ τὸ ἔργον τους ἐπάνω στὴ συγκίνησιν, πού τοὺς ἔδωκαν τὰ γεγονότα αὐτά, ἀντὶ νὰ τὴν μεταχειριστοῦν μόνον γιὰ κίνητρο πρὸς μελλοντικὰ μορφωτικά. Στὸν πόλεμον ἐσταμάτησεν ὁ Γκαίτριγκ, μετὰ τὴν ὑπέροχὴν του τραγωδίαν τὴν «Ναυμαχία», στὴν ἐπανάστασιν τῶν πνευμάτων ὁ Σόργκε μετὰ τὸν «Ζητιάνον» του, στὴν κοινωνικὴν ἐπανάστασιν ὁ ἔξαλλος φοιτητὴς, ὁ Τόλλερ καὶ τόσοι ἄλλοι, μετὰ τὴν πολεμικὴν ἢ ἐπαναστατικὴν φιλολογία τους καὶ μόνον δυὸ—τρεῖς ἐγράβησαν τὸ δρόμον τους πρὸς τὴν ὀρίμανσιν καὶ τὴν ὑπερνίκησιν τοῦ περαστικοῦ. Ἄς ποῦμε : ὁ Βέρφελ, ὁ Χάξενκλεβερ, ὁ Τσοῦκμαγιερ.

* *

Καὶ οἱ ρυθμοὶ καὶ οἱ «ισμοὶ» ἐρχόντουσαν ὁ ἕνας, ὕστερον ἀπὸ τὸν ἄλλον καὶ ἐπερνοῦσαν, κι' ἀφοῦ μᾶς φέρανε τὴν δημιουργικώτατην καταιγίδα τοῦ ἐκπαινετισμοῦ καὶ τὸ καινούργιον κίνημα τῆς «Νέας Σαγγελκαίτ», τῆς νέας πραγματικότητος, μᾶς ὠδηγήσαν σήμερον στὸ κατώφλι τοῦ Ἰδίου, ὕστερον ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ πολέμου, χρόνου, ὅπου, σταματώντας πάλι, δὲν ἀντικρύζουμε παρὰ τὶς ἴδιες πάλι κορυφές, πού τὸ ὄφρος τους ἐθαυμάσαμε πρὶν δέκα πέντε χρόνια, μὰ καὶ πού θὰ τὸ θαυμάζουμε—εἶναι ἡ γνώμη μου—γιὰ πάντα.

Γιὰτὶ τὰ χρόνια, πού περάσανε δὲν μᾶς χάρισαν τίποτα, πού νὰ μᾶς δίνει νέους σταθμούς, νὰ μᾶς γνωρίζει νέες ἀτράνταχτες ἀξίες. Στὴ Λυρικῆν ἐντελῶς τίποτα, ἐκτός ἂν ξεχωρίσουμε τὶς «Νόρνες» τοῦ Μπέρτραμ, ἢ τὴν «Ἐκστατικὴ Γῆ» τοῦ Μέρκελ ἢ τὰ τραγοῦδια τῆς Ρούθ Σάουμαν, πού γίνεται ὀλοένα γλυκύτερη μετὰ τὸν καθολικὸν μυστικισμό τῆς.

Στὸ δράμα ἢ κίνησιν ὑπῆρξε ἐντατικώτερη, ἀλλὰ οἷον. Ὁ Μπρῦνκερ—alias : Θεόδωρος Τάγκερ—συνεκίνησεν ὅπως ὅποτε καὶ μετὰ τὰ «Ἀρρωστα νεῖατα» του καὶ μετὰ τὸν «Ἐγκληματῆν» του, ὁ Χάξενκλεβερ μᾶς ἐκίνησε μόνον τὴν περιέργειαν μετὰ τοὺς «Γάμους πού γίνονται στὸν Οὐρανόν» καὶ μετὰ τὸν «Ναπολέοντα, πού ἐπεμβαίνει», ὁ Ἀρνολντ Μπρόννερ ἐπῆρεν ὕστερον ἀπὸ τὴν «Πατροκτονία» του ἀλλόκοτους δρόμους, ὁ Μπρέχτ, ἕνας ἀπὸ τοὺς πρωτοπόρους τῆς «Νέας Πραγματικότητος» δὲν συγκινεῖται, μᾶς λέγει, παρὰ μόνον ἀπὸ τὰ «ἔξωρα γεγονότα» πού βλέπει γύρω του,—καί, σύμφωνα μ' ἐτούτην τὴν ἀρχήν, γίνεται δραματικὸς, θεατρικὸς, δηλαδὴ, ποιητὴς ὁ καλύτερος δικηγόρος—ποινικολόγος τῆς Γερμανίας, ὁ δόκιμος Ἀλσ-

μπεργκ και συζητεί, επί σκηνης, ... προβλήματα του επαγγέλματός του, όπως την «Προανάκριση»! Βέβαια, έτσι δε θα γεννηθεί ποτέ τραγωδία· δε θα δημιουργηθεί δράμα σ' ένα θέατρο, που—όπως λέει ένας από τους κήρυκες του νέου κινήματος, ο Βίλχελμ Μίχελ— «πρέπει κυρίως να απασχοληθεί με εργασία συζητητική, με προσωρινήν εργασία, που μαζεύει υλικό συζητήσεως για τα ζητήματα της εποχής»... Η βαθύτατη χαρωπή και χαρούμενη διάθεση του Τσοούκμαγεφ και η ανήκουστη σοβαρότητα του Ούνροφ ξεχωρίζουν αυτούς τους δυο από το «ακτιβιστικό» θέατρο της εποχής τους.

Στο έπος αλλάζουν κάπως τα πράγματα. Έδώ είναι η σοβαρότητα της νέας εργασίας αναμφισβήτητη. Και είναι κάπως χαρακτηριστικό το φαινόμενο αυτό της άθροιάς αυτής επιδόσεως της νέας γερμανικής γενεάς στο έπος, στο μυθιστόρημα, στο διήγημα, στη μορφήν ακριβώς αυτήν του καλλιτεχνικού λόγου, που ανέκαθεν υπέτερεσε στη Γερμανία, εάν την παραβάλωμε με το γαλλικό, η το ρωσικό η το σκανδιναβικό μυθιστόρημα. Τα αίτια της μεταστροφής αυτής δεν είναι μόνον γραμματολογικά, γι' αυτό αποφεύγει ο κριτικός, ο γραμματολόγος να τα θέξει βαθύτερα· ίσως θελήσουν οι κοινωνιολόγοι να εξετάσουν τη μεταστροφή αυτή της «θελήσεως προς καλλιτεχνικήν έκφρασιν» της νέας γερμανικής γενεάς. Ο γραμματολόγος έχει όμως να κάμει, σχετικά με την μεταπολεμικήν επίκτητην παραγωγή της Γερμανίας μίαν άλλην παρατήρησιν. Ο προπολεμικός κόσμος εφαινόταν πνευματικά, να είπομε, ασφαλίσμενος, παγιωμένος και γι' αυτό είχε παγιωθεί επίσης και ο τρόπος, η μορφή της καλλιτεχνικής έκδηλώσεως. Η σχέσις του ατόμου προς το περιβάλλον του προσδιοριζότανε αναμφισβήτητα από την κοινωνία και την καθιερωμένην ηθική της, αυτή δε η κατάστασις των πραγμάτων αντικατοπτριζότανε στο μυθιστόρημα, του οποίου η δράσις είχε, να είπομε, σχηματοποιηθεί, και του οποίου οι μορφές είχαν πια γίνει τύποι. Με τον πόλεμον άλλαξε καταστρεπτικά η πάσις αυτή στάσις και διάθεσις του ατόμου και ἐγεννήθηκε η μεταπολεμική έκρηξις άβηβαιότητος της πραγματικής και της πνευματικής υπάρξεως, που έδημιούργησε, αυτή τώρα με τη σειρά της, το χάος εκείνο, που μέσα του χαθήκαν πια οι, δρόμοι, που ώδηγοῦσαν σε μίαν ουσιαστικήν και με σημασία πραγματικότητα. Την κατάστασιν αυτήν ενόμισαν, τώρα, οι νέοι και νεαροί τεχνίτες του πεζού λόγου, ότι ήμπορῶσαν να την δαμάσουν με αυτήν, ἐπήραν τα ζητήσουν να έρευνήσουν την ουσία της και να λογαριασθῶν με αυτήν, ἐπήραν τα έξωτερικά φαινόμενά της—πολιτικά, οικονομικά, κλπ.—τα εξέθεσαν απλούστατα, ἔκαμαν δηλαδή ένα απλούστατο ρεπορτάζ;—το πολύ, πολύ—τα ἐκριτικάρισαν. Και έτσι ενόμισαν, ότι ἔκαναν... τέχνη! Δέν τους κατέβηκεν η σκέψις, ότι ρεπορτάζ, η κριτική έστω, δέν είναι τέχνη και ότι χρειάζεται γι' αυτό, και η καταραμένη η... διάπλασις, η διαμόρφωσις. Περιγραφή και κριτική των γεγονότων είναι δημοσιογραφία, κι' όχι η καλύτερη—δημιουργία μορφῆς, αυτό είναι τέχνη.

Ποιοί από τους νέους αυτούς κατόρθωσαν να διαμορφώσουν πραγματική τέχνη να δημιουργήσουν διήγημα, μυθιστόρημα, έπος;

* *

Αυτό θα το εξετάζουμε, από σήμερα, κάθε μήνα στην «Ιδέα», κι' όχι μονάχα για το έπος, αλλά σε όλόκληρο το λογοτεχνικό πεδίο της γερμανικής παραγωγής. Θα προσπαθούμε, κάθε μήνα, να κάνουμε έναν απολογισμό του θετικού πλουτισμού της τέχνης από την εργασία των Γερμανών τεχνιτών του λόγου.

(Συνεχίζεται στο τέταρτο φύλλο της «Ιδέας»).

Γ. Θ. ΚΑΡΑΝΙΚΟΛΟΣ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΑΓΓΕΛΟΥ Δ. ΤΕΡΖΑΚΗ: **Δεσμώτες**, μυθιστόρημα. Δύο τόμοι.
Έκδότης Α. Μαυρίδης, Αθήνα 1933.

Το κέντρο αυτού του μυθιστορήματος είναι μία μικροαστική οικογένεια της Αθήνας, ξεπεσμένη και καταστραμμένη οικονομικά, που μαραίνεται μέρα με τη μέρα μες στη φτώχεια και πλήξη. Για τουτο κι' όλο το βιβλίο το σκεπάζει μία βαριά και πνιγερή ατμόσφαιρα μαρasmus και απογοήτευσης, που σου σφίγγει την καρδιά. Κανένα ξέσπασμα ζωντανίας, ούτε μία στιγμή αληθινής χαράς. Όλα θλιμένα, αποκαρδιωμένα, παραιομένα σχεδόν χωρίς αντίσταση στην κακή τους μοίρα. Νομίζω πως αυτή εΐταν ακριβώς η πρόθεσις του συγγραφέα: να εκφράσει την αποσύνθεσι του παλιού πατριωτικού μικροαστισμού της Ελλάδας, που δέν κατόρθωσε να μπει στο ρυθμό της εποχής και διαλύεται, βαριά τραυματισμένος στην ηθική όσο και στην οικονομική ζωή του. Δέ θέλω να συζητήσω αυτήν την κοινωνική θέση και να εξετάσω εδώ αν δέν υπάρχουν ἐλπίδες σωτηρίας γι' αυτήν την κοινωνική τάξη, που υπήρξε ως σήμερα η κυριώτερη πηγή των δημιουργικών δυνάμεων του έθνους. Μία τέτοια συζήτησις θα μās πήγαινε πολύ μακριά. Σημειώνω μονάχα πως αν αυτός εΐταν πράγματι ο σκοπός του συγγραφέα, ασφαλώς τον πέτυχε και κατόρθωσε να μās μάσει καλά μες σ' αυτήν την κοινωνική πραγματικότητα και να θέσει ωμά μπροστά στα μάτια μας τα προβλήματατά της.

Το βιβλίο του είναι λίγο βαρύ και βραδυκίνητο, ίσως και κουραστικό. Ίδιως ο πρώτος τόμος, που θα έπερε ίσως να είναι πιο συμπυκνωμένος. Ο δεύτερος τόμος προχωρεί καλύτερα και τα τελευταία κεφάλαια (η καθαρή) κρατούν συνεχώς ξυπνό το ενδιαφέρον μας.

Τα πρόσωπα είναι λίγο θολά, μά ζωντανά ωστόσο. Είναι αληθινοί άνθρωποι, ιδίως ο Φώτος και η Μαρία, τα δυο αδέρφια που πρωταγωνιστούν από την αρχή ως το τέλος. Ο Φώτος κόντεψε να γίνει αντιπροσωπευτικός τύπος. Μεγάλες λαχτάρες συγκεχυμένες και ασύλληπτες, πλέρια άβουλίας, μαρasmus και αφάνεια μες στο σκυθρωπό πλήθος των νέων που γεμίζουν τα γραφεία των επιχειρήσεων, σπασμοδικές προσπάθειες για να ξεπεράσει τον εαυτό του, καταδικασμένες από τα πριν στην άποτυχία, και στο τέλος η όριστική καταστροφή. Αγ εΐταν λίγο πιο έντονος και πιο αναγλυφικός θα εΐταν ένα πολύ ενδιαφέρον ανθρώπινο δείγμα της εποχής μας. Αληθινή κι' εΐσα η γόησις αν και λίγο άκατανόητη σε όρισμένες στιγμές. Το μόνο πρόσωπο του βιβλίου, που μου φαίνεται κάπως άπίθανο, είναι ο Σαρμίδης. Και δέ θέλω να πω βέβαια ότι δέν υπάρχουν τέτοιοι τύποι στην πραγματικότητα, γιατί όλοι οι τύποι μπορούν να υπάρξουν. Αλλά νομίζω πως ο συγγραφέας δέ δικαιολογεί αρκετά τη διαγωγή του περιεργου αυτού υποκειμένου ώστε να μās την κάνει αληθοφανή.

Παρά τις επιφυλάξεις αυτές, μπορούμε να πούμε πως το βιβλίο αυτό είναι μία ευχάριστη έκπληξις. Μās φανερώνει ένα νέο συγγραφέα, με σοβαρότατες προθέσεις και ξεχωριστή εύσυνειδησία, που πρέπει να τον λογαριάσουμε και να στηρίξουμε ἐλπίδες σ' αυτόν. Το ψυχολογικό του τάλαντο είναι αναμφισβήτητο. Ξέρει να παρακολουθεί τη γέννησις και τους κυματισμούς των συναισθημάτων των προσώπων του και να μās

ξανοίγει συνεχώς την εσωτερική ζωή τους. Θα μπορούσε μάλιστα να πει κανείς πως, υπερβολικά απορροφημένος από την εσωτερική τους ζωή, ξεχνά κάποτε τη δράση τους. Μά ως περιμένουμε την κατοπινή «εργασία του για να τον κρίνουμε» αυτό το σημείο. Προς το παρόν εκείνο που μας ενδιαφέρει κυριώτατα είναι ότι ο κ. Τερζάκης, δὲ μένει προσκολλημένος στις ήθρογραφικές παραδόσεις της πεζογραφίας μας, μήτε και παρασύρεται από «ίστατους, έντυπωσιακούς μοντερνισμούς, αλλά φιλοδοξεί να φτιάσει έργο δικό του, ζωντανό και άληθινό. Καί δὲν προδίδει τις φιλοδοξίες του.

Γ. Θ.

ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ

Μερικές έρωτήσεις για τον κ. Γληνό.

Τὸ άρθρο τοῦ κ. Γληνοῦ «Πνευματικές μορφές τῆς αντίδρασης» δημοσιευμένο στους «Νέους Πρωτοπόρους» (σελ. 424 κ. έ.) θά μπορούσε παρά τις πολιτικές έντυπωσιακές φράσεις να δώσει άφορμή σε γόνιμη συζήτηση, αν μερικά σημεία του δὲν μάς άφηναν στην άπορία τοῦ τί ακριβῆς θέλουν να σημάνουν. Θά διατυπώσουμε τις άπορίες μας, γιατί θέλομε ειλικρινά και σοβαρά να συζητήσουμε μαζί. Γράφει ο κ. Γληνός «Στόν πόλεμό τῆς ενάντια στην έπιστήμη ή άστική τάξη πέρασε διάφορα στάδια». «Όταν μιλάει ο κ. Γληνός για έπιστήμη έννοει τις φυσικές έπιστήμες ή και τις κοινωνικές και ιστορικές έπιστήμες; «Αν έννοει τις πρώτες θά τον παρακαλούσαμε να μάς πει ποῦ και ποτε και ποιοι μεγάλοι διανοούμενοι άρνήθηκαν ή πολέμησαν τὰ πορίσματα τῆς φυσικῆς έπιστήμης. Θάταν σκόπιμο να συνεννοηθοῦμε άπάνω σε συγκεκριμένα παραδείγματα. «Αν έννοει τις κοινωνικές και ιστορικές έπιστήμες, εκεί πρέπει να μάς καθορίσει, πρώτα ποῖ εἶναι τὰ πορίσματα ποῦ προδίδουν μιὰ κρυφή συμμαχία με τὴν κεφαλαιοκρατία και ύστερα αν άρνεῖται πὼς υπάρχουν και έξω από τὸν ιστορικό ένλισμό πορίσματα ποῦ καμμιὰ δὲν έχουν σχέση με τὸν ταξικό άγώνα.

Θά παρακαλούσαμε τὸν κ. Γληνό να μάς πει αν νομίζει πὼς ο Κεραπ, ο Stranass, ο Ranke, ο Savigny, ο Jhering, ο Taine υπηρέτησαν «στην άγιαστούρα τοῦ παπα». «Ας λάβει τὸν κόπο να μάς αναφέρει και ἐδῶ μερικά συγκεκριμένα παραδείγματα.

2) Ο κ. Γληνός γράφει «Τελευταία λέξη τῆς έπιστήμης τὸ «μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῆς πνεύματι (και γενικά οἱ πτωχοὶ) οἱ αὐτῶν εἶναι ή βασιλεία τῶν οὐρανῶν». Αὐτὸ εἶναι τὸ τελευταίο γενικό πορίσμα τῆς άστικῆς έπιστήμης. «Ας μάς πει από ποῖο κείμενο άστοῦ, ἄς ποῦμε φιλοσόφου και γενικά σιγγροφέα, ἔβγαλε αὐτὸ τὸ συμπέρασμα ο κ. Γληνός.

3) Μάς μιλάει ο κ. Γληνός για νεοαριστοτελικούς. «Γκιός από μερικούς φιλοσόφους τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ποιοὶ εἶναι σήμερα νεοαριστοτελικοί; «Υστερα διακρίνει νεοαριστοτελικούς, νεοθωμιστές και νεοσχολαστικούς. Πὼς διακρίνει τους αὐτοὶ;

4) Γιατί υποστηρίζει οτι κανένας ὀπαδός τοῦ διαλεκτικοῦ ματεριαλισμοῦ δὲν

εἶναι σήμερα καθηγητῆς σε άστικό πανεπιστήμιο; Μήπως τοῦς M. Adler, Lederer Culpow, τοῦς θεωρεῖ «ιδεαλιστικούς παραμορφωτῆς τῆς θεωρίας τοῦ ιστορικοῦ έλισμοῦ.

«Ασφαλῶς υπάρχουνε, ὅπως μάς τὸ λέει ο κ. Γληνός, διανοούμενοι ποῦ χτυπήσανε τὴν άποκλειστική θεραπεία τῆς ειδικῆς έπιστήμης ή και τῆς διανοητικῆς λογικῆς ακόμα και υποστηρίξανε μιὰ συνθετική και γενική θεωρία τῶν πραγμάτων, σάν τὸ άπαραίτητο συμπλήρωμα τῆς ειδικῆς έρεῦνης, ποῦ μόνη τῆς «δὲν μπορεί να δώσει λύση σε κανένα κοσμοθεωρητικό πρόβλημα».

Δὲν τοῦς ὀνομάζει ὅμως ο κ. Γληνός θά τον παρακαλούσαμε να ὀνομάσει μερικούς, για να μάθουμε, ὅς ποῦ ἐκτείνεται κατά τὴ γνώμη του ο κύκλος τῶν πνευματικῶν ανθρώπων ποῦ υπηρέτουνε τὸ κεφάλαιο. Έννοεῖται πὼς ζητᾶμε ὀνόματα αντιπροσωπευτικά τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς και ὄχι ὀνόματα ὀπαδῶν ένὸς ὀποιουδήποτε δόγματος θερησκεντικῶ.

Τώρα ἄς ἔρθωμε και στὰ δικὰ μας «Ο κ. Γληνός γράφει. «Εκεῖ ὅμως ὅπου ή αντίδραση φυσικά ὀργιάζει, εἶναι ενάντια στους φοιτητῆς».

Δὲ θέλομε, πρὸς τὸ παρόν τουλάχιστον, να συζητήσουμε αν υπάρχει στ' αλήθεια αὐτὴ ή αντίδραση. Εἶναι θεμα χωρίς σημασία για τὴ καθαρή θεωρητική συζήτηση ποῦ θέλομε να προετοιμάσουμε. Τοῦτο μόνο εἶναι άνάγκη να μάθουμε. «Ο κ. Γληνός ἐπικρίνει τὸ μέσο τῆς αντίδράσεως, ή τὸ σκοπὸ τῆς: Βρίσκει μήπως εἶναι άνάξιο και άνήθικο να μη μπορούν να διαδηλώσουνε τις πεποιθήσεις των με τὴν ίδια ελευθερία ὅσοι ανήκουν στην κυρίαρχη τάξη με ὅσους ανήκουν στην τάξη ποῦ τὴν πολεμᾶει; «Η μήπως ἐγκρίνει τὰ μέσα ποῦ μεταχειρίζεται ή κυρίαρχη τάξη και κατακρίνει μόνο τὸ σκοπὸ, ὅποταν, αν ήταν ἄλλοιῶτικος ο σκοπός, δὲν θάχε καμμιάν αντίρρηση να αναγνωρίσει τὴ βίση, τὴν ανελευθερία και τὴν αντίδραση;

Θά θέλαμε σχετικά να μάθωμε από τὸν κ. Γληνό, αν στὰ κομμουνιστικά Πανεπιστήμια θά μπορούσε ένας φοιτητῆς να υποστηρίξει μπρὸς στοῦ, συμμαθητῆς του και τοῦς δασκάλους του τις «κλονισμένες άξίες τοῦ άστικοῦ πολιτισμοῦ» και νὸ συζητήσει ελεύθερα τις ιδέες του, με μόνη γι' αὐτὸν κύρωση τὴ συμπάθεια και τὴν ἐκτίμηση τῶν δασκάλων του και τῶν αντίγνωμων συμφοιτητῶν του για τὸ πνευματικό του θάρρος και ἴσως και τὴν αξία του;

Παρακαλούμε τὸν κ. Γληνό να πιστέψει πὼς δὲν τοῦ θέτοῦμε αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα με τὴν κρυφὴν ἐλπίδα να βρεθεῖ σε άδιέξοδο. Ξέρομε πολὺ καλά πὼς ο κ. Γληνός δὲν εἶναι άπ' αὐτοῦς ποῦ μπορεί κανείς να βάλει σε άδιέξοδο. Θέλομε μόνο να συζητήσουμε μαζί του. Αὐτὸ τὸ δείχνει και ή σιωπὴ μας για τὸ δημοκοπικό μέρος τοῦ άρθρου του. Μά πιστεύομε πὼς ή συζήτηση, για να ναι γόνιμη, πρέπει να βασίζεται σε ὅσο τὸ δυνατόν πιο συγκεκριμένα στοιχεία. Γότε μόνο ή διαφάνεια μας θά έντοπισθεῖ και ἴσως και θά περιορισθεῖ ἐκεῖ ποῦ πρέπει, γιατί θαρρῶ πὼς σε μερικά σημεία θά βρεθοῦμε και σύμφωνοι με τὸν κ. Γληνό.

Κ. ΤΣΑΤΣΟΣ

ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΑ

«Η φιλοσοφία και οἱ κομμουνιστές.

«Η σοβαρότητα τῆς φιλοσοφικῆς εμφάνισης τῆς Ἰδέας αναστάτωσε τοῦς κομμουνιστές. Φιλοσοφικά ακατάρτιστοι καθὸς εἶναι, τυφλωμένοι ἐπὶ πλέον από τὸν πιο

στενόκαρδο φανατισμό, δίνουν την εντύπωση ανθρώπων, που είναι ολότελα άνικανοί να παρακολουθήσουν ένα σοβαρό φιλοσοφικό συλλογισμό. Η «έπιστημονική» ανωτερότητα τους πάει περίπατο. Ο μαρξισμός-λενινισμός ή λενινισμός-μαρξισμός, ο διαλεκτικός μαρξισμός ή μεθοδικός υλισμός, ή προλεταριακή κουλτούρα ή, ακόμα γλυκύτερα, ή προλετκουλτούρα. Άλλα αυτά τα θεατέα εύρηματα, που σερβίρονται κατά χίλιους-δυό τρόπους στις σελίδες των προπαγανδιστικών εντύπων του κομμουνισμού, κινδυνεύουν τόσο πολύ να χάσουν κάθε σημασία στα μάτια των αναγνώστων τους τώρα που μπορούν να συγκριθούν με την αληθινή φιλοσοφική σκέψη, που φιλοδοξεί να παρουσιάσει ή 'Ιδέα, ώστε τα έντυπα αυτά βάζουν όλα τους τα δυνατά για να πείσουν τους αφελείς όπαδούς ότι ή φιλοσοφία, τα «βαθιά νοήματα» είναι το νέο μέσο, που κινήτοποίησε ή «άτιμη μπουρζουαζία» για να παραπλανήσει την «έργατιά» και τους «τίμιους διανοούμενους». Γεννημένοι κι' επαγγελματίες δημοκόποι οι συντάχτες των εντύπων αυτών, συστηματικοί κλάκες των χαμηλότερων ενστίκτων του ανθρώπου, που λαχταρούν να εκμεταλλευτούν και να ξεζουμίσουν κατά το δικό τους τρόπο και στην κατάλληλη στιγμή, κρίνουν πάντα τους άλλους από τον ίδιο τον εαυτό τους. Ξένοι σε κάθε ανιδιοτελή διανοητική προσπάθεια, είναι άνικανοί να συλλάβουν την περίπτωση όσων είναι φανατικά προσηλωμένοι στην αλήθεια και δεν υπηρετούν παρά αυτή και μόνη. Συνειδημένοι να κατεβάζουν τα νοήματα στο λαό αντί να ζητούν ν' ανεβάζουν — όσο είναι δυνατό — το λαό σ' αυτά, συκοφαντούν εκείνους, που φιλοδοξούν να γίνουν οδηγοί και άναμορφωτές συνειδήσεων, δίνοντας το παράδειγμα της πνευματικής άφιλοκέρδειας και προσπάθειας, που είναι άπαραίτητες για τη δημιουργία μιας άνωτερης ζωής. Μά ή δύναμη της αλήθειας είνε τόση ώστε καμιά βρεια, καμιά άνοητία δεν είναι άξια να της άντισταθεί. Η 'Ιδέα έταξε τον εαυτό της στην ύπηρεσία της αλήθειας. Είναι άποφασισμένη να τη διαλαλήσει με άλύγιστη επιμονή, με άσστηρή συστηματικότητα. Κι' έχει την άκλόνητη πεποίθησή της ως δε θ' άργήσει να φανεί το βασικό εκείνο χαρακτηριστικό του αληθινού πολιτισμού, το πνευματικό ήθος, που χάρη στην έλλειψη του υπάρχουν σήμερα και οργανίζουν τα διάφορα κομμουνιστικά έντυπα.

«Ένα φουτουριστικό ίντερμέδιο»

Η Α. Ε. ο κ. Φ. Μαρινέτι, της Βασιλικής Ακαδημίας της Ιταλίας, προφήτης και άρχηγός του διεθνικού φουτουρισμού, είναι ένας πολύ άξιαγάπητος κύριος, στρουμπουλός και παχουλός, ροδοκόκκινος, σπινθηροβόλος και μεγάλος πατιντιτζής. Η πατρίδα του μας τον έστειλε να διαδώσει το Ιταλικό πνεύμα στον τόπο μας κι' αυτός φιλοτιμήθηκε να βομβαρδίσει την Αθήνα με παραχακτικούς φουτουριστικούς θορύβους, άρχίζοντας από το πολυθρύλητο ποίημα του για το βομβαρδισμό της Αδριανούπολης. Μά ή Αδριανούπολη μπορεί να παρηγορηθεί, γιατί ο πρόσφατος αυτός βομβαρδισμός της Αθήνας είναν πολύ πιο συγκλονιστικός. Παρατήσαμε λοιπόν κ' έμεις τα πολύπλοκα πνευματικά και πολιτικά μας ζητήματα και καταγίναμε μερικές μέρες με το φουτουρισμό.

Πρέπει να πούμε ώστόσο πως ο φουτουρισμός δε μας εΐτανε καθόλου άγνωστος στην Ελλάδα μήτε και καθόλου άντιπαθητικός. Μικρούς Μαρινέτιδες έχουμε εδώ ολόκληρη λεγεώνα. Η διαφορά μας με τους Ιταλούς, σ' αυτό το σημείο, είναι πως έμεις διασκεδάσαμε μ' αυτά τα νόστιμα πράματα, ενώ αυτοί οι άθεόφοβοι τά πέρνουνε πολύ στα σοβαρά. Τόσο σοβαρά ώστε ανάθετουμε στον Έξοχώτατο Μαρινέτι επίσημες πνευματικές άποστολές και τον αφήνουμε να διακηρύσσει σ' όλην την Εύρώπη πως είναι ο πνευματικός οδηγός του φασιστικού Κράτους. Τιμούμε το Ιταλικό πνεύμα και τη λαμπρή ιστορία του και πιστεύουμε στα μεγάλα μελλούμενα του

Ιταλικού έθνους, αλλά ως μας επιτραπεί να σημειώσουμε πως ή ώραία Ιταλία πάσχει από μια μικρή πνευματική έλλειψη : της λείπει φαίνεται ή ειρωνεία.

Ο φουτουρισμός είναι μια έκεξη παιδικής κατάπληξης έμπρός στις μηχανικές έφευρέσεις της έποχής μας. Πριν καμιά είκοσιπενταριά χρόνια, οι νεαροί τότε φουτουριστές, βλέποντας τα πρώτα αυτοκίνητα να τρέχουνε με 80 χιλιόμετρα την ώρα, κηρύξανε τις φωνές από θαυμασμό. Μια νέα όμορφιά γεννήθηκε στον κόσμο, διακηρύξανε, ή όμορφιά της ταχύτητας! Κάτω το σελινόφωτο της Νεάπολης! Ζήτω ή έκερηκτική ζωή, ο δυναμισμός, ο παροξυσμός, ή άσυνείδητη δημιουργία, ή γεωμετρική λαμπρότητα, ή αισθητική της μηχανής, ή άεροποίηση, ή άεροζωγραφική. . . Άέρας πολός και νοήματα λίγα, ελάχιστα. Μονάχα ένα νόημα βγήκε καθαρό μες από όλην αυτήν τη φασαρία : να μη ζούμε ύποταγμένοι στα περασμένα, αλλά, στραμένοι προς το μέλλον, να δημιουργήσουμε κάτι δικό μας. Σύμφωνοι, συμφωνότατοι! Άλλά δεν περιμέναμε να μας το πούν οι συμπαθητικοί αυτοί άεριτζήδες. Μας το εΐχε πει ο Ψυχάρης από τα 1886. Το εΐπε όμως σε άλλο τόνο.

Όσο για την τυφή και ύστερική λατρεία του μηχανισμού, καταλαβαίνουμε βέβαια το θαυμασμό που αισθάνθηκε ή περασμένη γενεά, στην άρχή του αιώνα, μπροστά στις μηχανές, μά οι καιροί άλλαξανε πολύ από τότε ως σήμερα κι' ο φουτουρισμός μας φαίνεται πιο έξισου παρελθοντολογικός όσο κ' οι τουαλέτες κ' οι όπερέτες της έποχής εκείνης. Μια νέα γενεά, που άνατράφηκε υπό το κράτος του μηχανισμού, άρχίζει νά άμφιβάλλει πολύ βαθιά για την άξια του τεχνικού αυτού πολιτισμού, που τείνει να πνίξει όχι μόνο τις όμορφίες της φύσης και της ζωής, αλλά και το ιερώτερο αίτημα κάθε ίσορροπημένου ανθρώπου : την άτομική έλευθερία. Το ιδανικό μας δεν είναι πιο περισότερη ταχύτητα. Χορτάσαμε από ταχύτητα και χορτάσαμε δυστυχώς πολύ γρήγορα και πολύ εύκολα, που πάει να πει πως ή νέα αυτή όμορφιά δεν είχε μια άξια πολύ σταθερή. Το ιδανικό μας, μες στην τόσο βαριά και ταραγμένη άτμόσφαιρα του άνήσυχου αυτού αιώνα, είναι περισότερη έλευθερία, περισότερη άνθρωπιά.

Ο συμπαθέστατος κ. Μαρινέτι θα διατηρήσει βέβαια πολύ καλές άναμνήσεις από τα σαλόνια μας, από τις έφημερίδες μας, από το κοινό μας, που τον περιποιήθηκαν όπως άρμόζει να περιποιούνται τους διακεκριμένους ξένους. Άς μη θυμώσει αν του φέρθηκαν λιγάκι ψυχρά οι σοβαρότεροι άντιπρόσωποι της πνευματικής μας ζωής. Οι προσθέσεις της πνευματικής Ελλάδας είναι πολύ διαφορετικές από τις δικές του. Η Ελλάδα φιλοδοξεί να κάνει έργα λιγώτερο θορυβώδη, αλλά πιο βαθιά άνθρωπινα, που να άντέχουνε στο πέρασμα του χρόνου.

Άπορίες . .

Κάποιος βαθυστόχαστος και λυρικότατος σοφός άραδιάζει σε κάποιο περιοδικό με ύφος «παλμώδες» και «νευρώδες» τις βιθιές άπορίες, που ξεσήκωσαν μέσα του οι Βασικές Άρχές της 'Ιδέας. Η καλλιτεχνική ύπαρξη του κυριεύτηκε από ιερή άγανάκτηση μπροστά στη φιλοδοξία της 'Ιδέας να είναι άριεύτερη από ιερή άγανάκτηση και να σταθεί πάνω από τις κοινωνικές διαμάχες και τους γανο της έλεύθερης σκέψης και να σταθεί πάνω από τις κοινωνικές διαμάχες και τους ταξικούς άνταγωνισμούς. Πώς μπορείτε, άπορεί και έξίσταται, να είστε πάνω από τις τάξεις άφου αυτές «προσδιορίζουν την άνησυχία και την πίστη σας, δηλαδή το πνευματικό και ήθικό είναι σας;» Ο περισπούδαστος έπικριτής μας είναι ολότελα άνικανός να ξεχωρίσει δυό πράγματα ριζικά διαφορετικά: την αίτία μιας πνευματικής δράσης από το άντικείμενο της. Τον πληροφορούμε με πολλή προθυμία ότι το πνεύμα δεν κινείται μέσα στο κενό αλλά του είναι άπαραίτητο να έπεξεργάζεται κάποιο υλικό, που είναι, στην προκείμενη περίπτωση, οι τάξεις, ο άγώνας τους και κάθε άλλο συγενικό φαινόμενο. Τούτο όμως δε σημαίνει ότι το πνεύμα «προσδιορίζεται» από τα φαινόμενα αυτά, ότι τούτα είναι ή αίτία της δράσης του, άλλ' άπλούστατα ότι το

πνεῦμα ὀρίζει ἓνα ἀντικείμενο στὴ δράση του. Ὅσο γιὰ τὴν αἰτία τῆς δράσης του, μπορεῖ νὰ εἶναι διάφορη: ἡ θεωρητικὴ περιέργεια, ἡ ὄρεξη γιὰ πρακτικὴ ἐνέργεια, ἀκόμα κι' ἡ ἰδιοτέλεια, τὸ συμφέρον. Στὴν περίπτωση μας, ἡ αἰτία αὐτὴ εἶναι ἡ φιλοδοξία νὰ ὑπηρετήσουμε τὴν ἀλήθεια, πού δὲν ἀνήκει σὲ καμμιά τάξη ἀλλὰ πού σ' αὐτὴ ἀντίθετα εἶναι ὑποταγμένες ὅλες οἱ τάξεις καὶ τὰ συμφέροντα. Εἶναι ἀκόμα ἡ ἐπιθυμία νὰ χτυπήσουμε τὸ βάρβαρο φανατισμὸ τῆς ἀντίθετης νοτροπίας, πού θεωροῦμε ἄξιο γιὰ τὶς μεγαλύτερες καταστροφές. Ὁ σοφολογιώτατος ἐπικριτὴς μας δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβει αὐτὴ στάση μας. Τὰ λυπούμαστε κατάκαρδα: ἡ ὁμολογία του αὐτὴ «προσδιορίζει» οὐσιαστικά καὶ ἀνεπανόρθωτὰ τὸ «πνευματικὸ καὶ ἠθικὸ εἶναι» του.

Ἀλλὰ τὰ φιλοσοφικὰ φληναφήματα τοῦ περισπούδαστου ἐπικριτῆ μας δὲ σταματοῦν ἐδῶ. Ὁ ἄνθρωπος θεώρησε τὸν ἑαυτό του κατάλληλο γιὰ στοχασμοὺς γενικώτερης σημασίας κι' ἐκεῖ δὲ εἶναι πού τὰ θαλασσοποίησε πέρα γιὰ πέρα. Πῶς; ρωτᾶται μὲ κατάπληξη γιὰ τὸ τόσο θράσος τῆς Ἰδέας, τολμάτε καὶ ἰσχυρίζεστε ὅτι οἱ ὑλιστικὲς θεωρίες ἀρνοῦνται τὴν ἐλευθερία, τὴν ἀτομικότητα, τὸ ρόλο τῆς θέλησης; Ἀλλ' ἀπὸ πού πλανήτη πέφτει ὁ ἄνθρωπος; Διάβασε ποτέ του κανένα ἐγχειρίδιο φιλοσοφίας; Ἄν τῶξε κάνει δὲ θῆλυε αὐτὰ τὰ διασκεδαστικὰ πράγματα, ὅτι οἱ ὑλιστικὲς θεωρίες ἀρκοῦνται νὰ τοποθετοῦν τὴν πρώτη αἰτία ἔξω ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ὅτι μέσα στὸν «πεπερασμένο χῶρο τῆς ζωῆς» (sic) τὸν ἀφήνουν νὰ χοροπηδαεῖ ἀνενόητος. Θάχε μάθει ὅτι ἡ αἰτιοκρατία πρεσβεύει ἀμείλιχτα τὴν παγκόσμια ἀλληλεξάρτηση τῶν φαινομένων, ὅτι ἀγνοεῖ τοὺς πεπερασμένους χῶρους τῆς ζωῆς, τίς... ἀεραντλίες καὶ τὰ λοιπὰ παιδρολογήματα τοῦ τερπνοῦ συζητητῆ μας κι' ὅτι μέσα σ' αὐτὴ τὴν τανάλια δὲν χωράει οὔτε θέληση οὔτε ἀτομικότητα οὔτε ἐλευθερία, πού σπεύδει ἡ ἴδια ἄλλως τε νὰ χαρακτηρίσει σὰν παραισθήσεις καὶ φαντασιώσεις τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ ἀμίμητος αὐτὸς ἐπικριτὴς ἀναρωτιέται ἀκόμα γιατί θεωροῦμε τὶς ὑλιστικὲς θεωρίες ἐπικίνδυνες γιὰ τὸν πολιτισμὸ, γιατί τάχα ἀπειλοῦν νὰ σπάσουν τὴ συνέχεια του, γιατί σώνει καὶ καλά ἡ ἐπικράτηση τους θάβηαι «ὁ ἐξουτελισμὸς κι' ἡ ἀρνηση κάθε ἠθικῆς ἀξίας, ἡ πνευματικὴ σκλαβιά κι' ὁ ἀνηθικισμὸς». Κι' ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς τολμάει καὶ μιλεῖ γιὰ «καμποτινισμό, ἀρχικαμποτινὸς ὁ ἴδιος θὰ λέγαμε, ἂν δὲν ξέραμε ὅτι ἔχει μεσάνυχτα ἀπὸ φιλοσοφικὸ στοχασμὸ, ἂν δὲν τὰ βλέπαμε νὰ σκουντουφλάει τόσο ἄγαρμπα ἔπάνω στὰ νοήματα. Οἱ ὑλιστικὲς θεωρίες, ρωτᾶται μὲ συγκινητικὴ ἀφέλεια, δὲν ὑπῆρχαν πάντα; Γιατί δὲν ἔσπασε ὡς τώρα ὁ πολιτισμὸς; Κι' ὄχι μόνο δὲν ἔσπασε ἀλλ' ἀντίθετα ἀφελήθηκε ἀπὸ τὶς ὑλιστικὲς θεωρίες. Ἀλλ' ἂν ἤξερε ὁ ἄνθρωπος νὰ διαβάσει κι' ὄχι νὰ ὀπτασιάζεται, θὰ εἶχε δεῖ ὅτι δὲ θεωροῦμε ἐπικίνδυνες τὶς ὑλιστικὲς θεωρίες σὰν ἄλλες ἀκοσμηματικὲς ἐξηγήσεις, πού ξεδιπλώνονται στὶς σελίδες τῶν βιβλίων, ἀλλὰ σὰν ἐπιστημονικὰ ὑποβαστάγματα καὶ δικαιώσεις κινήσεων, ὀργανώσεων κι' ἀγώνων, πού ζητοῦν στὸ ὄνομα τους νὰ ἐγκαθιδρύσουν τὴ σκοτεινότερη βαρβαρότητα. Θὰ εἶχε δεῖ ὅτι μιλήσαμε γιὰ τὰ «ἀποτελέσματα τῆς ἐπικράτησης τους», πού θεωροῦμε ὀλέθρια γιὰ τὸν πολιτισμὸ, ἀφοῦ θὰ εἶναι ἡ ἐπιβολὴ τῆς ἀγοριώτερης κοινωνικῆς τυραννίας, ἡ ἐλλειψη κάθε ἀνθρωπισμοῦ, ἡ ἀδιαφορία γιὰ κάθε συναισθηματικὴ ἀπαίτηση. Κι' ἐννοοῦσαμε τὸν κομμουνισμό, πού ἐμπνέεται ἀπὸ τὶς ὑλιστικὲς θεωρίες καὶ τὸν αἰτιοκρατισμὸ τους καὶ ζητᾶται νὰ δεσπόσει στὴν κοινωνικὴ ζωὴ στὸ ὄνομα μιᾶς φανταστικῆς ἐπιστημονικῆς ἀλήθειας καὶ τῶν τυφλῶν μηχανικῶν τῆς νόμων, πού δὲν ἔχουν νὰ κάνουν μὲ καμμιά ἠθικὴ ἀποψη ἢ ἀνθρωπιστικὴ ἀξίωση. Αὐτὴ ἡ ἀφαίρεση τοῦ ἀνθρώπινου παράγοντα σὰν αὐτόνομη καὶ ἠθικῆς ἀξίας, αὐτὴ ἡ μηχανικὴ διαρρύθμιση τῶν κοινωνικῶν πραγμάτων ἔξω ἀπὸ κάθε ἀποψη δικαιοσύνης καὶ ἀνθρωπισμοῦ εἶναι ἡ βασικὴ ἀνηθικότητα τοῦ κομμουνισμοῦ κι' ὅλων τῶν μηχανικῶν θεωριῶν, πού δὲ βλέπει ἡ καμώ-

νεται πῶς δὲ βλέπει ὁ στομφώδης ἐπικριτὴς τῆς Ἰδέας. Ὅσο γιὰ τὸν ἰσχυρισμὸ του ὅτι οἱ ὑλιστικὲς θεωρίες ἔχουν παίξει μεγάλο ρόλο στὴ διαμόρφωση τοῦ πολιτισμοῦ, ὁ ἄνθρωπος κολυμπᾷ σὲ πέλαγος παρεξηγήσεων. Ἄν δὲν ἦταν τόσο ἀνιστόρητος, θ' ἄξερε ὅτι οἱ σημαντικότερες ἐπιστημονικὲς ἐπαναστάσεις ἔγιναν ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους ἰδεαλιστὲς τῶν αἰώνων. Ἄν κάλι δὲν ἦταν τόσο ἀφιλοσόφητος θ' ἄχε μάθει δι' ἐπιστήμη καὶ ὑλισμὸς εἶναι δυὸ πράγματα διαφορετικὰ. Ἡ ἐπιστήμη εἶναι ἓνα τεχνικὸ γνωστικὸ ἐγχείρημα ἐνῶ ὁ ὑλισμὸς εἶναι μιὰ μεταφυσικὴ θεωρία. Μ' ἄλλα λόγια ἡ ἐπιστήμη εἶναι ἓνα δεδομένο, πού σ' αὐτὸ ἔπάνω πολεμᾷ νὰ στηριχτεῖ ὁ ὑλισμὸς καὶ πού ἔδωσε ὁμως λαβὴ σὲ ἀντιὑλιστικὲς καὶ ἰδεαλιστικὲς ἐρμηνεῖες.

Ὁ περισπούδαστος συζητητὴς μας τελειώνει τὸ συνοπτικὸν του μὲ μιὰ ἀπόσπαστη κορώνα. Δὲν ἀποκλείεται, λέει, ἓνας ὑλιστὴς νὰναι ἠθικὸς κι' ἓνας ἰδεαλιστὴς ἀνήθικος. Ἀλλὰ μήπως... εἶπαμε τὸ ἀντίθετο; Πάντα θὰ ὑπάρχουν ἄνθρωποι πού θὰ παρανοοῦν ἢ θὰ ἐκμεταλλεῦνται τὸ καθετί. Ἀλλ' ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς οὔτε ὁ ὑλισμὸς ἔχει νὰ ὀφελῆθῃ οὔτε ὁ ἰδεαλισμὸς νὰ ζημιωθῇ. Γιὰ τοὺς ὀλοκληρωμένους καὶ συνειδητοὺς ἀνθρώπους ὁ ὑλισμὸς θὰ εἶναι πάντα μιὰ χονδροειδέστατη γνωστικὴ πλάνη καὶ μιὰ πηγὴ ἀνήθικων τρόπων ζωῆς. Ἀντίθετα ὁ ἀκέραιος καὶ συνεπὴς ἰδεαλισμὸς θὰ μένει σὰν ὁ μεγαλύτερος τίτλος τιμῆς γιὰ τὴν ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἀνθρωπότητας, ὅτι ἀκριβῶς τὴν ξεχωρίζει ἀπὸ τὸ κτήνος. Καὶ θὰ ἐμπνέει πάντα τοὺς μεγαλύτερους ἀντιπροσώπους τῆς.

«Ἐλεύθερη Δράση».

Μὲ ξεχωριστὴ χαρὰ πληροφορηθήκαμε πῶς ἰδρύθηκε μὲς στὸ Πανεπιστήμιό μας, ἀπὸ ἓναν ὄμιλο φοιτητῶν, μιὰ νεανικὴ ὀργάνωση, πού ἔχει σκοπὸ νὰ ὑπερασπίσει, νὰ καλλιεργήσει καὶ νὰ διαδώσει τὶς ἰδέες πού πιστεύουμε κι' ἐμεῖς μαζί μὲ ἄλλους πολλοὺς. Ἡ ὀργάνωση αὐτὴ λέγεται «Ἐλεύθερη Δράση» κι' ὁ τίτλος τῆς, νεανικῆς, ζωντανῆς, τολμηρῆς, μᾶς σιγκινεῖ ἀληθινά. Τόσο περισσότερο ὅσο μᾶς θυμίζει τὴ θρυλικὴ «Φοιτητικὴ Συντροφιά», πού ὑπῆρξε καμμιά εἰκοσαριὰ χρόνια τὸ κέντρο τοῦ δημοτικισμοῦ καὶ τῆς ἐλεύθερης σκέψης μὲς στὸ Πανεπιστήμιό, πού τοῦ ἐκφυλιστεῖ σὲ σχολαστικὸ μαρξικὸ σωματζίο, καὶ πού τὴ διευθύνανε κάποτε δυὸ ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὲς τῆς «Ἰδέας».

Ἡ «Ἐλεύθερη Δράση», ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὴ Διακήρυξη, πού δημοσίευσε αὐτὲς τὶς μέρες, γεννήθηκε ἀπὸ τὴ βαθιὰ ἀνησυχία μερικῶν διυλεχτῶν νέων τοῦ Πανεπιστημίου μας, πού συναισθηθάνονται τὴν κρισιμότητα τῆς ἐποχῆς μας, πού ἀγωνιοῦν ἐμπρός στὰ ζοφερά προβλήματα τῆς, πού ἐπαναστατοῦν ἐμπρός στὴ σημερινὴ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ἀναρχία, στὴν κοινωνικὴ ἀδικία, στὴ μοιρολατρεία καὶ στὸ στενόκαρδο ἐπαγγελματισμὸ τοῦ Πανεπιστημίου μας καὶ σὲ βάνουσα καὶ προκλητικὰ κινήματα τοῦ ὑλισμοῦ. «Ἢ συσσωμάτωση, λένε, κι' ἡ συγκέντρωση τῶν νέων πού σκέπτονται καὶ πού αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκη νὰ ξεπνήσουν τὶς λιμνασμένες συνειδήσεις κι' ἀκόμη νὰ τρέψουν τὴν κίνηση τῆς ἐποχῆς μας πρὸς ὀρίζοντες ἰδεολογικότερους, θ' ἀποτελέσει τὸ σκοπὸ τῆς Ἐλεύθερης Δράσης». Δυνατὸς ἀνεῖμος ἰδεολογικότερους, θ' ἀνήσυχη φρασεολογία αὐτῆς τῆς Διακήρυξης: «Πιστεύουμε στὴν αὐτοτέλεια τῆς ἐπιστήμης καὶ γενικώτερα τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἢ ὅποια μπορεῖ καὶ πρέπει ν' ἀποτελέσει τὸ πλήρωμα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου». Ἀλλὰ τοῦτο δὲ σημαίνει πῶς ἡ πνευματικὴ ζωὴ εἶναι ξεχωριστὴ ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ καὶ πῶς ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ εἶναι ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴν τύχη καὶ τὰ βέβαια τῶν ὁμοίων του. Ἰσα-ἰσα σκοπὸς τῆς «Ἐλεύθερης Δράσης» εἶναι ἀφ' ἑνὸς νὰ θέσει τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν αὐτοτέλεια τοῦ πνεύματος καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ δειξεῖ τὶς ὑποχρεώσεις τοῦ πνεύματος ἀπέναντι τῆς κοινωνίας καὶ εἰδικὰ τὸ ρόλο πού ἐπιβάλλεται νὰ ἀνολήβει τὸ πνεῦμα γιὰ τὴ διαμόρφωση μιᾶς κοινωνίας δικαιότερης καὶ ἠθικῆς ἀνώτερης ἀπὸ τὴ σημερινή. Οἱ νέοι αὐτοὶ δὲν εἶναι

καθόλου συντηρητικοί, όπως δεν είμαστε καθόλου συντηρητικοί μήτε κ' εμείς, παρά τις καθημερινές συκοφαντίες που εξαπολύουν εναντίον μας οι μαρξιστές, οι όποιοι μη μπορώντας να κρατήσουν μαζί μας μια σοβαρή συζήτηση, αρνιούνται με τυφλό φανατισμό κάθε ιδεαλισμό ως «αντίδρομη». Οι νέοι αυτοί ποθοῦν πολύ βαθιά μια καλύτερη οργάνωση των κοινωνικών συνθηκών, αλλά ποθοῦν συνάμα να σώσουν το πνεῦμα, τις ηθικές αξίες, την ελευθερία. «Αισθανόμαστε, λένε, την ανάγκη να πιστέψουμε σε ανώτερες αξίες και να νιώσουμε πως για κάτι καλύτερο έχουμε γεννηθεί από κείνο που μᾶς παρουσιάζει η ὕλιστική εποχή μας». Με τέτοιες διαθέσεις και με μια τόσο εὐγενική αγανάκτηση είμαστε βέβαιοι πως θὰ κρατήσουμε ψηλά τὴ σημαία τους.

Βαλερύ, Παπαρηγόπουλος, Ουράνης & Σία

Στὸ πρῶτο φύλλο τῆς Ἰδέας δώσαμε ἓνα χαρακτηριστικώτατο δείγμα τῆς ἀθλιότητος τῆς ἑλληνικῆς κριτικῆς: ξεσκεπάσαμε τὴν παραμόρφωση, πού ἔπαθε ὁ Βαλερύ κριτικῆς τοῦ τόπου μας εἶναι πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ ὅ,τι νομίζαμε. Τρανή ἀπόδειξη ἡ τετρασέλιδη ἀπάντηση στὸ σύντομο ἐκείνο σημεῖο μας ἀπὸ τὸν κ. Ουράνη, πού ἀνταποκρίθηκε μὲ συγκινητικώτατη προθυμία στὸ S.O.S. τοῦ ἀτυχου κριτικοῦ. Ὁ κ. Ουράνης ταλαιπωρήθηκε, καθὼς φαίνεται, πολὺ γιὰ τὴ συγγραφή τοῦ ἀρθροῦ του, κινήτοίσε τοὺς σχολιαστὲς κι' ἐρμηνευτὲς τοῦ Γάλλου ποιητῆ, κατέφυγε ὡς καὶ στὸν Πλάτονα καὶ τὴν Ἑλεατικὴ σχολή — κι' ὅλα αὐτὰ γιὰτί; Γιὰ νὰ μᾶς πείσει ὅτι διαβάσει ἄσχημα τὰ ἑλληνικά — ἀλλὰ πολὺ χειρότερα τὰ γαλλικά, γιὰ ν' ἀποδείξει κυρίως ὅτι δὲ σκαμπάζει γρῦ ἀπὸ ποίηση.

Πρῶτα-πρῶτα ἂν ὁ κ. Ουράνης εἶχε διαβάσει ὅπως πρέπει καὶ καταλάβει ἐκεῖνο τὸ σημεῖο μας θὰ εἶχε δεῖ ὅτι πούθενά δὲν ἰσχυριστήκαμε ὅτι ὁ Βαλερύ περιφρονεῖ τὸ ἑκφραστικὸ του μέσο, τὴ γλῶσσα. Τονίσαμε ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο: ὅτι εἶναι ποιητὴς κατ' ἐξοχὴν διανοητικὸς κι' ὅτι, στὸ ἔργο του, οἱ λέξεις εἶνε ἀπόλυτα ὑποταγμένες στὸ νόημα, πού ὑπηρετοῦν, χρησιμοποιημένες δηλ. μὲ τρόπο πού νὰ τὸ ἀποδίνουν σ' ὅλη τὴν πνευματικὴ κι' αἰσθητικὴ πληρότητα του. Τόσο λίγο μπορεῖ ν' ἀμφισβητηθεῖ ἡ διανοητικὴ τοῦ Βαλερύ ὥστε ὁ ἴδιος ὁ κ. Ουράνης σπεύδει νὰ τὴν ἀναγνωρίσει ἀνεπιφύλακτα. Ὁ πολὺς του μάλιστα ὁ ζῆλος τὸν κάνει νὰ μᾶς σερβίρει ἓνα θελκτικώτατο μαργαρίτη—ἀντίστοιχο μὲ κείνους, πού προσέφερε ὁ προστατευόμενος του κριτικὸς. Στὴ διανοητικὴ τῆς οὐσίας τοῦ βαλερικῦ ἔργου προσθέτει ἄλλη μιὰ ἀπρόσδοκτη καὶ πρωτότυπη διανοητικὴ τῆς ἑκφρασης, «πὺ μᾶς διεγείρει καὶ μᾶς κρατᾶει σὲ μιὰ διανοητικὴ εὐαισθησία ἀνάλογη — ἀνεξάρτητη τῆς τέλειαις ἢ ὄχι κατανόησης τῶν νοημάτων του». Οὔτε λίγο οὔτε πολὺ — Ἄλλὰ ἐνῶ ὁ κ. Ουράνης δείχνεται τόσο καλόβηλος καὶ περιποιητικὸς μὲ τὴ διανοητικὴ τοῦ Βαλερύ, ἔχει καὶ τὴ «χαιρέκακη ἐπιθυμία» ν' ἀποστομώσει ἐκείνους πού τὸ θέλουν διανοητικὸ ποιητὴ — συνεπῶς καὶ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του. Παραθέτει δύο ἀφορισμοὺς τοῦ Βαλερύ, πού θεωρεῖ τὸ nec plus ultra τῆς επιχειρηματολογίας του:

La poésie est un système pur des ornements et des chances du langage
καὶ

Les meilleurs poèmes sont les meilleures réussites dans une langue.

Ἄλλὰ ἡ χρήση, πού κάνει ὁ κ. Ουράνης τῶν ἀφορισμῶν αὐτῶν, δείχνει πόσο ἀκατάλληλος εἶναι γιὰ τὴ γαλλικὴ ἀνάγνωση. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν πρῶτο, ὁ κ. Ουράνης ἔπεσε θῦμα τοῦ ἑλλειπτικοῦ νοήματος του, πού ὁ Βαλερύ ἔκρινε περιττὸ νὰ συμπληρώσει ὁ

ἴδιος, ἀπὸ ὑπερτίμηση ἴσως τῶν διανοητικῶν χαρακτηρισμῶν μερικῶν ξένων ἀναγνωστῶν του. . . Ἀὐτὰ τὰ στολίδια (τίνος πράγματος;) καὶ οἱ «chances du langage» (γιὰ χάση τίνος;) δὲν ἐνδιαφέρουν τὸ Βαλερύ, κάθε ποιητὴ γενικά, παρά γιὰ τὰ αποτελέσματα τους, εἰδικὰ γιὰτί ἐξυπηρετοῦν, στὴν περίπτωσι τοῦ Βαλερύ, τὴ διπλὴ ἀνάγκη τῆς ἐξωτερίκευσι τοῦ ποιητικοῦ του κόσμου καὶ τῆς αἰσθητικῆς ἀριότητος. Ἄν ἐπαρκοῦσαν στὸν ἑαυτὸ τους, ἂν δὲν ἦταν ἀπλᾶ ὄργανα καὶ μέσα στὰ χέρια τοῦ ποιητῆ, δὲ θάγραφε ὁ ἴδιος ὁ Βαλερύ: «Mais, jusques à nos jours jamais une trouvaille, ni un ensemble de trouvailles n'ont paru constituer un ouvrage» οὔτε «ce que nous tenons du hasard tient toujours un peu de son père!» — Ἐξ ἴσου παρανόησε ὁ κ. Ουράνης καὶ τὸ δεύτερο ἀφορισμὸ τοῦ Βαλερύ. Ὁ ἀφορισμὸς αὐτὸς ἐπιχωρῶνει τὴ βεβαίωση ὅτι ὁ Βαλερύ εἶναι κατ' ἐξοχὴν διανοητικὸς ποιητὴς κι' ὅτι ἀκριβῶς γιὰ νὰ μὴν προδοθῶν τὰ νοήματα του, ἐννοεῖ νὰ ἐξουσιάσει ἀπόλυτα, τόσο ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἀκριβολογίας ὅσο κι' ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ αἰσθητικοῦ αποτελέσματος, τὸ ἑκφραστικὸ του ὄργανο, τὴ γλῶσσα. Τί φυσικώτερο, λοιπὸν, ἂν οἱ μεγάλες τερὲς ἐπιτυχίαι σὲ μιὰ γλῶσσα εἶναι ἀκριβῶς τὰ ἔργα ἐνός τέτοιου ποιητῆ, πού ἔχει ὅλες τῆς προϋποθέσεις γιὰ νὰ πραγματοποιήσει τὸν ἀνώτατο βαθμὸ τῆς πλαστικότητος καὶ τῆς κυριολεξίας;

Ἄλλὰ τὰ στραβοπατήματα τοῦ κ. Ουράνης δὲ σταματοῦν ἐδῶ. Ὁμολογεῖ ἀφέλεστα ὅτι δὲν εἶδε πού ὁ Βαλερύ καυχίεται γιὰ τὴ μαθηματικὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν νοημάτων του. Τὸν παραπέμπουμε στὰ βαρυσήμαντα δοκίμια του, πού συγκέντρωσε σὲ δύο τόμους μὲ τὸν τίτλο Variété I καὶ II, στὰ ἄρθρα πού δημοσίευσε κατὰ καιροὺς σὲ διάφορα περιοδικὰ καὶ πού φυσικὰ δὲ μπορούμε νὰ τᾶχουμε ὅλα πρόχειρα, τὸν παραπέμπουμε ἀκόμα στὰ ἀποκαλυπτικώτατα Entretiens avec Paul Valéry τοῦ Frédéric Lefèvre. Ἐκεῖ θὰ διδαχθεῖ πολλὰ πράγματα ὁ κ. Ουράνης γιὰ τὴν πνευματικὴ συγκρότηση τοῦ ποιητῆ, γιὰ τῆς ἐπιδιώξεις του, γιὰ τῆς γενικῆς του ἀντιλήψεις, γιὰ τὴ μέθοδο του. Ἐκεῖ θὰ μάθει ὅτι εἶναι τόση ἡ προσήλωσι τοῦ Βαλερύ στὸ μαθηματικὸ πρότυπο ὥστε νὰ φοβάται μῆπως κι' ἡ πρόζα του εἶναι ὑπερβολικὰ μαθηματικοποιημένη.

Ἐκεῖ ὁμοῦ ὅπου ὁ κ. Ουράνης εἶναι ἀμίμητος εἶναι τὸ σημεῖο ὅπου τὰ βάζει μὲ τὰ «νοήματα» τοῦ Βαλερύ. Ὁ ἄνθρωπος φαντάστηκε πὺς λέγοντας τὰ «νοήματα» τοῦ Βαλερύ, ἐννοοῦσαμε σώνει καὶ καλὰ τῆς μεταφυσικῆς του ἀντιλήψεις, ἐνῶ ἐννοοῦσαμε ἀπλούστατα τὸ ὁποιοδήποτε περιεχόμενον τῶν λέξεων του σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ τῆς ἴδιαις λέξεις. Πάντως χαιρόμαστε πολὺ γιὰ τὴν ὄραία αὐτὴ παρανόησι τοῦ κ. Ουράνης γιὰτί τὸν ἐσπρωξε νὰ κάνει μερικῆς διασκεδαστικώτατες ἀναπτύξεις, πού δείχνουν περίφημα ὅτι ἀγρὸν ἀγοράζει ἀπὸ ποίηση καὶ στοχασμὸ. — Τὰ «νοήματα» τοῦ Βαλερύ, βοᾷ ὁ κ. Ουράνης, ἀνάγονται ὅλα στὴν ἐλεατικὴ ἀντίληψη τοῦ ὄντος καὶ ἡ φιλοσοφία του δὲν εἶναι παρά ἓνας συνδυασμὸς αὐτοῦ τοῦ μεταφυσικοῦ μοτίβου μὲ τὴν καρτερικὴ ἀποδοχὴ τῆς μίσεριαις τῆς ζωῆς καὶ τῆς διακήρυξι τῆς ὑποχρέωσις νὰ τῆς ζήσουμε μὲ κάθε τρόπο. Εἶναι καινούργια ἢ πλούσια θέματα αὐτὰ; ρωτᾶει ὁ κ. Ουράνης. Τὰ ἴδια πράγματα δὲ λέει κι' ὁ . . . Παπαρηγόπουλος; Ἄλλὰ τί ἤθελε λοιπὸν — τὴ στιγμὴ μάλιστα πού ὁ ἴδιος ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ ἀξία μιᾶς ποίησης δὲ φωλιάζει στῆς ιδέαις ἀλλὰ στὴ συγκίνηση, στὸ λυρισμὸ, πού τῆς διαπεροῦν; Ἐννοοῦσε μῆπως νὰ δεῖ — γιὰ ν' ἀναγνωρίσει τὴ φιλοσοφικὴ σημασία τοῦ ποιητικοῦ ἔργου τοῦ Βαλερύ — ὅλες τῆς μεταφυσικῆς ἀντιλήψεις τοῦ κόσμου σὲ στρατιωτικὴ παρῆλασι μέσα σ' αὐτὸ τὸ ἔργο; Ἄν ὁ κ. Ουράνης ἔχει τὴν καταπληκτικὴ ἀφέλεια νὰ νομίζει ὅτι μιὰ τέτοια πληθῶρα ἔχει ἀξία, ὅτι εἶνε δυνατὴ, τότε δὲν ἔχει παρά νὰ καθαιρέσει τὰ μεγαλύτερα μεταφυσικὰ συστήματα, πού ξεπήδησαν ἀπὸ τὸν ἀνθρώπινο ἐγκέφαλο, γιὰτί κανένα ἀπ' αὐτὰ δὲν κρῖβει παραπάνω ἀπὸ μιὰ κεντρικὴ καὶ γενεσιουργὸ ἰδέα. Ὁ κ. Ουράνης λέει κάπου στὸ ἄρθρο του ὅτι «συχνὰ ἡ ποίηση τοῦ Βαλερύ

κυμαίνεται από τὸ συγκεκριμένο στὸ ἀφηρημένο». Συμβαίνει ἀκριβῶς τὸ ἀντίστροφο. Τὸ συγκεκριμένο παίζει τὸ ρόλο τοῦ συμβόλου γιὰ τὴν αἰσθητικὴ ἐπένδυση στοχαστικώτατων ἐσωτερικῶν καταστάσεων τοῦ ποιητῆ. Καὶ μιά καὶ τῶφερε ἡ τύχη δὲ θ' ἀρνηθοῦμε στὸν κ. Οὐράνη μιά ἐκδούλευση : νὰ τοῦ ἐξηγήσουμε τὴ διαφορὰ μεταξὺ μίας καθαρὰ μεταφυσικῆς θεωρίας καὶ μίας ποίησης με τάσεις μεταφυσικὲς σὰν τοῦ Βαλερύ. Ὁ αὐθεντικὸς φιλόσοφος οἰστροηλατεῖται ἀπὸ τὴ διαίσθηση του, ποῦ ξεδιπλώνεται στὴν περιοχὴ τοῦ ἀφηρημένου. Στὸν αἰσθητὸ κόσμον στρέφεται ἀπαραιτήτως γιὰ ν' ἀντλήσει ἀπ' αὐτὸν τὴν ἐπιχειρηματολογία, ποῦ θὰ δικαιώσει τὴ διαίσθηση του. Ὁ ποιητῆς-μεταφυσικὸς (un métaphysicien manqué, ἀποκάλεσε ὀρθῶς οὗτος ὁ Τιμπωννὲ τὸ Βαλερύ), ἀπὸ τὴ στιγμή ποῦ ἀποκρυσταλλώνονται μέσα του οἱ βασικὲς του διαθέσεις ἀπέναντι τοῦ κόσμου, δὲ ζητάει ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ συγκεκριμένου παρά σύμβολα, εἰκόνες, ποῦ μ' αὐτὲς θὰ προβάλλει καλλιτεχνικὰ αὐτὲς τίς διαθέσεις. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποῦ ἔκανε τοὺς σχολιαστὲς τοῦ Βαλερύ νὰ ποῦνε ὅτι ξαναγκιάνει ὁλοένα τὸ ἴδιο ποίημα. Οἱ διαθέσεις, οἱ στάσεις ἀπέναντι τοῦ κόσμου εἶναι λιγιστές, καὶ ὀρισμένες, ὁ κόσμος ὅμως τῶν συμβόλων, τὸ αἰσθητὸ Σύμπαν εἶναι ἀνεξάντλητο.

Ἐπιμύθιο : Εἶναι πολὺ ἐπικίνδυνον πρᾶγμα νὰ καταπιάνεται κανεὶς με θέματα ποῦ ξεπερνῶν τὶς δυνάμεις του. Εἶναι ὅμως ἀφάνταστη καχομοιριά νὰ κάθεται νὰ γράφει μελέτες, ποῦ ποτὲ δὲ θ' ἄγραφε ἀπὸ ἐσωτερικὴ ἀνάγκη ἀλλὰ μόνον καὶ μόνον ἀπὸ στεῖρα ἄρνηση καὶ ταπεινὴ ἐμπάθεια.

Μιά διάλεξη

Ἡ ἔνωση τῶν Ἑλλήνων κριτικῶν καὶ μουσικῶν καὶ τὸ φιλολογικὸ τμήμα τοῦ Πανεπιστημίου ὀργάνωσαν μιά σειρά διαλέξεων γιὰ τὰ σαράντα χρόνια τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου Μίλησαν με τὴν σειρά των οἱ κ. κ. Δάσκαρης, Ἀνδρεάδης, Ξενοπούλος, Συναδινός, Κύρου, Ροδάς καὶ Χάρης. Στὶς 7 τρέχ μίλησε ὁ κ. Ροδάς με θέμα τὸ «θέατρο στὸ μέτωπο».

Ἔδωσε μιά εἰκόνα με πολλὰ λεπτομέρειες τῶν μικροθιάων ποῦ ἔδωσαν παραστάσεις στὸ Μικρασιατικὸ μέτωπο γιὰ τὴν ψυχαγωγία τοῦ στρατιώτη, γιὰ τὴν ἀνακούφισή του ἀπὸ τὴν μονοτονία τῆς ζωῆς τῶν χαρακωμάτων. Παραστάσεις με κωμωδίες, τραγούδια, εὐθυμὲς σκηνὲς : τῆς στρατιωτικῆς ζωῆς.

Ὁ κ. Ροδάς με τὴν εὐκαιρία αὐτὴ ἔκανε μιά γενικὴ ἐξιστόρηση τῆς ζωῆς τῶν ἠθοποιῶν στὰ χρόνια τῆς δουλείας, Μακεδονίας, Θράκης, Σμύρνης, στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, στὴν Ἠπειρο, καὶ ἀνέφερε τὴ συμβολὴ των γιὰ τὴν προπαγάνδα τῆς γλώσσας, γιὰ τὸν ἑλληνικὸ πνευματικὸ πολιτισμὸ σὲ χώρες ποῦ τίς διοικοῦσαν λαοὶ με κατώτερην ἀνάπτυξη.

Στὸν ἀγῶνα γιὰ νὰ διατηρηθεῖ ἡ ἑλληνικὴ πνευματικὴ παράδοση οἱ Ἕλληνες ἠθοποιοί, με ὀδηγὸ τὴ πρωτοβουλία καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸ των, ἔκωμαν τὸ καθήκον των στὸν κύκλο τοῦ θεάτρου ὥστε νὰ ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ὑπερηφανεύονται.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Λόγω ἐξαιρετικῆς πληθῶρας ἔκτακτης ἕλης δὲν μπόρεσε δυστυχῶς νὰ περιληφθεῖ σὲ ταῦτο τὸ φύλλο τὸ πρῶτο μέρος τῆς μελέτης τοῦ κ. Η. Ι. Τσιριμώκου «Ἐνας σοσιαλιστής», ποῦ εἶταν ἑτοιμὸ γιὰ τύπωμα.

Η "ΙΔΕΑ," ΘΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙ ΣΤΑ ΕΡΧΟΜΕΝΑ ΦΥΛΛΑ:

Π. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ: Δοκίμιο γιὰ τὴ φιλία.

ΜΙΑΤΟΥ ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ: Ἡ σημερινὴ θέση τοῦ δημοτικισμοῦ στὴν ἐκπαίδευση.

ΣΠΥΡΟΥ ΜΕΛΑ: Στὴν καρδιά τῆς κρίσης.

, , Δοκίμιο γιὰ τὴν εὐτυχία

, , Ὁ Δημοκόπος.

Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑ: Δοκίμιο γιὰ τὴν ἐρωτικὴ δημιουργία.

ΑΓΓΕΛΟΥ ΤΕΡΖΑΚΗ: Τὸ νεοελληνικὸ μυθιστόρημα.

ΓΙΑΝΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗ: Τὸ πρόβλημα τοῦ ἐγὼ στὴ φιλοσοφία τοῦ Léon Brunschvicg.

ΓΙΩΡΓΟΥ ΘΕΟΤΟΚΑ: Ἐλευθερία καὶ βία.

Τακτικὴ παρακολούθηση καὶ μελέτη τῆς ἑλληνικῆς, βαλκανικῆς καὶ εὐρωπαϊκῆς πνευματικῆς ζωῆς.

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

• ΙΔΡΥΘΕΙΣΑ ΤΩ 1841

Κεφάλαια Μετοχικά και 'Αποθεματικά Δρ. 1.250.000.000
Καταθέσεις τῆ 31 Δεκεμβρίου 1931 » 7.709.000.000

ΚΕΝΤΡΙΚΟΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΥΠΟΚ/ΜΑΤΑ ΚΑΘ' ΟΛΗΝ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΠΡΑΚ/ΡΕΙΟΝ ΕΝ Ν. ΥΟΡΚΗ, 51 Maiden Lane
ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΕΝ ΣΙΚΑΓΩ, 33 S. Clark Street
ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΤΑΙ ΕΙΣ ΟΛΑΣ ΤΑΣ ΧΩΡΑΣ ΤΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ

Η ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ἐκτελεῖ πάσης φύσεως τραπεζικὰς ἐργασίας εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικὸν ὑπὸ ἐξαιρετικῶς συμφέροντας ὁρους.

Δέχεται καταθέσεις

(εἰς πρώτην ζήτησιν, ἐπὶ προθεσμίᾳ καὶ ταμιευτηρίου)
εἰς δραχμὰς καὶ ξένα νομίσματα μὲ λίαν εὐνοϊκὰ ἐπιτόκια.

HELLENIC BANK TRUST COMPANY

NEW-YORK, 51 MAIDEN LANE

Ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς Ἑλλάδος,
συμφώνως μὲ τοὺς νόμους τῆς πολιτείας τῆς Νέας Ὑ-
όρκης, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἐν Ἀμερικῇ Ἑλλήνων

Κεφάλαια ὀλοσχερῶς καταβεβλημένα Δολλ. 1.500.000